

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΟΛΟΓΙΑ

Υ Π Ο

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΡΜΙΡΗ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

2. Δευτέρα φάσις τῆς Ἐκκλησίας*

Κατὰ τὴν δευτέραν, ἀπὸ τῆς δημιουργίας τῶν ἀνθρώπων, φάσιν, καὶ δὴ κατὰ τὸ πρῶτον μέχρι τῆς πτώσεως βραχὺ στάδιον αὐτῆς, ἡ Ἐκκλησία οἶονεὶ «κατέβη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ» (Ἀποκ. 21,2) καὶ μετεφυτεύθη εἰς τὴν γῆν¹, λαβοῦσα τὴν ἐπίγειον αἰσθητὴν καὶ ὄρατὴν ὑπαρξίν της διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ πρωτοπλάστου τῶν ἀνθρώπων ζεύγους τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὕας καὶ τῆς ἀμέσου ἐν τῷ παραδείσῳ κοινωνίας αὐτῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὅστις «ὥσανεὶ φίλος φίλῳ διελέγετο» αὐτοῖς, οὗτοι δὲ πάλιν «τῆς πρὸς Θεὸν ἀπέλαυον ὁμιλίας καὶ τῇ παρρησίᾳ τῇ πρὸς αὐτὸν ἐνετρώφω»². Ἐν τῷ παραδείσῳ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἦτο «ἀνάπλευς

* Συνέχεια ἀπὸ τῆς σελ. 536 τοῦ προηγουμένου τόμου. Πρβλ. καὶ Ἰω. Καρμίρη, Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, σ. 14 ἐξ.

1. Εἰρηναίου, Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπή... V,20,2: «Plantata est enim Ecclesia paradisi in hoc mundo» (PG 7,1178). Πρβλ. καὶ V. W a r n a c h, μν.ξ. σ.34: «Als «himmlische» Wirklichkeit ist die Kirche zwar wesentlich transzendent... Jedoch eben diese überirdische Wirklichkeit «steigt herab» (Katabasis) in diese irdische Welt, in die Kampfbahn der Geschichte und nimmt hier «Fleisch» an, d.i. historisch-konkretes Dasein, das wegen der raumzeitlichen Gebundenheit notwendig «sarkisch» (nicht im moralisch abwertenden Sinne!) ist. So wird die an sich himmlische Kirche zu einer irdisch-historischen Grösse... Sie baut sich aus den beiden für das biblische Denken gegebenen Gruppen der Menschheit, aus den Juden und Heiden auf als ein heiliger Tempel im «Pneuma», der heranwächst zur Vollendung im «Schlussstein» Jesus Christus, dem «Haupte des Leibes» (Eph. 2, 20-22; 4, 11-16).

2. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὁμιλ. 3,1 «τῇ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ παραγενομένου τοῦ βασιλέως...», PG 63, 473/4. Πρβλ. καὶ Ἰππολύτου, Εἰς τὸν Δαυὶλ Ι, 17, Gr. chr. Schr., Hippolytus, τ. 1, σ. 28-29. Καὶ ὁ F. H e i l e r, Urkirche und Ostkirche, München 1937, σ.21-22, γράφει: «Wie es für das frühchristliche Denken eine geistige Kirche gibt seit der Erschaffung der Geisteswelt, so gibt es eine Kirche auf Erden von dem Augenblick der Erschaffung des Menschen an. Die Geistkirche nimmt Fleisch an auf Erden dadurch, dass der von Gott geschaffene und zur Seligkeit bestimmte

παρρησίας» πρὸς τὸν Θεόν, «αὐτῆς κατὰ πρόσωπον τῆς θείας ἐμφανείας κατατρυφῶν»¹. Πράγματι ἡ Γένεσις 3,8 παριστᾷ αὐτὸν τὸν Θεὸν οἶονεὶ περιπατοῦντα ἐν τῷ παραδείσῳ καὶ συνδιαλεγόμενον μετὰ τῶν πρωτοπλάστων, ἀκουόντων τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτῶν, τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς Ἐκκλησίας, ὡς κοινωνίας Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων νοουμένης². Ἄλλ' οὕτως ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖται ἀπὸ τοῦ νῦν ἐκ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων, οὐσα «σύνοδος» καὶ «χοροστασία» καὶ «συνάφεια τοῦ ἀγγελικοῦ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον»³, ἅμα δὲ κοινωνία τῶν λογικῶν τούτων ὄντων μετὰ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ μετ' ἀλλήλων. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἡ πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ ὄρατοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχουσα ὡς «πανήγυρις ἀγγέλων» ἄνω Ἐκκλησία καὶ «ἀποκεκρυμμένη ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ» (Ἐφ. 3,5), εἰσέρχεται ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου καὶ συνεχίζει ἐφεξῆς τὴν ὑπαρξίν της καὶ ἐπὶ τῆς γῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἀποβάσα τὸ μυστηριῶδες κέντρον τῆς Ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἡ ἐντελέχεια αὐτῆς⁴. Αὐτονόητον ὅτι ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἡνωμένη πάλιν μετὰ τοῦ Χριστοῦ, καθ' ὅσον οὗτος ἤδη ἀπ' ἀρχῆς τοῦ κόσμου ἐσαρκώθη διὰ τὴν Ἐκκλησίαν του καὶ

Mensch das gleiche Gotteslob anstimmt wie die Chöre der Engel im Himmel. Im Paradies liegt für die altchristliche Ekklesiologie der Ursprung der Kirche, die auf Erden sichtbar wird».

1. Γρηγορίου Νύσσης, Λόγ. κατηχητικὸς 4, PG 45, 29.

2. Καὶ ὁ P. Evdokimov παρατηρεῖ ἐπ' αὐτοῦ, ὅτι l' essentiel de l' Eglise s' exprime ainsi dans la communion entre Dieu et l' homme» ἐν τῷ παραδείσῳ. (L' Orthodoxie, Paris 1960, σ. 124). Ἄλλὰ καὶ ἐξακολουθητικῶς ὁ Θεὸς «δι' ἑαυτοῦ διελέγετο τοῖς ἀνθρώποις, ὡς ἀνθρώποις ἀκοῦσαι δυνατὸν ἦν· οὕτως γὰρ πρὸς τὸν Ἀδὰμ ἦλθεν, οὕτως τῷ Κάλιν ἐπετίμησεν, οὕτως τῷ Νῶε διελέχθη, οὕτως ἐπεξενώθη τῷ Ἀβραάμ». Ὁμοίως δὲ καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἁμαρτίαν ὁ Θεὸς ἠύδδωκεν «ἀνανεώσασθαι τὴν πρὸς αὐτοῦς φιλίαν...». (Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς Γέν. ὁμιλ. 2,2, PG 53, 27/8).

3. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Ψαλμῶν, PG 44, 484.

4. Καὶ ὁ S. Bulgakow παρατηρεῖ: «Die Kirche als Grundlage des Welt-Seins wirkt in seiner Geschichte als ihr geheimnisvolles Zentrum. Die Geschichte der Menschheit, mit der auch die Schicksale der natürlichen Welt verbunden sind, ist die Apokalypse, in der sich der Kampf der dunklen Mächte gegen Christus entfaltet. Der Kirche gehört die leitende Bedeutung in der Geschichte, wenngleich sie diese gegenwärtig verloren zu haben scheint... Auf diese Weise führt die Kirche die Welt zur Erfüllung des Reiches Gottes vom Reich der Gnade zum Reich der Herr-

«ἐσταυρώθη διὰ πάντας»¹, τοὺς ἀνήκοντας εἰς αὐτὴν πιστοὺς καὶ δικαίους, τοὺς προορισθέντας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Οὕτως ἡ Ἐκκλησία «ὑπῆρχεν ἐν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, οἵτινες ἀπ' ἀρχῆς τοῦ αἰῶνος ὑπῆρξαν»², τοῦθ' ὅπερ ὑπαινίσσονται ἰδίως ὁ Ψάλμ. 73,2 καὶ ὁ Παῦλος Γαλ. 4,26 καὶ Ἐφ. 1,4-5³.

lichkeit, mitten durch die Geschichte und über ihre Grenzen hinaus». (Thesen über die Kirche. Ἐν Procès-Verbaux du premier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes 1936. Athènes 1939, σ. 133).

1. Εἰρηναίου, Ἐπίδειξις ἀποστολ. κηρύγματος 34, ὑπὸ Ἰ. Καραβιδοπούλου, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 49. Σημειωτέον ὅτι τὴν ἔνωσιν ταύτην τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐλέχθη, διέβλεπον οἱ Πατέρες εἰς τὴν γαμήλιον ἔνωσιν τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὔας ἐν τῷ παραδείσῳ. Οὕτως ἡ Β' Κλήμεντος 14,2 γράφει: «Ἐκκλησία ζῶσα σῶμά ἐστι Χριστοῦ· λέγει γὰρ ἡ Γραφή· «ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἄρσεν καὶ θῆλυ» (Γεν. 1,27)· τὸ ἄρσεν ἐστὶν ὁ Χριστός, τὸ θῆλυ ἡ Ἐκκλησία». Ὁ δὲ Ὠριγένης, ἀναχωρῶν ἀπὸ τοῦ Γεν. 2,14 καὶ ἐρμηνεύων ἀλληγορικῶς τὸ Ματθ. 19,6, παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Χριστὸς χάριν τῆς «καταπεσοῦσης» Ἐκκλησίας «γέγονε καὶ αὐτὸς σὰρξ καὶ γέγονασιν ἐνθάδε οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν... οὐ γὰρ ἐστὶ τι ἰδίᾳ Χριστοῦ σῶμα ἕτερον παρὰ τὴν Ἐκκλησίαν, οὐσαν σῶμα αὐτοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους· καὶ ὁ Θεὸς γε τούτους τοὺς μὴ δύο, ἀλλὰ γενομένους σάρκα μίαν συνέλευξεν, ἐντελλόμενος ἵνα ἄνθρωπος μὴ χωρίζῃ τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ Κυρίου». (Εἰς Ματθ. 19,6, PG 13, 1232). Πρβλ. καὶ Τερτυλλιανοῦ, De anima 43, PL 11, 767. Adv. Marcionem 18, PL 11,550. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Ἐγκώμιον εἰς Μάξιμον 3, PG 51, 229 ἐξ. Εἰς Ματθ. ὁμιλ. 69,1, PG 58, 647 ἐξ. Ἀναστασίου Σιναΐτου, Εἰς Ἐξαήμερον 12, PG 89, 1064. 1072.

2. Ὠριγένους, In cant. cantic., ἐνθ' ἀνωτέρω σ. 158: «Erat autem in omnibus sanctis, qui «ab initio» saeculi fuerunt».

3. Ψάλμ. 73,2: «Μνήσθητι τῆς συναγωγῆς σου, ἧς ἐκτίσω ἀπ' ἀρχῆς· ἐλυτρώσω ράβδον κληρονομίας σου· ὄρος Σιών τοῦτο, ὃ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ». Γαλ. 4,26: «Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἧτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν». Ἐφ. 1,4-5: «Ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, προορίσας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν». Ἀπὸ τοῦ ψαλμικοῦ στίχου 73,2 ἀναχωρῶν ὁ Ὠριγένης παρατηρεῖ: «Prima etenim «fundamenta congregationis» Ecclesiae statim «ab initio» sunt posita, unde et Apostolus dicit «aedificari» Ecclesiam non solum «super Apostolorum fundamentum», sed etiam «prophetarum». Inter «prophetas» autem numeratur et Adam, qui «magnum mysterium» prophetavit «in Christo et in ecclesia» dicens... (Eph. 5,32). Sed et idem Apostolus cum dicit: «sic enim Christus dilexit ecclesiam, ut semet ipsum traderet pro ea sanctificans eam lavacro aquae» non utique ostendit eam prius non fuisse. Quomodo enim «dilexisset» eam, quae non erat? Sed eam sine dubio «dilexit», quae erat». (Αὐτόθι, σ. 157/8. Πρβλ. καὶ Οριγène, Esprit et feu. Livre II. Le Christ, Parole de Dieu. Paris 1960, σ. 182/3). Γενικῶς παρὰ τῷ Ὠριγένῃ φαίνεται, ὅτι «depuis la création de l' homme, l' Eglise descend sur la terre. Elle comprend premièrement les justes de l' ancienne Loi. Entre eux et nous, il n' y a pas de division ou de séparation. Ceux qui ont vécu avant l' incarnation du Verbe sont aussi nos frères...» (G. Bardy, μν. ξ. σ. 147).

Πράγματι «ἀπ' ἀρχῆς τοῦ αἰῶνος» εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὅστις ἔζη ἐν τῷ παραδείσῳ ἐν ἀμέσῳ μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνία, ἣ ἐν «συναφείᾳ διὰ τῆς ἀγάπης καὶ προσεδρεία τοῦ Θεοῦ..., ὑπερασπιζόμενος παρὰ Θεοῦ καὶ ἀπολαύων τῶν αὐτοῦ ἀγαθῶν», δι' ὃ καὶ «ὑπεραγαπῶν τὸν εὐεργέτην... τὸν ἀρχαγγέλων αὐτὸν ποιήσαντα ὁμοδίαιτον καὶ φωνῆς θείας ἀκροατήν»¹. Οὗτος «καθάπερ ἄγγελός τις, σῶμα μὲν περικείμενος, ἔξω δὲ τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν τυγχάνων, καὶ καθάπερ βασιλεύς... ἐνετρώφα τῇ τοῦ παραδείσου διαγωγῇ», διάγων «βίον θαυμαστὸν καὶ διαγωγὴν ἀταλαίπωρον»² ἐν ἀθωότητι καὶ ἀκακίᾳ ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν καὶ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Κατέτεινε δὲ ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὴν ὑψίστην δυνατὴν τελείωσιν καὶ τὴν «πρὸς τὸ ἀρχέτυπον» ἑξομοίωσιν αὐτοῦ, τ.έ. τὸν Θεόν, «κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνθρώπου φύσει» βεβαίως, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι διὰ τοῦ πρώτου ἐκείνου ζωτικοῦ ἐμφυσήματος ὁ Δημιουργὸς «ἐναπέθεσεν» αὐτῷ, «μοῦραν τινα τῆς ἰδίας χάριτος, ἵνα τῷ ὁμοίῳ ἐπιγινώσκη τὸ ὅμοιον», ὡς καὶ ἀγάπην καὶ «συνάφειαν» καὶ «πόθον» καὶ τάσιν καὶ ῥοπήν πρὸς τὸν Θεόν. Πρὸς τοῦτο δ' ἀκριβῶς ὁ ἄνθρωπος ἤξιώθη «πλείονος τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ῥοπῆς» καὶ «εὐνοίας» καὶ χάριτος, «μετὰ δαφιλείας χορηγουμένης» αὐτῷ παρὰ τοῦ Πλάστου³, ὑφ' ἧς βοηθούμενος θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναχθῇ ἀπὸ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργείᾳ «καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ, μετατρέπων εἰς αὐτὸ τὸ ὕπερ ἔλαβε «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ.

Αὕτη εἶναι ἡ προπρωτικὴ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου⁴ καὶ ἡ παραδεισία ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ὅλῃ τῇ καθαρότητι καὶ ἀγιό-

1. Μ. Βασιλείου, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεὸς 6-7, PG 31, 344.

2. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Γέν. ὁμιλ. 13,4, PG 53, 109.

3. Μ. Βασιλείου, Εἰς Ψαλμ. 48,8 ἔξ., PG 29, 449 ἔξ. Περὶ Ἁγ. Πνεύματος 1,2, PG 32, 69. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Εἰς ἄγ. Κυπριανὸν 15, PG 35, 1188. Περὶ φιλοπρωτίας 23, PG 35, 888. Λόγ. 32,9, PG 36,184/5. Εἰς Θεοφάνεια λόγ.38,11-12, PG 36, 324. Εἰς ἄγ. Βάπτισμα λόγ. 40,5, PG 36, 364. Εἰς ἄγ. Πάσχα 7, PG 36, 632. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Γέν. ὁμιλ. 4.8. 12. 17 κλπ. PG 53, 71, 103 ἔξ., 124 ἔξ., 131 ἔξ. 54, 590 ἔξ.

4. Πλειὼ περὶ αὐτῆς βλέπ. ἐν Π. Τρεμπέλα, μν. ἔ. σ. 487 ἔξ. Ἰω. Καρμίρη, Σύνοψις τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1957, σ. 29 ἔξ.

τητι καὶ τῷ ἀρχαίῳ κάλλει αὐτῆς, τελοῦσης ὑπὸ τὴν ἀέναον «ἐπιρροήν» τῆς χάριτος καὶ τῶν δωρεῶν τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ¹. Ἡ Ἐκκλησία, λοιπόν, μεταφυτευθεῖσα εἰς τὴν γῆν, ὑπῆρξεν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ², καὶ ταύτην ὁ Χριστὸς «ἐκτῆσατο ἀπ' ἀρχῆς», ἐνωθεὶς μετ' αὐτῆς ἐν ἀδιασπάστῳ ἐνώσει. Οὕτως ἱκανοὶ Πατέρες ὁμιλοῦσι περὶ ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ παραδείσῳ διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὡς οἱ Ἰουστῖνος, Ἰππόλυτος, Εὐσέβιος, Τερτυλλιανός, Μεθόδιος, Ἐπιφάνιος, Ἰλάριος, Ἀμβρόσιος καὶ ἄλλοι. Πρὸς τοῦτοις ὑπάρχουσιν ἕτεροι Πατέρες, οἵτινες ἀλληγοροῦσι παράδεισον καὶ Ἐκκλησίαν καὶ «πνευματικῶς τὰ περὶ παραδείσου ἐθεώρησαν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν ἀναφερόμενα», κατὰ τὸν Ἀναστάσιον Σιναΐτην, καθ' ὃν τοιοῦτοι εἶναι «Φίλων ὁ φιλόσοφος καὶ τῶν Ἀποστόλων ὁμόχρονος, καὶ Παπίας ὁ πολὺς, ὁ τοῦ Ἰωάννου τοῦ εὐαγγελιστοῦ φοιτητῆς ὁ Ἱεραπολίτης, Εἰρηναῖός τε ὁ Λουγδουνεὺς καὶ Ἰουστῖνος ὁ μάρτυς καὶ φιλόσοφος, Πάνταινός τε ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ Κλήμης ὁ Στρωματεὺς καὶ οἱ ἄμφ' αὐτούς ..., ἐξ ὧν εἰσι καὶ οἱ περὶ πάντα πάνσοφοι δύο Καππαδόκαι Γρηγόριοι· ἅπαντες οὗτοι ἐξ αἰτιῶν τοι-

1. Καὶ ὁ S. Bulgakow γράφει, ὅτι «il est difficile d'indiquer un temps où l'Eglise n'existait pas dans l'humanité, du moins à l'état de dessein préalable: selon la doctrine des Pères, une Eglise primordiale existait déjà au paradis, avant le péché, quand le Seigneur venait causer avec l'homme et se trouvait en relation avec lui. Après le péché, le Seigneur pose le fondement de ce qu'on appelle l'Eglise de l'ancienne Alliance, Eglise dans laquelle l'homme a appris à communier avec Dieu. Et même au sein des ténèbres du paganisme, l'âme humaine cherchait naturellement son Dieu, de sorte qu'il existait une «Eglise païenne stérile», comme disent certains chants liturgiques». (L'Orthodoxie, σ. 8-9). Καὶ κατὰ τὸν Νεκτάριον Κεφαλαῖον, ἡ Ἐκκλησία ἦτο ἐν τῷ παραδείσῳ, ἀλλὰ μετὰ τὴν πτώσιν («ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ὡς αἰωνία, ἔμενε καὶ περιελάμβανε μόνον τοὺς τῷ Θεῷ προσκειμένους καὶ ἀπεκδεχομένους τὴν τοῦ Σωτῆρος ἔλευσιν... Οἱ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα ἔχοντες ἦσαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, προσδοκῶντες σωτηρίαν διὰ τοῦ Σωτῆρος... Ἐν τῷ κόσμῳ δύο ὑφίστανται ἀπὸ τοῦ παραπτώματος τοῦ Ἀδάμ χῶροι, ὁ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας...»). (Μελέται δύο. Α' Περὶ τῆς μιᾶς, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Β' Περὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως. Ἀθῆναι 1913, σ. 20).

2. Καὶ κατὰ τὸν Ἀθανάσιον Πάριον, «Ἐκκλησία νοεῖται ἡ ἀπὸ Ἀδάμ καὶ μέχρι συντελείας ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ ἐκκεχυμένη, ἐν τρισὶ καταστάσεσι θεωρουμένη, ὧν ἡ πρώτη ὑπῆρξεν ἀπὸ Ἀδάμ ἕως τοῦ Μωϋσέως, ἡ δευτέρα ἀπὸ τοῦ Μωϋσέως μέχρι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ τρίτη ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος». (Ἐπιτομὴ εἴτε συλλογῆ τῶν θείων τῆς πίστεως δογμάτων, Λειψία 1806, σ. 36). Πρβλ. καὶ Κ. Μοῦρατιδίου, Σχέσις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐν Ἑλλάδι, Ἀθῆναι 1965, σ. 35 ἐξ.

ᾧνδε φάσκοντες εἶναι καὶ πνευματικόν τινα παράδεισον»¹. Ἐν τῇ παραδεισίᾳ ἐκείνῃ Ἐκκλησίᾳ ὑπῆρχε «συνάφεια» καὶ «χοροστασία» κοινῇ ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων. «Ἦν γὰρ ὅτε μία τῆς λογικῆς φύσεως ἦν ἡ χοροστασία, πρὸς ἓνα βλέπουσα τὸν τοῦ χοροῦ κορυφαῖον... Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἔνθεον ἐκείνην διέλυσε τοῦ χοροῦ συνφθίαν παρεμπεσοῦσα ἡ ἁμαρτία καὶ τοῖς ποσὶ τῶν πρώτων ἀνθρώπων τῶν ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμεσι συγχορευόντων τὸν τῆς ἀπάτης ὄλισθον ὑποχέασα πτώμα ἐποίησεν· ὅθεν διεσπάσθη τῆς πρὸς τοὺς ἀγγέλους συναφείας ὁ ἄνθρωπος...»² καὶ ἔπεσε συμπαρασύρας καὶ τὴν ἐπίγειον Ἐκκλησίαν.

Τοιοτοτρόπως, συνεπίᾳ τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας, ἀπώλεσεν ἡ παραδεισία ἐκείνη Ἐκκλησία τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ περιέπεσεν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀχρειωθείσα καὶ ἀμαυρωθεῖσα, οὕτω δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὸ δεύτερον ἐκτεταμένον στάδιον τῆς περιόδου ταύτης, κατὰ τὸ ὅποῖον ἡ ἀπιστία καὶ ἡ ἁμαρτία, ἀνυψωθεῖσαι ὡς μεσότοιχον, ἐχώρισαν τὸ πλάσμα ἀπὸ τοῦ Πλάστου, καὶ οὕτως «ἀπέσχιστο τὰ ἐπουράνια τῶν ἐπιγείων καὶ οὐκ εἶχε μίαν κεφαλὴν» ἡ Ἐκκλησία³. Ἐξηκολούθησε βεβαίως ὑπάρχουσα, κατόπιν τῆς ἐν τῇ Γεν. 3,15 ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, τοῦ οὕτω καλουμένου «πρωτευαγγελίου»⁴, «ἢ τῷ γλίσχωρ τῆς ἁμαρτίας ἐνολισθήσασα, ἢ συμποδισθεῖσα διὰ τοῦ ὄφους καὶ εἰς γῆν πεσοῦσα καὶ ἐν τῷ πτώματι τῆς παρακοῆς γενομένη»⁵ καὶ οὕτως ἐκπεσοῦσα καὶ «κάτω συρομένη» Ἐκκλησία, «ῥυπῶσα, αὐχμῶσα,

1. Ἀναστασίου Σιναΐτου, Εἰς Ἐξαήμερον 7, PG 89, 961/2. Βλέπ. δλόκληρον «τὴν πνευματικὴν ἀναγωγὴν τῆς ἑξαήμερου κτίσεως» ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου, αὐτόθι στ. 851 ἐξ. καὶ 1051 ἐξ., ἀκολουθοῦντος τοὺς Ἀλεξανδρινούς Πάνταινον, Κλήμεντα, Κύριλλον καὶ ἄλλους πρὸ αὐτοῦ Πατέρας καὶ δεχομένου ὅτι «omnis quae propter hominem et propter ejus conjugem facta est creatura refertur ad Christum et Ecclesiam... ea sunt Ecclesiae exemplaria et ipsum prius significant et figurent... res omnes praefigurabant Christum et ejus Ecclesiam...» (στ. 855/6, 891).

2. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς Ψαλμ. 2,6, PG 44, 508, ὡς καὶ ἐν 1, 9, στ. 484.

3. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 1,4, PG 62, 15.

4. Ἀληθῶς «in der Verheissung, dass die Sünde vernichtet und das Leben wieder geschenkt werde, sahen viele Väter die Wiederherstellung der Kirche eingeschlossen». (M. Schmaus, Katholische Dogmatik⁶, τ. III/1, München 1958, σ. 61). Πρβλ. καὶ L. Capéran, Le problème du salut des infidèles. Essai théologique. Toulouse 1934, σ. 106.

5. Γρηγορίου Νύσσης, Ἐξήγ. ἄσμ., ἄσμ., λόγ. 5, PG 44, 868.

αἰχμάλωτος, γυμνή, πεφυρμένη αἵματι»¹, ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἄβελ τοῦ δικαίου² καὶ τοῦ Νῶε, ὡς «τάλαινα τῶν ἔθνῶν παγκληρία»³, «δαιμόνων δούλη καὶ ὑπὸ τῆς πλάνης πατουμένη»⁴, ὡς Ἐκκλησία τῶν Ἐθνῶν ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ⁵. Ἦτο «μεμελανωμένη (ἢ) μέλαινα ἐξ εἰδωλολατρείας τὸ κατ' ἀρχάς ἢ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία πρὶν Ἐκκλησίαν γενέσθαι... ἐγένετο δὲ μέλαινα, ἢ τῷ ἀληθινῷ φωτὶ τὰ πρῶτα συναλάμπουσα»⁶. Ἐν τούτοις εἰς ταύτην ἀνήκον πάντες οἱ πιστεύοντες εἰς τὸν Θεὸν καὶ ὃν ἐμελλε νὰ πέμψη εἰς τὸν κόσμον Λυτρωτὴν καὶ ὄντες ἠνωμένοι πνευματικῶς μετ' αὐτοῦ, βιοῦντες δὲ κατὰ τὸν ἄγραφον μὲν φυσικὸν ἠθικὸν νόμον οἱ Ἐθνικοί, κατὰ τὸν ἀποκαλυφθέντα δὲ γραπτὸν ἠθικὸν νόμον τῆς Π. Διαθήκης οἱ Ἰουδαῖοι. Οὕτως ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ τῆς ἁμαρ-

1. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ψαλμ. 5,2, PG 55, 63. Εἰς Ψαλμ. 44, 10, PG 55, 199.

2. Πρβλ. ἰδίᾳ Y. Congar, *Ecclesia ab Abel*. Ἐν *Abhandlungen über Theologie und Kirche*. Festschrift für Karl Adam. Düsseldorf 1952, σ. 79-108. M. Pribilla, *Die Kirche von Anbeginn*, ἐν «*Stimmen der Zeit*» 117 (1929) τευχ. 10, σ. 242 ἐξ. J. Beumer, *Die altchristliche Idee einer präexistierenden Kirche und ihre theologische Anwendung*, ἐν «*Wissenschaft und Weisheit*» 9 (1942) 13 ἐξ. A. Serpillan ges, *L' Eglise avant l' Eglise*, ἐν «*Revue pratique d'Apologétique*» (1911) 505 ἐξ.

3. Μηναῖον Ἰανουαρίου, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 13, 81 καὶ ἀλλαχοῦ.

4. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ψαλμ. 44,11, PG 55, 200. Διὰ τοῦτο ἀθύσω σοι μετὰ φωνῆς αἰνέσεως Κύριε, ἢ Ἐκκλησία, ἐκ δαιμόνων λύθρου κεκαθαυμένη, τῷ δι' οἶκτον ἐκ τῆς πλευρᾶς σου ρεύσαντι αἵματι». (Καταβάσις Κυριακῆς Ὁρθοδόξιας, ἐν Τριωδίῳ, σ. 137. Πρβλ. αὐτόθι σ. 139 ὅμοιον τροπάριον αἰνων).

5. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι... Κατήχ. 1,4, PG 49, 227: «... Εἶδες πῶς τῆς ἐκ τῶν ἔθνῶν Ἐκκλησίας ἐμνημόνευσε καὶ τὴν πανταχοῦ τοῦ Χριστοῦ τεταμένην βασιλείαν εἶπεν;» Πρβλ. καὶ I. Καλογήρου, *Περὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰς ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ θεμελιώδεις σωτηριολογικὰς ἀρχάς*, Ἀθῆναι 1961, σ. 16: «Ἡ Ἐκκλησία ὑπάρχει ἤδη καὶ πρὸ τῆς ἐν Χριστῷ ἐπιφανείας. Καὶ πρὶν ταύτης ἐκδηλοῦνται δηλαδὴ, ἀπὸ τῆς δημιουργίας, λυτρωτικαὶ ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ καὶ δωρεὰ αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους κοινωνοῦντας αὐτῷ, ἔστω καὶ ἀτελῶς. Τοῦτο καταφαίνεται κυρίως διὰ τῆς ὅλης ἱστορικῆς ἐκδηλώσεως τοῦ εἰδικώτερον διὰ τὴν μέλλουσαν ἐν Χριστῷ σωτηριαν ἐπιλεγέντος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ... πραγματικοῦ προδιατυπώματος τῆς ὀριστικῆς ἀποκαλύψεως τῆς Ἐκκλησίας, ὁρθῶς ἐκλαμβανόμενου... Ἡ συνύφανσις τῶν κατὰ τὸν Ἰσραὴλ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, μετὰ τῶν ἐν Χριστῷ δι' αὐτῆς λυτρωτικῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἐνεργειῶν, ἐκφαίνεται παραστατικώτατα ἐν τῇ ὅλῃ ὑμνογραφίᾳ τῆς ὀρθοδόξου θείας λατρείας, ἰδίᾳ ἐν τῇ τῶν ἐσπερινῶν καὶ τῶν ὁρθῶν τῶν Κυριακῶν, ἰδιαιτάτα ἐν τῇ τῶν κανόνων τῶν ὁρθῶν τούτων...»

6. Γρηγορίου Νύσσης, Ἐξήγ. ἄσμ. ἄσμ., λόγ. 7 καὶ 2, PG 44, 909 καὶ 800.

τίας καὶ τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς πλάνης διεσώθη ἡ Ἐκκλησία, ὡς ἄλλη κιβωτὸς τοῦ Νῶε, μετ' εὐαρίθμων πιστῶν καὶ δικαίων καί, οἶονεὶ κεκρυμμένη, διετηρήθη διὰ τῆς χάριτος καὶ τῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ἐπαγγελιῶν αὐτοῦ, αἵτινες, ἀρξάμεναι ἀπὸ τοῦ πρωτευαγγελίου, ἐπανελήφθησαν βραδύτερον καὶ ἐπεσφραγίσθησαν διὰ τῆς διαθήκης τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ περιουσίου λαοῦ αὐτοῦ¹. Ἡ ἐν εὐρυτέρᾳ δὲ ἐννοίᾳ Ἐκκλησία αὕτη, ἀκολουθήσασα ἐφεξῆς τὴν πορείαν τῆς ἱστορίας τῆς θείας Ἀποκαλύψεως καὶ τὴν τάξιν καὶ ἀνέλιξιν τοῦ περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ πεσόντος ἀνθρωπίνου γένους σχεδίου τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ τελεσιουργηθέντος, περιέλαβε τοὺς ἀπὸ τοῦ Ἄβελ καὶ τοῦ Νῶε καὶ τοῦ Ἀβραάμ πιστοὺς καὶ δικαίους τῆς Π. Διαθήκης, ὡς καὶ τοὺς ἐκ τῶν Ἐθνικῶν πιστοὺς καὶ δικαίους, «τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν προωρισμένους εἰς σωτηρίαν»², οἵτινες ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων ὡς ἀνήκοντες εἰς ἓνα λαόν, «τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ», εἰς μίαν «πόλιν», εἰς μίαν «βασιλείαν», εἰς ἓν «σῶμα», τ.ἔ. τὴν Ἐκκλησίαν, ἥς κεφαλὴ καὶ ἀρχηγὸς ὁ Χριστός. Οὕτως ἤδη ὁ Εἰρηναῖος μνημονεύει «δύο συναγωγὰς...», «*duae synagogae, id est, duae congregationes ... maiori et minori synagogae*», ἧτοι τὴν συναγωγὴν ἡ Ἐκκλησίαν τῶν Ἰουδαίων καὶ τὴν συναγωγὴν ἡ Ἐκκλησίαν τῶν Ἐ-

1. Πρβλ. καὶ Ἀμβροσίου, In Psalmum David CXVIII Expositio, PL 15, 1265: «*Sancta Ecclesia quae in primordiis mundi desposata in paradiso, praefigurata in diluvio, annuntiata per legem, vocata per prophetas, diu redemptionem hominum, Evangelii decorem, dilecti expectasset adventum*». Ἀναλυτικώτερος εἶναι ὁ Ἀύγουστινός, παρὰ M. Schmaus, μν. ἔ. σ. 63 ἐξ., καὶ μάλιστα παρὰ F. Hoffmann, μν. ἔ.

2. Μ. Βασιλείου, Εἰς Ψαλμ. 28,3, PG 29,288. Πρβλ. καὶ Εἰς Ψαλμ. 48,1, PG 29,433, ὡς καὶ εἰς Ἡσαΐαν 13,259, PG 30,573. Σημειωτέον ὅτι πολλοὶ τῶν ὑπὸ τῆς Π. Διαθήκης μνημονευόμενων ἀγίων καὶ δικαίων ἀνδρῶν, ὡς ὁ Ἄβελ, ὁ Ἐνώχ, ὁ Νῶε, ὁ Δαυιὴλ, ὁ Ἰώβ, ὁ Λῶτ κ.λ.π., δὲν ἀνήκον οὔτε εἰς τὴν φυλὴν οὔτε εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλ' ἦσαν ἕξω τῆς θετικῆς θείας Ἀποκαλύψεως, ἥτις ἀρχεται ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ, καλούμενοι κοινῶς «Ἐθνικοί». Δι' ὃ γίνεται λόγος περὶ «ἐθνικῶν καὶ εἰδωλοατρῶν ἀγίων», ὡς π.χ. ὑπὸ τοῦ J. Daniéλου, *Les saints païens de l' Ancien Testament*, Paris 1956, σ. 10 ἐξ. Περὶ τῶν «ἀγίων» τούτων παρατηρεῖ, ὅτι εἶναι «des intercesseurs de cette immense humanité païenne d' avant et d' après le Christ, qui n' a connu celui-ci ni dans la plénitude de la présence, ni dans la certitude de la prophétie, mais dans cette rectitude du désir, que la Théologie appelle un baptême» (σ. 11).

θνικῶν¹. Ὁ δὲ συγκεφαλαιώσας βραδύτερον τὴν πατερικὴν διδασκαλίαν Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ὥρισε τὴν Ἐκκλησίαν ὡς «τὸ σύστημα τῶν ἀπ' αἰῶνος ἀγίων πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, εὐαγγελιστῶν, μαρτύρων, οἷς προσετέθη πιστεύσαντα ὁμοθυμαδὸν πάντα τὰ ἔθνη»².

Ἰδίως ἡ παρουσία τῆς Ἐκκλησίας ἐβεβαιώθη διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἰσραὴλ ὡς περιουσίου λαοῦ τοῦ Θεοῦ³ καὶ τῆς συνάψεως διαθήκης μετὰ τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ ὀρισθέντος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ «πατρὸς πλήθους ἐθνῶν», ἐν ᾧ «ἐνευλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς», ἀνανεωθείσης δὲ βραδύτερον τῆς διαθήκης ταύτης καὶ μετὰ τοῦ Ἰσαάκ, τοῦ Ἰακώβ, τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ Δαυίδ⁴. Οὕτως ἡ πρὸ Χριστοῦ προϋπάρξασα Ἐκκλησία ἀπεκαλύφθη βασιθεῖσα ὡς Ἐκκλησία μὲν τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν, νοσημένης ὡς ἐλευθέρας πρῆξις τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ τῆς συνάψεως διαθήκης μετὰ τοῦ περιουσίου λαοῦ, ὡς Ἐκκλησία δὲ τῶν Ἐθνικῶν ἐπὶ τῆς πίστεως αὐτῶν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν ὄν ἐμελλε νὰ πέμψη εἰς τὸν κόσμον Λυτρωτὴν⁵. Ὡς δὲ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐδίδαξε, «καθὼς Ἀβραάμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ

1. Εἰρηναίου, Ἐλεγχος... IV, 31,2. PG 7,1068. 1069/70.

2. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Κατὰ Εἰκονοκλαστῶν διάλογ. στήλιτ. 11, PG 96,1357.

3. Πρβλ. H. Wildberger, Jahwes Eigentumsvolk. Eine Studie zur Traditionsgeschichte und Theologie des Erwählungsgedankens. Zürich-Stuttgart 1960. H. Kraus, Das Volk Gottes im Alten Testament, Zürich 1958. N. Porteous, Volk und Gottesvolk im Alten Testament, ἐν Theol. Aufsätze, K. Barth zum 50. Geburtstag, München 1936, σ. 146 ἐξ. L. Rost, Die Vorstufen von Kirche und Synagoge im Alten Testament, ἐν Beiträge zur Wissenschaft vom Alten Testament 4 (1938) 24 ἐξ., καὶ Stuttgart 1939. H. W. Herzberger, Werdende Kirche im Alten Testament, ἐν Theologische Existenz heute, N.F. 20 (1950). A. Poljak, Die Jüdische Kirche, 1945. T. G. Jalland, The Israel of God, Exeter 1948.

4. Γεν. 17,1 ἐξ., 18,17 ἐξ., 22, 16 ἐξ., 26, 1 ἐξ., 28,10 ἐξ., 49,10. Ἰκανοὶ Πατέρες τονίζουσιν ἰδιαίτερος τρεῖς βαθμίδας, ἧτοι τὴν διαθήκην τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ Νῶε, τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Μωϋσέως.

5. Πρβλ. E. Peterson, Die Kirche aus Juden und Heiden, Salzburg 1933. K. H. Rengstorff, Die eine Kirche aus Juden und Heiden, ἐν Viva vox evangelii, Festschr. f. Landesbischof Meiser, München 1951, σ. 231 ἐξ. G. N. Bonwetsch, Der Schriftbeweis für die Kirche aus den Heiden als das wahre Israel bis auf Hippolyt, ἐν Theol. Studien, Festschr. f. Th. Zahn, Leipzig 1908, σ. 1 ἐξ. A. Retif—P. Lamarche, Das Heil der Völker. Israel Erwählung und die Berufung der Heiden im Alten Testament. Düsseldorf 1960.

καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην», τοιουτοτρόπως καὶ «οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ· «γινώσκετε, ἄρα, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ· προἰδοῦσα δὲ ἡ Γραφή, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοὶ τὰ ἔθνη ὁ Θεός, προευηγγελίστατο τῷ Ἀβραάμ, ὅτι ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη» (Γαλ. 3, 6-9. Ῥωμ. 4, 16 ἐξ.) καὶ πάντες οἱ τῆς αὐτῆς καὶ ὁ Ἀβραάμ πίστεως. Ἄρα ὁ Ἀβραάμ ἐθεωρήθη ὡς πατὴρ τῆς πίστεως καὶ πάντων τῶν πιστευόντων-μελῶν τῆς ἐν εὐρυτέρα ἐννοίᾳ Ἐκκλησίας ἐκείνης, διὰ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἤρκει κυρίως ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἐλευσόμενον Λυτρωτὴν, εἶτα δὲ καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀγιότης. Ἐθεωρήθη δῆλα δὴ εὐλόγως, ὅτι καὶ οἱ π. Χ. ζήσαντες διεκρίθησαν ἐπὶ τῇ αὐτῇ περίπτῃ πίστει τῶν χριστιανῶν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ἐπίστευσαν εἰς τὸν ἐλευσόμενον Λυτρωτὴν, «ὄν διὰ τῶν προφητῶν τε καὶ τοῦ νόμου προεδιδάχθησαν»¹, ἐνῶ οἱ χριστιανοὶ εἰς τὸν ἐλθόντα ἤδη καὶ διδάξαντα τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας². Πάντες λοιπὸν οἱ πιστοὶ καὶ δίκαιοι πασῶν τῶν ἐποχῶν ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Πατέρων ὡς πιστεύσαντες εἰς τὸν ἐλευσόμενον Σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ «ἐν ἐνότῃ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὄντες»³ καὶ ἄρα ὡς ἀνήκοντες εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν του, ἐφ' ὅσον ἐγένετο «αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν» (Γεν. 49,10) καὶ «ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιούσιν» (Ἦσ. 42,4). Ἐφ' ὅσον δῆλον ὅτι ἔξω τῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἔστι σωτηρία, ἀνήκον καὶ ἐκεῖνοι οἰοεὶ «ἀοράτως» εἰς τὴν ὄρατὴν

1. Γρηγορίου Νύσσης, Λόγ. κατηχητ. 18, PG 45,56.

2. Καὶ κατὰ τὸν Y. Congar (ἐνθ' ἀνωτ. σ. 83), «des Anciens justes, ceux qui ont vécu avant l' Incarnation du Christ, ont été justifiés et sauvés par la même foi que nous, qu' ils appartiennent comme nous du corps du Christ... Les Anciens croyaient au Christ comme devant venir, alors que nous croyons en lui comme étant venu». Πρβλ. καὶ Αὐγουστίνου, De catech. rud. 3. Ὁμοίως καὶ ὁ L. Capra, μν. ξ. σ. 193 ἐξ., γράφει: «Depuis longtemps on reconnaît dans la foi au Médiateur à venir une sorte de foi obscure à l' Incarnation et aux mystères du Christ... Depuis Melchisédech et le saint homme Job jusqu' au dernier des sauvages qui se montre fidèle à la grâce, tous les Gentils de bonne volonté se sont agrégés, comme les chrétiens dignes de ce nom, à l' Eglise invisible, éternelle, société formée des justes de tous les pays et des élus de tous le temps...».

3. Ἰγνατίου, Φιλαδ.5,2. Πρβλ. καὶ G. Phillips, La grâce des justes de l' Ancien Testament, Bruges—Louvain 1948, σ. 184. Μυεῖα αὐτῶν γίνεταί καὶ ἐν ἀρχαίαις Λειτουργίαις, περὶ ὧν ἐν «Cahiers Sioniens», Mars 1950, σ. 38 ἐξ.

Ἐκκλησίαν¹. Ὡστε πάντες «οἱ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας εὐηρεστηκότες» εἰς τὸν Θεὸν καὶ πιστεύσαντες καὶ ἐλπίσαντες εἰς τὸν προσδοκώμενον Λυτρωτὴν ἀνήκον εἰς τὸ «ἐν σῶμα» τῆς Ἐκκλησίας του, διότι «κἀκεῖνοι τὸν Χριστὸν ἤδεσαν»², ἀνήκον δῆλα δὴ εἰς τὸ αὐτὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὸ ὁποῖον προσετέθησαν καὶ οἱ πιστεύσαντες μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ, διότι πάντες ἐκεῖνοι «νοῦν Χριστοῦ ἔχουσι, τὸν ἐν αὐτοῖς λαλοῦντα»³, ὡς ἐκ τούτου δὲ «σαφῶς αὐτὸν ἤδεσαν τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ». Διὰ ταῦτα «Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν, καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη» (Ἰωάν. 8,56), αὐτῷ δὲ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἐπηγγέλθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἡ υἱοθεσία καὶ ἡ σωτηρία, οὕτως ὥστε οἱ ἐκ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ κοινωνοὶ τῆς πίστεώς του μέχρι καὶ τῶν χριστιανῶν συμπεριλαμβανομένων χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου ὡς «ἐπαγγελίας τέκνα» καὶ «κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι» (Γαλ. 4,28. 3,29. Ῥωμ. 9,8) καὶ κατὰ συνέπειαν μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπομένως πάντας ἐκείνους τοὺς «ἀμφὶ τὸν Ἀβραάμ θεοφιλεῖς ἄνδρας», τοὺς ἐπὶ «δικαιοσύνη μεμαρτυρημένους, οἱ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἀβραάμ ἐπὶ τὸν πρῶτον ἀνιούσιν ἄνθρωπον», ἐὰν ὠνόμαζέ τις ὡς «ἐργῶ χριστιανούς, εἰ καὶ μὴ ὀνόματι, οὐκ ἂν ἐκτὸς βάλῃ τῆς ἀληθείας»⁴. Διότι «ὡσπερ πολλοὶ τῶν ἡμετέρων οὐ μεθ' ἡμῶν εἰσιν, οὐς ὁ βίος ἀλλοτριῶ τοῦ κοινοῦ σώματος, οὕτω πολλοὶ τῶν ἔξωθεν πρὸς ἡμῶν, ὅσοι τῷ τρόπῳ τὴν πίστιν φθάνουσι, καὶ δέονται τοῦ ὀνόματος, τὸ ἔργον ἔχοντες»⁵, ἅτε ποιήσαντες «διὰ τῶν ἔργων πρὸ τῆς χάριτος, ὅσα ἔλεγεν ὕστερον ὁ Χριστὸς τοῖς Ἀποστόλοις»⁶.

Γενικώτερον ἢ ἀντίληψις αὕτη, ἡ ἐδραζομένη ἐπὶ τῆς ιδέας ὅτι καὶ αἱ ἐθνικαὶ θρησκείαι ἀποτελοῦσιν ἀρνητικῶς προπαρασκευὴν καὶ προβαθμίδα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅθεν καὶ αὐτῷ ἀνήκει «πᾶσα γλῶσσα πιστεύσασα εἰς Θεόν»⁷, ἤρξατο ἐπικρατοῦσα ἀπὸ τῶν

1. Ch. Journet, L' Eglise du Verbe incarné. Essai de Théologie spéculative. 2e édit. Paris 1955, I, 46.

2. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 10,1, PG 62, 75.

3. Γρηγορίου Νύσσης, Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου, PG 44,137.

4. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, αὐτόθι. Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστορ. 1,4, PG 20, 77.80. Εὐαγγελ. ἀπόδειξις 1,5, PG 22, 44-48.

5. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Ἐπιτάφ. εἰς τὸν πατέρα 6, PG 35, 992.

6. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Γέν. λόγ. 9,4, PG 54, 625.

7. Ἰγνατίου, Μαγν. 10,3.

πρώτων χριστιανῶν συγγραφέων, καὶ δὴ τῶν ἀρχαίων Ἀπολογητῶν καὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν θεολόγων, τῶν ἀποδεχομένων ὅτι καὶ οἱ Ἐθνικοὶ κατεῖχον σπέρματά τινα τῆς ἀληθείας διὰ τῆς φυσικῆς ἀποκαλύψεως. Ἐκ τούτων ὁ Ἰουστίνος, ἀναχωρῶν ἀπὸ τῆς περὶ «σπερματικοῦ Λόγου» διδασκαλίας του, ἐδέχετο τὴν προϋπαρξίν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὑποστηρίζων ὅτι ὅσοι ἐκ τῶν Ἐθνικῶν κατεῖχον σπέρματά τινα τῆς ἀληθείας καὶ ἔζησαν «μετὰ λόγου, χριστιανοὶ ἦσαν, κἂν ἄθεοι ἐνομίσθησαν», διότι τοῦ «πρωτοτύπου τοῦ Θεοῦ Χριστοῦ πᾶν γένος ἀνθρώπων μετέσχε»· τοῦτο δὲ πολλῶ μᾶλλον ἰσχύει περὶ τῶν Ἰουδαίων. Οὕτως ἐκ τῶν Ἐθνικῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου «ἐν Ἑλλήσι μὲν Σωκράτης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς, ἐν βαρβάροις δὲ Ἀβραάμ καὶ Ἀνανίας καὶ Ἀζαρίας καὶ Μισαήλ καὶ Ἡλίας καὶ ἄλλοι πολλοί»¹. Οὗτοι καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς διετέλεσαν μέλη τῆς πρὸ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τυχόντα τῆς σωτηρίας, διότι «καὶ ὑπὲρ ζώντων καὶ ὑπὲρ τῶν ἐξ Ἀδὰμ πάλαι τεθνεώτων ὁ κοινὸς δεσπότης καὶ σωτὴρ ἡμῶν ὑπέστη τὸν θάνατον, καὶ δι' αὐτοῦ ἡ σωτηρία καὶ κηρύττεται πᾶσι καὶ βραβεύεται» διὰ τῆς καθόδου αὐτοῦ καὶ τοῦ κηρύγματος τῆς σωτηρίας εἰς τὸν ἄδην². «Καὶ γὰρ τοῦ Ἀδὰμ ἡμαρτηκότης καὶ τῶν πλείστων τοὺς θεῖους παραβεβηκότων νόμους, διέμεινάν τινες ἐπὶ τῶν ὄρων τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀρετῆς ἐγένοντο φροντισταί, ὡς Ἀβελ καὶ Ἐνώχ καὶ Νῶε καὶ οἱ πατριάρχαι καὶ οἱ προφῆται καὶ ἕτεροι πλείστοι, οὐ μόνον παρ' Ἰουδαίους ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι, περὶ ὧν ὁ θεῖος εἶπεν Ἀπόστολος· «ὅταν γὰρ ἔθνη, τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος» (Ῥωμ. 2,14)³. Ἡ πίστις αὕτη ἀπαν-

1. Ἰουστίνου, Ἀπολογ. I,46, PG 6, 397. BEI. 3,186. «Ὅσα γὰρ καλῶς αἰετὸ ἐφθέγγαντο καὶ εὖρον οἱ φιλοσοφῆσαντες ἢ νομοθετήσαντες, κατὰ Λόγου μέρος δι' εὐρέσεως καὶ θεωρίας ἐστὶ ποιηθέντα αὐτοῖς· ἐπειδὴ οὐ πάντα τὰ τοῦ Λόγου ἐγνώρισαν, ὅς ἐστι Χριστός...», ὅστις «δύναμις ἐστὶ τοῦ ἀρρήτου Πατρὸς». (Ἀπολογ. II, 10, BEI. 3, 205). «Ἐκαστος γὰρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ θεοῦ Λόγου τὸ συγγενὲς ὄρων καλῶς ἐφθέγγατο». (Ἀπολογ. II, 13, BEI. 3, 207). «Ἄλλως τε, κατὰ τὸν Τερτυλλιανόν, «anima naturaliter christiana». (Apologeticum 17,4-6. Corp. Christ. σ. L. § I, 1117).

2. Ἰωβίου μοναχοῦ, λόγοι. Παρὰ Φωτίῳ, Μυριόβιβλος 222,38, PG 103, 804. 805.

3. Θεοδώρητου Κύρου, Θεῶν δογμάτων ἐπιτομὴ 11, PG 83, 493.

τᾶται καὶ παρὰ Κλήμεντι Ἀλεξανδρεῖ¹, Κυρίλλῳ Ἀλεξανδρείας², Γερμανῶ Κωνσταντινουπόλεως³ καὶ πολλοῖς ἄλλοις Πατράσιν⁴.

Ἀλλὰ καὶ πρότερον ἐκ τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων ὁ μὲν Ἑρμᾶς ἐν τῷ Ποιμένι παρίστα τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ πύργου τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ συνωκοδομήθησαν καὶ οἱ τῆς πρὸ Χριστοῦ Ἐκκλησίας «ἐν δικαιοσύνη κοιμηθέντες» καὶ οἱ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κ. Διαθήκης⁵, ὁ δὲ Ἰγνάτιος ἐδίδασκεν ὁμοίως ὅτι οἱ πατριάρχαι καὶ οἱ προφῆται τῆς Π. Διαθήκης, «μαθηταὶ ὄντες τῷ πνεύματι», ὡς καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ πᾶσα ἡ Ἐκκλησία τῆς Κ. Διαθήκης, εἰσέρχονται διὰ τοῦ ἀρχιερέως Χριστοῦ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν⁶. Ἐν συνεχείᾳ τὴν ὑπαρξίν τῆς πρὸ Χριστοῦ Ἐκκλησίας μαρτυροῦσιν ὁ Ἰππόλυτος⁷,

1. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωμ. 6,6, PG 9, 272. 273. 269. Gr. chr. Schr. τ. II, σ. 454 ἐξ., 457 ἐξ.

2. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Εἰς Α' Πέτρ. 3,19, PG 74, 1013.

3. Γερμανοῦ Κων/πόλεως, Λόγ. εἰς τὴν θεόσωμον ταφὴν τοῦ Σωτῆρος, PG 98, 285.

4. Πλειώ βλέπ. ἐν Ἰω. Καρμίρη, Ἡ εἰς ἄδου κάθοδος τοῦ Χριστοῦ ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, Ἀθῆναι 1939.

5. Ἑρμᾶ, Ὀρ. 3, 8, 8-9. Παρ. 9, 16, 3-7.

6. Ἰγνατίου, Φιλαδ. 9, 1.2. 5.2. Μαγν. 8,2. 9, 3. 10,3.

7. Ἰππολύτου, Εἰς τὸ ἄσμα ἄσμ., Fragmente, XVI,3,6, ἐν Gr. chr. Schr., Hippolytus, τ. I, σ. 355/6, ἔνθα ὁ Ἰππόλυτος ὁμιλεῖ περὶ τῆς «aus der Wüste «emporsteigenden» Kirche der Heiden, «damit sie eine Genossin Christi werde; vormals waren die Heiden verlassen (wüste) von Christus, jetzt aber durch die Gnade Gottes sind sie «Mitsbürger mit den Heiligen», von welchen die Kirche emporsteigend geschmückt mit gut gemischten Salben». Ὁμοίως εἰς τὸν Δανιὴλ I, 17, αὐτόθι σ. 28-29, ὁ Ἰππόλυτος ἀνάγει τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιγείου Ἐκκλησίας εἰς τὸν παράδεισον, ἐν τῷ ὁποίῳ μετεφυτεύθη ἡ οὐράνιος Ἐκκλησία. «Denn «Edem» wird genannt das neue «Paradies der Speise», «gepflanzt gegen Osten», mit jedem guten Baum geschmückt, welches ist zu verstehen die Versammlung der Gerechten und der heilige Ort, auf welchem die Kirche gepflanzt ist... Sie ist die heilige Versammlung der in Gerechtigkeit Lebenden. Denn die Einmütigkeit, welche der Weg der Heiligen zur Gemeinschaft, dies ist die Kirche, das geistliche Haus Gottes, auf Christus wie «gegen (im) Osten» gepflanzt, in welchem aber verschiedene Bäume jeder Art sich zeigen, das Geschlecht der Väter, die zu Anbeginn geschieden sind, und die Werke der Propheten, welche nach dem Gesetz vollendet worden sind, und der Chor der Apostel und der Märtyrer...». Γενικώτερον βλέπ. A. Hamel, Kirche bei Hippolyt von Rom, Gütersloh 1951.

ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς¹, ὁ Ὠριγένης², ὁ Εἰρηναῖος³, ὁ Μ. Ἀθανάσιος⁴, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος⁵, ὁ Ἐπιφάνιος Σαλα-

1. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωμ.7,2. 6,5-6. PG 9, 409. BEΠ. 8, 246 ἐξ., 192: «Ἐδῆλωσε τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεόν, ὑπὸ μὲν Ἑλλήνων ἔθνικῶς, ὑπὸ δὲ Ἰουδαίων ἰουδαϊκῶς, καινῶς δὲ ὑφ' ἡμῶν καὶ πνευματικῶς γινωσκόμενον... Πρὸς δὴ ὅσον ἐπιτηδεύειν ἕκαστος εἶχε, τὴν ἑαυτοῦ διένειμεν εὐεργεσίαν, Ἑλλήσι τε καὶ βαρβάροις, καὶ τοῖς ἐκ τούτων προωρισμένους μὲν, κατὰ δὲ τὸν οἰκείον καιρὸν κεκλημένους, πιστοῖς τε καὶ ἐκλεκτοῖς... Καθὰπερ Ἰουδαίους σφῆζεσθαι ἠβούλετο ὁ Θεὸς τοὺς προφήτας διδούς, οὕτω καὶ Ἑλλήνων τοὺς δοκιμωτάτους οἰκείους αὐτῶν τῇ διαλέκτῳ προφήτας ἀναστήσας, ὡς οἶοι τε ἦσαν δέχεσθαι τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίαν, τῶν χυδαίων ἀνθρώπων διέκρινεν...».

2. Ὠριγένους, In cant. cantic. II, PG 13, 134: «Non... ex adventu Salvatoris in carne sponsam dici aut Ecclesiam putes, sed ab initio humani generis et ab ipsa constitutione mundi... prima etenim fundamenta congregationis Ecclesiae statim ab initio sunt posita, unde et Apostolus dicit aedificari Ecclesiam non solum super Apostolorum fundamentum, sed etiam Prophetarum». Πρβλ. καὶ εἰς ἄσμα ἄσμ., ἀποσπάσματα, ἐν Gr. chr. Schr., Origenes, τ. 8, σ. 126, 154. BEΠ. τ.16, σ.247/9, πρβλ. καὶ σ. 243. Ἐνταῦθα ὁ Ὠριγένης ὁμιλεῖ περὶ τῆς «ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίας», ἥτις ἦτο «μεμελανωμένη» διὰ τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἁμαρτίαν, ἀλλ' ὁμοῦς ταύτην «σκοτισθεῖσαν τῇ ἁμαρτίᾳ, Χριστὸς παρεῖδε διὰ τὴν ἀπιστίαν, ὃν «ἥλιον δικαιοσύνης» ἀναγορεύουσιν αἱ Γραφαί» μέλη δὲ αὐτῆς ἦσαν «οἱ τῷ κάλλει τῶν λοιπῶν διαφέροντες, αἰσχροὶ οὐδὲν ἔννοοῦντες, τὴν δὲ τῆς σωφροσύνης αὐτῇ καρποφοροῦντες αἰδῶ... τάχα δὲ καὶ τῷ τὸν ἕνα μόνον γινώσκειν Θεόν». Πρβλ. καὶ O r i g è n e, Esprit et feu, ἐνθ' ἄν. σ. 187: Ἐκκλησία «un est pas issue d' un seul peuple comme la synagogue qui ne comprenait que les Juifs, mais elle vient avec tous les peuples du monde, et apporte avec elle des présents dignes du Christ...». Σελ. 200 ἐξ.: «On peut dire que le Verbe de Dieu a abondonné la synagogue adultère et l' a répudiée pour prendre une prostituée, je veux dire les fidèles venus des nations païennes...».Καὶ εἰς Λευϊτ. ὁμιλ. 6,2, PG 12, 468/9 γράφεται, ὅτι «ὁ νόμος καὶ αἱ προφητεῖαι καὶ τὰ εὐαγγέλια εἶναι οὐχὶ τρεῖς, ἀλλὰ μίᾳ σκηνῇ, ἥτις εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ». Βλέπ. καὶ ἀνωτέρω σ. 7.

3. Βλέπ. τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα χωρία τοῦ Εἰρηναίου, Ἐλεγχος... V, 20,2, PG 7,1178. IV,31,2,PG 7, 1069/70, ὡς καὶ IV, 31, 1, στ.1068: «gratias agere pro illis patriarchas et prophetas Deo, quoniam in adventu Domini nostri remissa sunt eis peccata», ζτι δὲ IV, 33,10, στ. 1079, καὶ IV, 36,7, στ. 1097, καὶ γενικώτερον L. S p i k o w s k i, La doctrine de l' Eglise dans saint Irénée, Strasbourg 1926, σ. 7ἐξ. G. B a r d y, La Théologie de l' Eglise de St. Clément de Rome à St. Irénée, Paris 1945.

4. Βλέπ. Κ. Καρακόλη, μν. ξ. σ. 17 ἐξ.

5. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς Ματθ. ὁμιλ. 36, 3, PG 416/7: «Τί οὖν; ἠδικήθησαν, φησίν, οἱ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ; οὐδαμῶς· ἐνῆν γὰρ καὶ μὴ ὁμολογήσαντες τὸν Χριστὸν τότε σωθῆναι. Οὐ γὰρ τοῦτο ἀπητεῖτο παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ τὸ μὴ εἰδωλολατρεῖν καὶ τὸ τὸν ἀληθινὸν Θεὸν εἰδέναι. «Κύριος, γὰρ φησιν, ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς ἐστίν». Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Μακκαβαῖοι ἐθαυμάζοντο, ὅτι ὑπὲρ τῆς τοῦ νόμου φυλακῆς ἔπαθον, ἅπερ ἔπαθον, καὶ οἱ παῖδες οἱ τρεῖς· καὶ ἕτεροι δὲ πολλοὶ παρ' Ἰουδαίους, βίον ἄριστον ἐπιδειξάμενοι καὶ τὸ μέτρον τῆς γνώσεως ταύτης διατηρήσαντες, οὐδὲν ἀπητήθησαν πλέον... Τότε μὲν γὰρ ἤρκει εἰς σωτηρίαν τὸ τὸν Θεὸν εἰδέναι μόνον· νυνὶ δὲ οὐκέτι, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ γνώσεως» κλπ.

μῖνος¹, ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνός², ὁ Μ. Βασίλειος³, ὁ Γρηγόριος Νύσσης⁴, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας⁵, ἐκ δὲ τῶν δυτικῶν ὁ Ἰλάριος⁶, ὁ Ἀμβρόσιος⁷, ὁ ἱερός Αὐγουστῖνος⁸ καὶ ἄλλοι Πατέρες μέχρι τῶν Σχολαστικῶν τοῦ Μεσαίωνα⁹.

1. Βλέπ. ἀνωτέρω σ. 529 τὰς δύο μαρτυρίας αὐτοῦ, ἐν αἷς διδάσκειται ἡ τε προαιώνιος ὑπαρξίς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου ἀποκάλυψις ἐν τῷ κόσμῳ αὐτῆς, οἰοῦναι ἀκατάβαστος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν καὶ γενομένης σώματος καὶ νύμφης τοῦ σαρκωθέντος Λόγου.

2. Γρηγόριου Ναζιανζηνοῦ, Λόγ. 15,1, PG 35, 912/3. 916: «Μηδένα τῶν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας τελειωθέντων διχα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως τούτου τυχεῖν· ὁ γὰρ Λόγος ἐπαρρησιόσθη μὲν ὕστερον καιροῖς ἰδίῳ, ἐγνωρίσθη δὲ καὶ πρότερον τοῖς καθαρῶς τὴν διάνοιαν, ὡς ἐκ πολλῶν δῆλον τῶν πρὸ ἐκείνου τετιμημένων· οὐκ οὖν ὅτι πρὸ τοῦ σταυροῦ τοιοῦτοι περιοπτέουσι». Μεταξὺ τούτων πολλοὶ ἐμαρτύρησαν χάριν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως, «ἐν πνεόντες, πρὸς ἐν βλέποντες, μιαν ζωῆς ὁδὸν εἰδότες, τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ θάνατον», γενόμενοι οὕτω πάντες μέλη τῆς προὑπαρχούσης Ἐκκλησίας.

3. Μ. Βασίλειου, Εἰς Ψαλμ. 48,1, PG 29, 433. 28,3, στ. 288. Εἰς Ἡσαΐαν 13, 259, PG 30, 573. Ἐνταῦθα διδάσκει, ὅτι ὁ Θεὸς ἐκάλεσεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν πάντα τὰ ἔθνη καὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, Ἰουδαίους τε καὶ ἔθνη, ἀνεξαρτήτως καταγωγῆς καὶ καταστάσεως, «πάντα τὰ ἔθνη καὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν οἰκουμένην». Διὰ τοῦτο, συνεχίζει, εἰπὼν ὁ Κύριος «καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης», «τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν προωρισμένους εἰς σωτηρίαν λέγει». «Τῶν ἐθνῶν τῶν πολλῶν τῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων φωνὴ ἔστιν Ἐκκλησίας... φωνὴ βασιλέων, φησί, καὶ ἐθνῶν συνηγμένων· τάχα δεῖ τὰ μὲν ἔθνη νοῆσαι ἡμᾶς τοὺς πανταχόθεν συνδραμόντας ἐπὶ τὴν κληρίν· βασιλεῖς δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, οὓς καὶ υἱοὺς βασιλείας ὠνόμασεν ὁ Κύριος».

4. Βλέπ. πλεῖω ἐν Κ. Σκοῦτερη, Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης, Ἀθήναι 1969, σ. 46 ἐξ.

5. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Εἰς Ἰωάν. 11,49, PG 74,69.

6. Ἀναφερόμενος εἰς τὸ Ἐφ. 5,32 ὁ Ἰλάριος παρατηρεῖ, ὅτι τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι «perfectum iam sub Adam atque Eva in exordio saeculi». (Tract. myst. 1,5, CSEL 65,7).

7. Ὁ Ἀμβρόσιος ἀναφέρεται εἰς τὴν «sanctam Ecclesiam, quae in primordiis mundi desponsata (est) in paradiso, praefigurata in diluvio, adnuntiata per legem». (Expos. ps. 118, 1,4, CSEL 62,7· πρβλ. καὶ Ep. 18,29).

8. Ὁ Αὐγουστῖνος ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ὑπάρχει ἀπὸ τῆς δημιουργίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ δὴ «ab ipso Abel usque ad eos, qui nascituri sunt usque in finem et credituri in Christum, totus populus sanctorum ad unam civitatem pertinentium, quae civitas corpus est Christi». (En. in ps. 90, 2, 1, PL 37, 1159, πρβλ. καὶ Sermo 4,11, Retract. 1,13,3, ὡς καὶ παρὰ M. Schmaus, μν. ξ. σ. 63 ἐξ. Καὶ ἐν σ. 60/1 διαπιστοῖ οὗτος, ὅτι «in der Väterzeit und in der mittelalterlichen Theologie wurde der Zusammenhang zwischen der Vorbereitungsperiode und der Kirche Christi so stark unterstrichen, dass man geradezu von der Kirche vor Christus, ja von der Kirche vor der Kirche, von der «Kirche von Anbeginn» sprach. Grundlage für diese These war die Überzeugung, dass auch die vor Christus lebenden Menschen um Christi willen des Heiles teilhaftig wurden. Sie gewannen das Heil im Glauben an den zukünftigen Erlöser».

9. M. Schmaus, αὐτόθι, σ. 67 ἐξ. Γενικῶς ἐκ τῶν δυτικῶν Πατέρων ἰδίως ὁ ἱερός Αὐ-

Παραλείποντες τὰς ἄλλας πατερικὰς μαρτυρίας περὶ τῆς προϋπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν της, περιορίζομεθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι γενικῶς οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὠμίλουν περὶ τῆς «Ἐκκλησίας ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ» ἢ «ἐν τῷ παραδείσῳ», ἐπίστευον δὲ ὅτι πάντων τῶν πρὸ Χριστοῦ πιστῶν καὶ δικαίων μελῶν τῆς Ἐκκλησίας ἡ σωτηρία ἐπετεύχθη διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐξιλαστηρίου θυσίας («τοῦ Ἀρνίου τοῦ ἐσφαγμένου ἀπὸ καταβολῆς κόσμου») (Ἀποκ. 13,8), μεθ' ἣν ὁ Λυτρωτής, κατελθὼν εἰς τὸν ἄδην, ἐκήρυξε καὶ προσέφερε τὴν σωτηρίαν καὶ πρὸς τοὺς ἐν αὐτῷ, καὶ κατ' ἐξοχὴν τοὺς πιστοὺς καὶ δικαίους καὶ γενικῶς τοὺς ἐπιδεκτικούς σωτηρίας, οὓς «παρῶν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν»¹. Διότι, κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἱκανῶν ἀρχαίων Πατέρων, ἡ ἐν Χριστῷ σωτηρία δὲν ἦτο δίκαιον καὶ φιλόανθρωπον νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τοὺς μετὰ Χριστὸν ἀνθρώπους, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ περιλάβῃ καὶ τοὺς πρὸ Χριστοῦ, μετὰ τῶν ὁποίων πλεῖστοι βεβαίως ὑπῆρξαν οἱ ἐπ' εὐσεβείᾳ καὶ ἀρετῇ διακριθέντες Ἰουδαῖοί τε καὶ Ἔθνηκοί, συμφώνως ἄλλως τε πρὸς τὸν ἀπόλυτον καὶ καθολικόν, διὰ σύμπασαν τὴν ἀνθρωπότητα, χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως. Καθ' ὅσον ἡ ἐξιλαστήριος ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ θυσία τοῦ Σωτῆρος προσηνέχθη ὑπὲρ πάντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν

γουστίνος, ὁ πάπας Μ. Γρηγόριος καὶ βραδύτερον Θωμᾶς ὁ Ἀκινᾶτος ἐδέχοντο τὸ σχῆμα: «Gnade=christliche Gnade=kirchliche Gnade; wohlan, schon vor Christi Kommen gab es Gerechte; also gab es kirchliche Gnade und somit die «Kirche» schon vor Christi Kommen. Natürlich nicht die «erwachsene Kirche» des N.T., wohl aber die gleiche Kirche in ihren «Kinderjahren» (Αὐγουστίνος). Die paulinische Bezeichnung für Kirche «Leib Christi», wovon Christus «das Haupt» ist, eignete sich leicht für diese Auffassung des biologisch-historischen Wachstums». (F. Malmberg, Ein Leib-ein Geist. Vom Mysterium der Kirche. Freiburg 1960, σ. 91/2. Πρβλ. καὶ Y. Congar, μν. ξ. σ. 92 ἐξ., 97ἐξ.). Γενικῶς περὶ τῶν ἀρχαίων Λατίνων Πατέρων ὁρθῶς παρατηρήθη, ὅτι «der Begriff der universalen Kirche, der alle Gläubigen des Alten und Neuen Bundes, die durch den Tod Christi erlöst wurden, vom ersten Keim der Urzeit (von Abel) bis zu ihrer Vollendung in der Ewigkeit, umfasst, war eine Lieblingsidee der lateinischen Väter, insbesondere Gregor des Grossen. Auch der grosse Bischof von Mailand kennt diesen Begriff». (J. Rinnä, Die Kirche als corpus Christi mysticum beim hl. Ambrosius, Roma 1940, σ. 26). Πρβλ. καὶ S. Tromp, Corpus Christi quod est Ecclesia, Introductio generalis, Romae 1937, σ. 114-117. J. Pribilla, ἐν «Stimmen der Zeit» 2 (1929) 241-254. A. Boros, Doctrina de haereticis ad mentem S. Gregorii, Romae 1935, σ. 14-24.

1. Ἰγνατίου, Μαγν. 9,3. Βλέπ. καὶ Ἰω. Καρμίρη, μν. ξ. ἰδ. σ. 89 ἐξ., 104 ἐξ., 107 ἐξ.

πρὸ καὶ τῶν ἐπὶ καὶ τῶν μετὰ Χριστόν, πάντες δὲ οἱ εὐσεβεῖς καὶ οἱ δίκαιοι καὶ καθόλου οἱ ἐπιδεκτικοὶ σωτηρίας ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ κόσμου τούτου πιστεύοντες γίνονται μέτοχοι τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας καὶ μέλη τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, οὕτως ὥστε ἐνώπιον τοῦ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας αἰωνίως ἠνωμένου Χριστοῦ κάμπτει πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογεῖται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς (Φιλιπ. 2, 10-11. Ἀποκ. 5,13).

Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἡ πίστις αὕτη ἐρείδεται καὶ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἀποστόλου Παύλου, δεχομένου γενικὴν τινα καὶ διαρκῆ φυσικὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ εἰδικῶς πρὸς τοὺς πρὸ Χριστοῦ Ἐθνικούς. Π.χ. ἐν Πράξ. 14, 17 διδάσκει, ὅτι ὁ Θεὸς εἰς «πάντα τὰ ἔθνη οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀφῆκεν, ἀγαθουργῶν, οὐρανόθεν ὑετοὺς διδοὺς καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας» πάντων τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν ἐκήρυξε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, «διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα» καὶ «ὀρίσας προστεταγμένους καιροὺς καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας» πάντων τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς, «ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὔροισεν, καὶ γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα» (Πράξ. 17,25-27). Τὴν αὐτὴν, τέλος, φυσικὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους διδάσκει συστηματικώτερον καὶ πρὸς Ῥωμ. 1,18 ἐξ. καὶ 2,14 ἐξ., διακρίνων αὐτὴν εἰς ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν ἀποκάλυψιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἐβρ. 11,33 ἐξ. καὶ 12, 1 ὁμιλεῖ περὶ «νέφους μαρτύρων» τῆς Π. Διαθήκης, «διὰ πίστεως» μαρτυρησάντων, ὁ δὲ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος περὶ πολλῶν «κεκοιμημένων ἁγίων» (27,52), οἵτινες πάντες ἤντησαν προφανῶς ἐκ τῆς μοναδικῆς πηγῆς τῆς σωτηρίας, «τοῦ Ἀρνίου τοῦ ἐσφαγμένου ἀπὸ καταβολῆς κόσμου» (Ἀποκ. 13,8. Α' Κορ. 10,4).

Ἐπὶ τῇ βάσει, λοιπόν, τῆς ἀγιογραφικῆς ταύτης διδασκαλίας οἱ ἱεροὶ Πατέρες ἐδίδασκον μετὰ τοῦ Χρυσοστόμου, ὅτι ὁ Χριστὸς

ἐκ τε τῶν Ἰουδαίων καὶ «ἐξ ἔθνῶν ἡρμόσατο»¹ τὴν Ἐκκλησίαν, καθ' ὅσον πάντες οἱ πρὸ Χριστοῦ πιστεύσαντες καὶ μαρτυρήσαντες, Ἰουδαῖοί τε καὶ Ἐθνικοί, «κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, περὶ Ἀβραάμ λέγων καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ τῶν δικαίων ἀπάντων· οὐδὲ γὰρ Ἀβραάμ μόνος, ἀλλὰ πάντες τῆς αὐτῆς ἦσαν φιλοσοφίας κοινωνοί... οὐ γὰρ πρὸς ταύτην, ἀλλὰ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἔβλεπον· οἱ γὰρ ταῦτα λέγοντες ἐμφανίζουσιν, ὅτι ἑτέραν πατρίδα ζητοῦσιν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός, ἐκείνην τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ, τὴν ἄνω»².

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι εἶχε διαμορφωθῆ ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων ἡ ἔννοια τῆς οἰκουμενικῆς καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς περιλαβούσης πάντας τοὺς πιστεύσαντας ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Π. Διαθήκης, ἐκ τῆς τῶν Ἐθνῶν καὶ ἐκ τῆς τῆς Κ. Διαθήκης, καὶ δὴ ἀπ' ἀρχῆς, ἦτοι ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ Ἀβελ, μέχρι τῆς τελειώσεως καὶ δόξης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ αἰωνιότητι, σωθέντας δὲ πάντας διὰ τοῦ ἐξίλαστηρίου θανάτου τοῦ Χριστοῦ. Ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι οἱ ἄγιοι Πατέρες ἐδέχοντο ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ Ἐκκλησίαν προϋπάρξασαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ δὴ ἐν τῷ προσώπῳ τῆς μυστικῆς «Σιῶν, ἣν ἐξελέξατο ὁ Κύριος καὶ ἡρετίσατο αὐτὴν εἰς κατοικίαν ἑαυτῶ καὶ κατάπαυσιν τοῦ εἰς αἰῶνα αἰῶνος... (ἧς) τοὺς ἱερεῖς ἐνδύσει σωτηρίαν, καὶ οἱ ὅσιοι αὐτῆς ἀγαλλιάσει ἀγαλλιάσονται» (Ψαλμ. 131, 13 ἐξ.). Πρόκειται περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Π. Διαθήκης, ἣτις διεκρίθη ἐπὶ ἐνότῃτι

1. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ψαλμ. 44,11, PG 55, 200.

2. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Γέν. λόγ. 9,4, PG 54, 626/7. Καὶ ὁ Κ. Μουρατίδης, Ἡ οὐσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἀθήναι 1958, σ. 84, καταλήγει εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα: «Οὕτω κατὰ τὴν πρὸ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Κυρίου περίοδον ἡ θεία Πρόνοια κατευθύνει τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἐθνῶν πρὸς τὴν τελειώσιν της διὰ τῆς ἐκλογῆς καὶ τῆς κλήσεως τοῦ Ἀβραάμ, οὗ οἱ κατὰ σάρκα ἀπόγονοι ἐκλήθησαν, ὅπως ἀποτελέσωσ τὸ ὑλικὸν πλαίσιον καὶ τὸ ὄργανον προπαρασκευῆς τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως. Τὴν ἀληθῆ Ἐκκλησίαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀποτελοῦσιν ὅλοι ἐκεῖνοι οἵτινες ἔζησαν ἀποσκοποῦντες εἰς τὴν ἐπουράνιον πατρίδα, «ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός». Πάντες οἱ δίκαιοι οὗτοι, ἀποτελοῦντες τὴν ἀληθῆ Ἐκκλησίαν, τὴν ἁγίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν, «οὓς ὁ Θεὸς οὐκ ἐπαισχύνεται καλεῖσθαι αὐτῶν Θεός», ἀπέβλεπον καὶ ἐπόθουν, ἵνα ἴδωσι τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ ἡμέραν, καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἐθνῶν θὰ ἐξηγνίζετο καὶ θὰ καθίστατο ἡ προσφιλεστάτη νύμφη τοῦ μέλλοντος ἐξ αὐτῆς νὰ ἐνσαρκωθῆ Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ».

πίστεως, λατρείας καὶ ἠθικῆς, τὴν ὁποῖαν παρέβαλλον καὶ πρὸς «τὸ ὄρος Κυρίου καὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρου τῶν ὄρεων, καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν, καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη» (Ἦσ. 2,2), ἅτινα ἠρμήνευον οἱ Πατέρες ἐντὸς σαφῶς ἐκκλησιολογικῶν πλαισίων, ὑπὸ τὸ φῶς πρὸ πάντων τῆς πρὸς Ἐβραίους ἐπιστολῆς. Αὕτη εἶναι ἡ κεκρυμμένη Ἐκκλησία, ἥτις ἠνωμένη μετὰ τοῦ Χριστοῦ ὡς κεφαλῆς, πορεύεται διὰ μέσου τῆς Π. Διαθήκης, προεικονίζουσα καὶ προπαρασκευάζουσα τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κ. Διαθήκης, καθ' ὅσον «ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία, ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ σῶμα, ἀποτελεῖ τὸ μυστήριον ἀπάσης τῆς Ἁγίας Γραφῆς»¹. Τῆς Ἐκκλησίας δὲ ταύτης ὡς θεμέλιον ἐχρησίμευσεν ἡ διδασκαλία τῶν Προφητῶν, τὸ ὁποῖον «παλαιὸν θεμέλιον εὐρόντες οἱ Ἀπόστολοι», κατέλιπον ἀμετακίνητον, καὶ «οὕτως ἐπέθηκαν τὴν παρ' ἑαυτῶν διδασκαλίαν, τὴν νέαν ταύτην τῆς Ἐκκλησίας πίστιν»². Ἀλλὰ κυρίως «ἐμβοᾶ διὰ τῶν φωταγωγῶν (Προφητῶν) τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Λόγος», καὶ οὕτω «γ-γυονεν ἡ τοῦ Νυμφίου φωνὴ διὰ τῶν Προφητῶν, καὶ μετὰ τὴν φωνὴν ἦλθεν ὁ Λόγος»³.

1. Αὐγουστίνου, In Ps. 79,1. PL 36,1021.

2. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Πράξ. 2, PG 51,79.

3. Γρηγορίου Νύσσης, Ἐξήγησις ἔσμ. ἔσμ., λόγ. 5, PG 44, 861.868. Κατὰ τὸν ἐπίσκοπον Νυσσαίων, «οἱ Προφῆται ἦσαν «οἱ τὰ θαύματα περὶ τοῦ Κυρίου προκαταγγέλλοντες» (Ἐξήγ. ἔσμ. ἔσμ. 5, PG 44,860/1) καὶ προετοιμάζοντες τοὺς ἀνθρώπους ἵνα ἀποδεχθῶσι τὸ γεγονός τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως. Ὀνομάζει αὐτοὺς «θυρίδας», δι' ὧν αὐτὸς οὗτος ὁ Λόγος «ἐκκύπτει» (αὐτόθι στ. 864) ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τοῦ «σκότους» καὶ τῆς «χειμερινῆς σκυθρωπότητος» (αὐτόθι στ. 865)... Ἡ φωνὴ τῶν Προφητῶν εἶναι αὕτη ἡ φωνὴ τοῦ Νυμφίου τῆς Ἐκκλησίας, ὅστις, χρησιμοποήσας ὡς ὄργανον καὶ μέσον τοὺς Προφῆτας, ἐλάλησεν ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τοῦ «χαλεποῦ χειμῶνος» (αὐτόθι, ὡς καὶ στ. 861). Ἐπομένως ὁ Χριστὸς, «ὁ πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ἐν ταῖς θυρίσι γενόμενος Λόγος, ἐχειραγωγῆσεν» τοὺς πιστοὺς τῆς Π. Διαθήκης, τοὺς διακαῶς ἐπιθυμοῦντας τὴν «ἀδιὰ σαρκὸς θεοφάνειαν» (αὐτόθι στ. 880). «Ὅπως δὲ ἀκριβῶς ἐν τῇ περιόδῳ τῆς Κ. Διαθήκης εἶναι ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἡ καθοδηγοῦσα καὶ κατευθύνουσα αὐτήν, οὕτω πῶς καὶ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὁ αὐτὸς ἐνεργεῖ διὰ τῶν Προφητῶν καὶ κατευθύνει τοὺς πιστοὺς τῆς περιόδου ταύτης. «Οὗτος ὁ βασιλεύσας Θεὸς οὐ νῦν ἡμῖν πέφηνε πρῶτον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὀνομαστοῖς τῶν Προφητῶν ἐμφανῆς ὁ αὐτὸς ἐστίν» (Εἰς ἐπιγρ. Ψάλμ., στ. 532). Ἐν ἄλλαις λέξεσι καὶ οἱ Προφῆται, οἱ «προκαταγγέλλοντες» καὶ «προδιδάσκοντες» τὸ μυστήριον τῆς θείας οἰκονομίας, «νοῦν Χριστοῦ ἔχουσι, τὸν ἐν αὐτοῖς λαλοῦντα». (Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου, στ. 137). Οἱ Προφῆται λοιπὸν καὶ οἱ Πατριάρχαι καὶ πάντες οἱ ἅγιοι τῆς πρὸ Χριστοῦ περιόδου εἶναι «οἱ πόρρωθεν διὰ μόνης τῆς

Ἐννοεῖται ὅμως, ὅτι ἅπανα ἡ περίοδος αὕτη τῆς Ἐκκλησίας, κορυφωθείσα διὰ τοῦ Ἀβραάμ καὶ εἶτα τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν Προφητῶν ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ συναγωγῇ, ἐγένετο ἀπλῆ τις προτύπωσις καὶ ἀποσκίασμα καὶ πρόδρομος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κ. Διαθήκης¹, ὑπῆρξε «παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν» (Γαλ. 3,24), οὕτω δὲ ὑπῆρξε προπαρασκευαστικὴ τῆς ἀναζωογονήσεως καὶ ἀποκαταστάσεως τῆς καταπεσούσης διὰ τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας Ἐκκλησίας καὶ τῆς τελειώσεως αὐτῆς διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ καὶ περιποιησαμένου αὐτὴν διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος (Πράξ. 20,28)². «Τέλος γὰρ Νόμου Χριστός» (Ῥωμ. 10,4), ὡς καὶ ἀπάσης τῆς Π. Διαθήκης. Πράγματι διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκλογῆς καὶ κλήσεως τοῦ Ἀβραάμ, —ὅστις ἐξελέγη ὑπ' αὐτοῦ λόγῳ τῆς πίστεώς του «πατὴρ πλήθους ἐθνῶν» (Γεν. 17,5 ἐξ.), καὶ ἐντεῦθεν ἐγένετο πρόγονος τῆς μὲν Ἰουδαϊκῆς συναγωγῆς κατὰ σάρκα, τῆς δὲ Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας κατὰ πνεῦμα καὶ πίστιν—, ἤρξατο ἡ βαθμιαία προπαρασκευὴ τῆς εἰσόδου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ πρῶτον μὲν τοῦ περιουσίου λαοῦ καὶ ἰδίως τοῦ ἐκλεκτοῦ «λείμματος τοῦ Ἰσραὴλ» ἢ τοῦ ἱεροῦ «καταλοιπίου»³, εἶτα δὲ καὶ τῶν πιστευσάντων καὶ δικαίων Ἐθνικῶν ἐκείνων, ὅσοι ἀνεδείχθησαν διὰ τῆς πίστεως πρὸς τὸν Θεὸν «κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι» τοῦ Ἀβραάμ (Γαλ. 3,29), ἐφ' ὅσον «τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζονται εἰς σπέρμα» τοῦ Ἀβραάμ (Ῥωμ. 9,8)⁴. Ὁ πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος ἰδόντες τὰ ἀγαθὰ καὶ ἀσπασάμενοι». (Αὐτόθι στ. 208, παρὰ Κ. Σκουτέρη, μν. ξ. σ. 53-54).

1. Πρβλ. Ἰω. Καρμύρη, Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Μ. Βασιλείου, σ. 6-7. Γενικώτερον βλέπ. Κ. Thiemé, Kirche und Synagoge, ἐν «Judaica» 1 (1946). Μ. Friedländer, Synagoge und Kirche in ihren Anfängen, Berlin 1908. Η. Pfatschbacher, Synagoge und Kirche, ἐν «Theologie und Glaube» (1929) σ. 565 ἐξ. Βλέπ. καὶ Kirche und Synagoge, ἐν «Für Arbeit und Besinnung» 4 (1950) 39 ἐξ., 68 ἐξ., 93 ἐξ., 114 ἐξ., 142 ἐξ.

2. Πρβλ. καὶ Π. Τρεμπέλα, μν. ξ. τ. Π, 324/5.

3. Γεν. 7,23. Ἡσ. 1,9. 7,10 ἐξ. Ἱερ. 23,3. Ἱεζ. 11,13 ἐξ. Ἀμ. 3,12. Ζαχ. 8,11 ἐξ. Πρβλ. καὶ Δ. Δοξοῦ, ἐνθ' ἀν. σ. 471/2. J. Jeremias, Der Gedanke des «heiligen Restes» im Spätjudentum und in der Verkündigung Jesu, ἐν «Zeitschrift für Neut. Wissenschaft» 42 (1949) 184 ἐξ. J. C. Campbell, God's people and the remnant, ἐν «Scottish Journal of Theology» 3 (1950) 78 ἐξ. Α. Oepke, Jesus und der Gottesvolkgedanke, ἐν «Luthertum» 1942, σ. 34 ἐξ.

4. Καὶ ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, θεωρῶν τὴν Σάρρα ὡς τύπον τῆς Ἐκκλησίας, παρατηρεῖ: «Ἐπειδὴ γὰρ ἡ Σάρρα τύπος ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἐλευθέρα, διὰ τοῦ-

ιερός Χρυσόστομος ῥητῶς διδάσκει, ὅτι ὁ Ἀβραάμ ἐγένετο πρόγονος τῆς μὲν συναγωγῆς κατὰ σάρκα, τῆς δὲ Ἐκκλησίας κατὰ πνεῦμα¹. «Ὅθεν αὐτὸς ὁ Θεὸς ἔρχεται εἰς ἄμεσον κοινωνίαν πρὸς τοὺς πιστοὺς καὶ ἐκλεκτοὺς τῆς λεγομένης Ἐκκλησίας τῶν Ἐθνῶν καὶ μάλιστα τῆς τῶν Ἰουδαίων, «καθαρὰν εὐρίσκων αὐτῶν τὴν διάνοιαν· καὶ γὰρ τῷ Νῶε καὶ τῷ Ἀβραάμ καὶ τοῖς ἐγγόνιοις τοῖς ἐκείνου καὶ τῷ Ἰῶβ καὶ τῷ Μωϋσεῖ οὐ διὰ γραμμάτων διελέγετο, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ»². Ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ εὐρίσκοντο πάντα τὰ ἔθνη, καὶ μάλιστα τὸ Ἰουδαϊκόν, ὡς ὁ περιούσιος λαὸς αὐτοῦ· «πᾶσα ἡ οἰκουμένη ὑπὸ τὴν αὐτοῦ ἀρχὴν ἦν, ἀλλ' οὗτοι (δηλ. οἱ Ἰουδαῖοι) καὶ κατ' οἰκείωσιν ἐτέραν...»³, ὕφισταμένης τελείας θεοκρατίας παρ' αὐτοῖς. Ἀλλὰ πέραν τῶν Ἰουδαίων αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ ἐπεξετείνοντο καὶ πρὸς πάντα τὰ ἔθνη (Γεν. 12,2 ἐξ., 22, 18. Ἦσ. 45,22 ἐξ. 52,10. 54,2 ἐξ.), διότι ὁ Θεὸς «οὐκ ἔστι μερικὸς Θεός, ἀλλὰ πάντων πατήρ... ὅτι γὰρ οὐκ αὐτοὺς (τοὺς Ἰουδαίους) ἐξελέξατο μόνους, ἀλλὰ πάντων ἦν κηδεμών»⁴, ἡ δὲ πρόνοια τοῦ Θεοῦ οὐ μόνον τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ «καὶ παντὶ τῷ σπέρματι (τοῦ Ἀβραάμ) τοὺς ἐξ ἔθνῶν συνεισάγει»⁵, προπαρασκευάζουσα οὕτω τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ Ἐκκλησία ψάλλει: «Χριστὸν γεννήσας τὸ κατὰ σάρκα τῆς πίστεως, ἀρχηγέτα πάτερ Ἀβραάμ, ἐδείχθης ἔθνῶν πνεύματι πατὴρ ἐναργῶς, εἰς σωτηρίαν ἡμῶν»⁶.

το ἐπήγαγεν, ὅτι «τῆς ἐλευθέρως τέκνα ἐσμέν». Καὶ πάλιν «ἄρα, ἀδελφοί, κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν». Τί ἐστιν «ἐπαγγελίας»; ὡσπερ ἐκεῖνον οὐκ ἔτεκε φύσις, οὐδὲ ἡμᾶς φύσις ἔτεκεν, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ». (Περὶ τοῦ μὴ ἀπογινώσκειν...⁴, PG 51,368).

1. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ἐπὶ Παύλου... PG 63, 502: «Ὁ γὰρ πρῶτος καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς συναγωγῆς πρόγονος γενόμενος, ἐκείνων μὲν κατὰ σάρκα, ἡμῶν δὲ κατὰ πνεῦμα... τὴν πίστιν ὁδηγὸν ἔχων καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπόσχεσιν ἀντὶ βακτηρίας κτησάμενος, τὰ μὲν ἐν χερσὶν ἤφει, τὰ δὲ ἐν ἐλπίσι προσελάμβανε· καὶ γὰρ καὶ κατὰ τοῦτο τῆς Ἐκκλησίας πρόγονος ἦν».

2. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς Ματθ. ὁμιλ. 1,1, PG. 57,13. Πρβλ. καὶ Εἰς Γέν. ὁμιλ. 2,2, PG 53,57 ἐξ. Εἰς Γέν. λόγ. 1,2, PG 54,582.

3. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς Ψαλμ. 113,1, PG 55,305.

4. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς Ρωμ. ὁμιλ. 8,4, PG 60,460. Εἰς Ψαλμ. 113,6, PG 55,313.

5. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς Ρωμ. ὁμιλ. 8,4, PG 60,459.

6. Τροπάριον ὁρθρου Κυριακῆς πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. Μηναῖον Δεκεμβρίου, ἐνθ' ἄν. σ. 130.

Διὰ ταῦτα ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν Πατέρων, ὡς εἶδομεν, μέλη τῆς Ἐκκλησίας «πάντες οἱ χοροὶ τῶν πιστῶν», Ἰουδαίων τε καὶ Ἐθνικῶν, πάντων τῶν αἰώνων, πάντες «οἱ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης πιστοί, καὶ ὄντες καὶ γενόμενοι καὶ ἐσόμενοι... πάλιν καὶ οἱ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας εὐηρεστητότες ἐν σῶμά εἰσι», συναποτελοῦντες σὺν τοῖς μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ πιστοῖς τὸ ἐν ζῶν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας· διότι «κἀκεῖνοι τὸν Θεὸν ἤδεσαν»¹. Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν πίστις λοιπὸν καὶ οὐχὶ ἡ Ἰουδαϊκὴ καταγωγὴ ἦτο τὸ διακριτικὸν γνώρισμα τῶν μελῶν τῆς προὔπαρχούσης Ἐκκλησίας, προϋπόθεσις δὲ ἡ ἐκλογή καὶ ἡ κλήσις αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Πράγματι, «ὁ Θεὸς πατὴρ ἐστὶν οὐ κατὰ τὴν φυσικὴν συγγένειαν, ἀλλὰ κατ' οἰκειώσιν πίστεως»², καὶ διὰ τοῦτο «ἐν πίστει τοὺς προπάτορας ἐδικαίωσε, τὴν ἐξ ἔθνῶν δι' αὐτῶν προμνηστευσάμενος Ἐκκλησίαν», ὡς ψάλλει ἡ Ἐκκλησία³. Ἐντεῦθεν καὶ ἐδιδάχθη, ὅτι ὁ αὐτὸς Χριστός, ὁ «χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας» (Ἐβρ. 13,8), ἔδρασεν ἀπολυτρωτικῶς ἐν τε τῇ Παλαιᾷ καὶ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, ἐνιαίως λαμβανομέναις, ἀσάρκως μὲν ἐν τῇ πρώτῃ, ἐνσάρκως δὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ, ὡς ὁ «προσαγορευθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ» (Ἐβρ. 5,10), δι' οὗ ὑποδηλοῦται ὁ αἰωνίως μετὰ τῆς Ἐκκλησίας του ἠνωμένος Κύριος, «ὁ μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων, ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ» (Ἐβρ. 7,3)⁴. Κατὰ ταῦτα, οὐχὶ μόνον οἱ κατὰ φύσιν ἢ ἐξ αἵματος ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ μιμηταὶ τῆς πίστεως ἐκείνου ἐγέ-

1. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 10,1, PG 62,75: «Πῶθεν δῆλον; Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ἡμῶν, φησὶν, ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν, καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη· καὶ πάλιν, εἰ ἐπιστεύσατε, φησί, Μωϋσεῖ, ἐπιστεύσατε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψε καὶ οἱ προφήται».

2. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 8,4, PG 60,460.

3. Ὁρολόγιον τὸ μέγα, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήναι 1952, σ. 267 (ἀπολυτίκιον τῶν Προπατόρων).

4. Πρβλ. καὶ Α. Φιλίππιδου, Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐξ ἀπόψεως παγκοσμίου καὶ πανθρησκειακῆς, Ἀθήναι 1958, σ. 817 καὶ 823. Εἰδικῶς δὲ περὶ τοῦ Μελχισεδέκ «les chrétiens exaltent en lui l' image du sacerdoce du Christ et les prémices de l' Eglise des nations». (J. Daniéλου, μν. ξ. σ. 129 ἐξ. Πρβλ. καὶ G. Wuttke, Melchisedech, der Priesterkönig von Salem, Giessen 1927).

νοντο μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελέσαντες διὰ τῆς πίστεως τὸν «ἀληθῆ Ἰσραήλ»¹.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, ὅτι ἐκ τῆς πεπτωκυίας Ἐκκλησίας τῶν Ἐθνῶν ὁ Θεὸς ἐσχημάτισε τὴν λεγομένην Ἐκκλησίαν τῆς Π. Διαθήκης ἢ Συναγωγὴν, τὴν «παιδαγωγίαν καὶ εἰσαγωγὴν»² καὶ ἄμεσον πρόδρομον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κ. Διαθήκης, τὴν προλειάνασαν τὴν εἰς αὐτὴν ἄγουσαν ὁδὸν διὰ τῆς διδασκαλίας, τοῦ ἱερατείου, τῆς λατρείας καὶ τῶν λοιπῶν τύπων αὐτῆς³. Προστεθῆτω δ' ὅτι εἰς τὴν πρὸ Χριστοῦ ἐν γένει Ἐκκλησίαν ἀνέφερον οἱ ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες καὶ τὸ χωρίον τοῦ Ἡσαίου 54,1 («εὐφράνθητι στεῖρα ἢ οὐ τρίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον ἢ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα»), ἐφ' οὗ ὁ ἀπόστολος Παῦλος παρατηρεῖ: «τὸ γὰρ Ἄγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ, δουλεῖ γὰρ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς· ἢ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν» (Γαλ. 4, 25/6). Καθώριζον δὲ οἱ Πατέρες τὴν σχέσιν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἐθνῶν καὶ τῆς τῆς Π. Διαθήκης ἢ Συναγωγῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπὸ τοῦ Ἡσαίου προφητευομένων, χαρακτηρίζοντες ὡς «στεῖραν» τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἐθνῶν, ὡς «ἔχουσαν τὸν ἄνδρα» δὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Π. Διαθήκης⁴. Σχετικῶς καὶ ἡ

1. «Καὶ τοῦτο σαφέστερον μὲν ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους κατεσκευάσεν, οὐχ ἦττον δὲ αὐτὸ καὶ ἐνταῦθα ἐργάζεται, λέγων οὕτω· «γινώσκετε, ἄρα, ὅτι ἐκ πίστεως οὗτοι υἱοὶ εἰσιν Ἀβραάμ»· εἶτα καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀπὸ μαρτυρίας συνίστησι παλαιᾶς· «προϊδοῦσα γὰρ, φησὶν, ἡ Γραφή, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοὶ τὰ ἔθνη ὁ Θεός, προευηγγελισατο τῷ Ἀβραάμ, ὅτι ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη». Εἰ τοίνυν οὐχ οἱ τὴν φυσικὴν ἔχοντες πρὸς αὐτὸν συγγένειαν, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ, ἀλλ' οἱ τὴν πίστιν ἐκείνου μιμησάμενοι (τοῦτο γὰρ ἐστὶν «ἐν σοὶ τὰ ἔθνη»), δῆλον ὅτι εἰς ταύτην εἰσάγεται τὴν συγγένειαν». (Ἰωάννου Χρυσόστομου, εἰς Γαλ. 3,2, PG 61,651). Βλέπ. καὶ εἰς Ματθ. ὁμιλ. 7,2, PG 57,75: «Τὸν γὰρ Ἰσραὴλ ἐνταῦθα εἰπὼν, τοὺς αὐτῷ πεπιστευκότας ἐξ Ἰουδαίων ἠνέξατο. Καὶ τοῦτο ἐρμηνεύων ὁ Παῦλος ἔλεγεν· «οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὅσοι διὰ πίστεως καὶ ἐπαγγελίας ἐγενήθησαν».

2. Ἰωάννου Χρυσόστομου, εἰς Ψαλμ. 48,1, PG 55, 222.

3. Βλέπ. καὶ Β. Ἰωάννου Ἰδίου, Ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Κ. Διαθήκης, Ἀθήναι 1955, σ. 48-49.

4. Οὕτως ἐνδεικτικῶς ἡ μὲν Β' Κλήμεντος 2,1 ἐξ. γράφει: «στεῖρα... ἡμᾶς εἶπεν· στεῖρα γὰρ ἦν ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν πρὸ τοῦ δοθῆναι αὐτῇ τέκνα», ὁ δὲ Ἰωάννης Χρυσόστομος παρατηρεῖ: «Τίς οὖν ἡ στεῖρα καὶ τίς ἡ ἔρμος πρὸ τούτου; οὐκ εὐδῆλον, ὅτι

Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ψάλλει, «ὅτι στεῖρα ἔτεκεν, ἡ ἐξ Ἐθνῶν Ἐκκλησία, καὶ ἡ πολλὴ ἐν τέκνοις ἠσθένησε συναγωγὴ»¹. Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω παρατηροῦμεν, ὅτι προτύπως τῆς μὲν Συναγωγῆς ἦτο ἡ πολυτοκος «παιδίσκη» Ἀγαρ, τῆς δὲ Ἐκκλησίας τῶν Ἐθνῶν ἡ «στεῖρα» Σάρρα, ἣτις ὁμως ἐγένετο κοινωνὸς τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δοθείσης εἰς τὸν σύζυγόν της Ἀβραὰμ ἐπαγγελίας: «ἔση πατὴρ πλήθους ἐθνῶν... ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε» (Γεν. 17,4.5), ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ, ὅστις μετὰ τῶν χριστιανῶν χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου «ἐπαγγελίας τέκνα» καὶ «ἐπαγγελίας κληρονόμοι», ὡς τέκνα οὐχὶ «τῆς παιδίσκης, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρας» (Γαλ. 4,22-31. 3,29. Ῥωμ. 9,7 ἐξ.), ἥτοι τῆς Σάρρας, ἣτις ἦτο ὁ τύπος τῆς «κνω Ἰερουσαλήμ», δηλ. τῆς Ἐκκλησίας, ἣτις «στεῖρα ἦν πρὸ τοῦ δοθῆναι αὐτῇ τέκνα»². Πρὸς τούτοις ὁ Χρυσόστομος, ὡς εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω, χαρακτηρίζει τὰ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ «ἐκεῖνα τύπον» τῶν ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ συντελεσθέντων, διαπιστῶν ὅτι «τύποι τῶν ἐν τῇ χάριτι γενομένων ἦσαν τὰ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ γεόμενα»³, καταργηθέντα ἅμα τῇ παρουσίᾳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κ. Διαθήκης. Διότι «ὅταν ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται» (Α΄ Κορ. 13,10)⁴. Αὕτη λοιπὸν ἦτο ἡ προϋπάρξασα τῆς θείας

ἡ ἐξ Ἐθνῶν Ἐκκλησία, τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως ἀπεστερημένη; Τίς δὲ ἡ τὸν ἄνδρα ἔχουσα; οὐκ εὐδελον ὅτι ἡ συναγωγὴ; Ἀλλ' ὁμως ἐνίκησεν αὐτὴν τῇ πολυπαιδίᾳ ἡ στεῖρα. Ἐκείνη μὲν γὰρ ἐν ἔθνος ἔχει· τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας τέκνα τὴν Ἑλλάδα, τὴν βάρβαρον, τὴν γῆν, τὴν θάλατταν, τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐνέπλησεν... Ἀλλ' ἡ Σάρρα στεῖρα ἦν· καὶ γὰρ ἡ ἐξ Ἐθνῶν Ἐκκλησία τοιαύτη. Ὁρᾷς διὰ πάντων τὸν τύπον τηρούμενον; Ὡσπερ γὰρ ἐν ὄλοις τοῖς ἔμπροσθεν ἔτεσιν ἐκείνη μὴ τίκτουσα, πρὸς ἐσχάτῃ γῆρα γίνεται μήτηρ, οὕτω καὶ αὕτη, ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τίκτει... Οὐ γὰρ ἦν ἐπεγνωκυῖα τὸν Θεόν· ἀλλ' ὁμως ἐπιγνοῦσα, τὴν πολυπαιδα ἐνίκησε συναγωγὴν». (Ἰωάννου Χρυσόστομου, εἰς Γαλ. 4,4, PG 61,662 ἐξ.). Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, εἰς Ψαλμ. 5,2, PG 55,63. εἰς Ματθ. ὁμιλ. 3,3-4, PG 57,35 ἐξ. Πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι... κατήχ. 1,4, PG 49,227. «Ὅτε τῆς ἐκκλησίας ἔξω εὐρεθεὶς Εὐτρόπιος...6, PG 52,402 ἐξ. Πρβλ. καὶ L. R o s t, Die Vorstufen von Kirche und Synagoge im alten Testament, Stuttgart 1938.

1. Τροπάριον ὁρθου ἁγ. Ἰουλιανῆς. Μηναιῶν Δεκεμβρίου, ἐνθ' ἄν. σ. 151.

2. Β' Κ λ ἡ μ ε ν τ ο ς, 2,1 ἐξ.

3. Ἰωάννου Χρυσόστομου, εἰς τὴν ἀποστολικὴν ρῆσιν τὴν λέγουσαν «ἔχοντες τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως» 5, PG 51, 285. Πρβλ. καὶ εἰς Ματθ. 5,17, ὁμιλ. 16, PG 57, 244 ἐξ.

4. Ἀλλαχοῦ ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, ἀναφερόμενος εἰς τὴν μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Π. Διαθήκης ἢ Συναγωγῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κ. Διαθήκης ὀρι-

ἐνσαρκώσεως Ἐκκλησία ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ, «ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ», «τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου», τὸ ὁποῖον ἐγένετο «ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανές... καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη» (Ἑσ.2,2)¹.

Εἰς ἐπίρρωσιν δὲ καὶ ἐπισφράγισιν τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Πατέρων, ὅτι οἱ πιστοὶ καὶ δίκαιοι ἐκ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Ἐθνικῶν ἀπετέλουν μέλη τῆς Ἐκκλησίας, προσθέτομεν ὅτι ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν τῇ μὲν «Κυριακῇ πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως μνήμην ἐπιτελοῦμεν πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος τῷ Θεῷ εὐαρεστησάντων, ἀπὸ Ἀδάμ ἄχρι καὶ Ἰωσήφ τοῦ Μνήστορος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, κατὰ γενεαλογίαν, καθὼς ὁ εὐαγγελιστῆς Λουκᾶς ἱστορικῶς ἠριθμήσατο, ὁμοίως καὶ τῶν Προφητῶν καὶ Προφητῶν, ἐξαιρέτως δὲ τοῦ Προφήτου Δαυὶδ καὶ τῶν ἁγίων τριῶν Παίδων»· τῇ δὲ ἀμέσως προηγουμένη «Κυριακῇ τῶν ἁγίων Προπατόρων, διὰ τὸ ἐγγίζειν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Γέννησιν, μνεῖαν ποιούμεθα τῶν πρὸ Νόμου καὶ ἐν Νόμῳ κατὰ σάρκα Προπατόρων αὐτοῦ»². Κατ' αὐτὰς ἡ Ἐκκλησία καλεῖ τοὺς χριστιανούς, ὅπως «ἅπαντες πιστῶς πανηγυρίζωμεν τὴν ἐτήσιον μνήμην τῶν πρὸ Νόμου Πατέρων Ἀβραάμ

σταμένην σχέσιν, παρατηρεῖ: «Τὸ μὲν γράμμα (ἐστὶ) τῆς Συναγωγῆς, τὸ δὲ κτῆμα, τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκεῖνη τὸ δίπτυχον εὔρεν, αὕτη τὸν μαργαρίτην ἐφεῦρεν· ἐκεῖνη τὸ ἐριον ἔβαψεν, αὕτη τὴν ἀλουργίδα ἐνεδύσατο. Ἡ Ἰουδαία γὰρ αὐτὸν ἔτεκε, καὶ ἡ οἰκουμένη αὐτὸν ὑπέδεξατο. Ἡ Συναγωγή αὐτὸν ἔθρεψε καὶ ἐτιθηγήσατο, καὶ ἡ Ἐκκλησία κατέσχε καὶ ἐκαρπώσατο. Παρ' ἐκεῖνη τὸ κλῆμα τῆς ἀμπέλου, καὶ παρ' ἐμοὶ ὁ βότρυς τῆς ἀληθείας. Ἐκεῖνη τὸν βότρυν ἐτρύγησε, καὶ τὰ ἔθνη τὸ μυστικὸν πίνει πόμα. Ἐκεῖνη τὸν κόκκον τοῦ σίτου ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἔσπειρε, καὶ τὰ ἔθνη τῇ δρεπάνῃ τῆς πίστεως τὸν ἄσταχυν ἐθήρισε. Τὰ ἔθνη τὸ ρόδον εὐσεβῶς ἀπέκειρε, καὶ Ἰουδαίους ἢ ἄκανθα τῆς ἀπιστίας ἀπέμεινε. Ὁ νεοττὸς ἀπέπτῃ, καὶ παρακάθηνται οἱ ἄφρονες τῇ καλιᾷ. Τὴν φυλλάδα τοῦ γράμματος οἱ Ἰουδαῖοι ἐρμηνεύουσι, καὶ τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος τὰ ἔθνη δρέπονται. (Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Σωτῆρος 2, PG 56, 389).

1. Ἐπ' αὐτοῦ παρατηρεῖ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος: «Ὅτι ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανές τὸ ὄρος Κυρίου». «Ὅρα ἀκρίβειαν προφήτου, οὐ τὰ πράγματα λέγοντος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον ἐπισημαινομένου· ὅπερ γὰρ φησὶν ὁ Παῦλος, «ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τῶν καιρῶν», καὶ ἐτέρωθι πάλιν, «εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν», τοῦτο ὁ προφήτης φησὶν «ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις». «Ὅρος» δὲ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ τῶν δογματῶν ἀκαταγώνιστον καλεῖ». (Εἰς Ἡσαΐαν 2,2, PG 56,29).

2. Μηναιὸν Δεκεμβρίου, σ. 75 ἐξ., 120 ἐξ. Σημειωτέον ὅτι οἱ μὲν ἐν τοῖς ἔνδεκα πρώτοις κεφαλαίοις τῆς Γενέσεως μνημονεύμενοι δίκαιοι ἀνήκουσιν εἰς τοὺς Ἐθνικούς, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔνδεκάτου κεφαλαίου καὶ ἐξῆς ἀναφερόμενοι ἀνήκουσιν εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ὧν ἡ ἱστορία ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἐν τῷ δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ συνάψεως διαθήκης μεταξὺ Θεοῦ καὶ Ἀβραάμ.

καὶ τῶν σὺν αὐτῶ», ὀνομαστὶ κατονομάζουσα «τοὺς ἐν χώρᾳ ζώντων καὶ ἐν σκηναῖς ταῖς ἐπουρανίοις μετὰ πάντων ἐκλεκτῶν ἀναπαυομένους», ἤτοι: Ἀδάμ, Ἄβελ, Σήθ, Ἐνώς, Καϊνάν, Μαλελεήλ, Ἰάριδ, Ἐνώχ, Μαθουσάλαν, Μάμεχ, Νῶε, Σήμ, Ἰάφεθ, Ἀρφαξάδ, Σάλα, Ἐβερ, Φάλεκ, Ῥαγάβ, Σερούχ, Ναχώρ, Θάρραν, Ἀβραάμ, «τὸν γενόμενον ἀπείρων ἐθνῶν πατέρα διὰ τῆς πίστεως», Ἰσαάκ, Ἰακώβ, Ῥουβίμ, Συμεών, Λευΐ, Ἰούδαν, Ζαβουλών, Ἰσάχαρ, Δάν, Γάδ, Ἀσήρ, Νεφθαλεῖμ, Ἰωσήφ, Βενιαμίν, Φαρές, Ζαρά, Ἐσρώμ, Ἀράμ, Ἀμιναδάβ, Ναασσών, Σαλμών, Βοόζ, Ὠβήδ, Ἰεσσαί, Δαυΐδ, Σολομῶντα, Ῥοβοάμ, Ἀβιά, Ἀσά, Ἰωσαφάτ, Ἰωράμ, Ὀζιαν, Ἰωάθαμ, Ἀχαζ, Ἐζεκίαν, Μανασσῆν, Ἀμμών, Ἰωσιάν, Ἰεχονίαν, Σαλαθιήλ, Ζοροβάβελ, Ἀβιούδ, Ἐλιακεῖμ, Ἀζώρ, Σαδώκ, Ἀχε΄μ, Ἐλιούδ, Ἐλεάζαρ, Ματθάν, Ἰακώβ, Ἰωσήφ τὸν Μνήστορα, Μελχισεδέκ, Ἰώβ, Μωϋσῆν, Ὡρ, Ἀαρών, Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ, Σαμουήλ, Νάθαν καὶ Δανιήλ. Ἐτι μνημονεῖται τῶν τριῶν ἐν τῇ καμίνῳ παιδῶν Ἀνανίου, Ἀζαρίου καὶ Μισαήλ, τῶν Προφητῶν «Ὡσηέ, Μιχαίου τε Σοφονίου καὶ Ἀββακούμ, Ζαχαρίου, Ἰωνᾶ, Ἀγγαίου τε καὶ Ἀμμῶς καὶ τοῦ Ὀβδιου καὶ Μαλαχίου, Ναούμ, Ἡσαΐου καὶ Ἰερεμίου καὶ Ἰεζεκιήλ, ἅμα Δανιήλ, Ἡλιού καὶ Ἐλισσαίου, Ζαχαρίου καὶ τοῦ Βαπτιστοῦ», ὡς καὶ τῶν ἀγίων Γυναικῶν «Ἄννης καὶ Ἰουδίθ καὶ Δεββόρας, Ὀλδά, Ἰαήλ τε Ἐσθήρ, Σάρρας, Μαριάμ Μωσέως καὶ Ῥαχήλ καὶ Ῥεββέκας καὶ τῆς Ῥούθ», Λείας, Ἀσινέθ, Σαραφθίας, Σωμανίτιδος καὶ Σωσάννης. Τὰ ὀνόματα δὲ τῶν ἀνωτέρω καὶ ἄλλων Δικαίων τῆς Π. Διαθήκης μνημονεύονται καὶ ἐν ἄλλοις λειτουργικοῖς βιβλίοις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις καὶ ἐν ταῖς ἱεραῖς Λειτουργίαις τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου γίνεται μνεῖα τῶν Προπατόρων, Πατέρων, Πατριαρχῶν καὶ Προφητῶν ἐν τῇ εὐχῇ τῆς μεταβολῆς τῶν τιμίων δώρων¹.

Προσθετέον τέλος ὅτι εἰς πολλοὺς τῶν ἀνωτέρω Ἁγίων καὶ

1. Βλέπ. Ἰω. Καρμίρη, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τ. Ι², σ. 305, 306. F. E. Brightman, Liturgies Eastern and Western, Oxford 1896, σ. 330/1.

μάλιστα τῶν Προφητῶν ἢ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία ἔχει ἀφιερῶσει καὶ ἰδιαιτέρας ἑορτάς καθ' ἅπαντα τὸν ἐνιαύσιον ἐόρτιον κύκλον αὐτῆς. Οὕτως ἐρευνήσαντες ἐν τοῖς δώδεκα Μηναίοις καὶ ἄλλοις λειτουργικοῖς βιβλίοις αὐτῆς ἀνεύρομεν τὰς ἐπομένας ἑορτάς, ἀφιερωμένας εἰς τοὺς ἐξῆς πρὸ Χριστοῦ Ἀγίους, ἐφ' ὅσον πάντες οὗτοι ἀποτελοῦσι μέλη τῆς οὐρανόθεν Ἐκκλησίας τῶν πρωτοτόκων. Ἐν τῷ Μηναίῳ τοῦ Ἰανουαρίου 3: Προφήτου Μαλαχίου, υἱοῦ Ἀδδώ. Ἐν τῷ Μηναίῳ τοῦ Φεβρουαρίου 3: Συμεῶν τοῦ Θεοδόχου καὶ Ἄννης τῆς προφήτιδος. 8: Προφήτου Ζαχαρίου. 11: Εὐρεσις λειψάνου Ζαχαρίου τοῦ προφήτου, πατὴρ τοῦ τιμίου Προδρόμου. Ἐν τῷ Μηναίῳ τοῦ Μαρτίου 12: Φινεές τοῦ δικαίου. 30: Προφήτου Ἰωᾶδ (ἢ Ἰωὴλ παρὰ Γ' Βασ. ιγ' 1). Τῆς Μ. Δευτέρας: Ἰωσήφ τοῦ παγκάλου. Ἐν τῷ Μηναίῳ τοῦ Μαΐου 1: Ἰερεμίου τοῦ προφήτου. 6: Ἰώβ τοῦ δικαίου καὶ πολυάθλου. 9: Ἡσαίου τοῦ προφήτου. Ἐν τῷ Μηναίῳ τοῦ Ἰουνίου 14: Ἐλισσαίου τοῦ προφήτου. 15: Ἀμὼς προφήτου. Ἐν τῷ Μηναίῳ τοῦ Ἰουλίου 20: Ἡλιοῦ τοῦ Θεσβίτου. 23: Ἰεζεκιὴλ προφήτου. 25: Κοίμησις τῆς ἁγίας Ἄννης, μητὴρ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου. Ἐν τῷ Μηναίῳ τοῦ Αὐγούστου 1: Τῶν ἁγίων ἑπτὰ μαρτύρων Μακκαβαίων καὶ τοῦ διδασκάλου αὐτῶν Ἐλεαζάρου καὶ τῆς μητὴρ αὐτῶν Σολομονῆς. 14: Μιχαίου τοῦ προφήτου. 20: Σαμουὴλ προφήτου. 28: Ἀγίας Ἄννης, θυγατὴρ Φανουήλ. Ἐν τῷ Μηναίῳ τοῦ Σεπτεμβρίου 1: Κοίμησις Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. 2: Τῶν δικαίων ἱερέων Ἐλεαζάρου καὶ Φινεές. 21: Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. 28: Βαροῦχ προφήτου. Ἐν τῷ Μηναίῳ τοῦ Ὀκτωβρίου 9: Ἀβραάμ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Λώτ. 17: Ὄσην τοῦ προφήτου. 19: Ἰωὴλ τοῦ προφήτου. Ἐν τῷ Μηναίῳ τοῦ Νοεμβρίου 4: Διήγησις εἰς τὸν θρῆνον τοῦ προφήτου Ἰερεμίου περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ εἰς τὴν ἄλωσιν ταύτης καὶ περὶ τῆς ἐκστάσεως Ἀβιμέλεχ. 19: Ἀβδιοῦ προφήτου. Ἐν τῷ Μηναίῳ τοῦ Δεκεμβρίου 1: Ναοῦμ τοῦ προφήτου. 2: Ἀββακούμ προφήτου. 3: Σοφονίου προφήτου. 9: Προφήτιδος Ἄννης, μητὴρ Προφήτου Σαμουὴλ. 16: Ἀγγαίου προφήτου. 17: Δανιὴλ τοῦ Προφήτου καὶ τῶν ἁγίων τριῶν Παίδων. 29: Τῶν ἁγίων Νηπίων τῶν ὑπὸ

Ἡρώδου ἀναιρεθέντων. Καὶ τέλος τῇ Κυριακῇ μετὰ τὴν Χριστοῦ γέννησιν: Ἰωσήφ τοῦ Μνήστορος καὶ Δαυὶδ τοῦ Προφητάνακτος.

Ὁ ἀναγινώσκων δὲ τὰς ἱεράς Ἀκολουθίας τῶν ἀνωτέρω ὡς Ἀγίων τιμωμένων ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας πιστῶν καὶ δικαίων μελῶν τῆς πρὸ Χριστοῦ Ἐκκλησίας διαπιστοῖ τὸ ἀκραιφνὲς φρόνημα αὐτῆς περὶ αὐτῶν. Πράγματι αὕτη, θεωροῦσα τούτους ὡς διαπρέψαντα ἐπ' εὐσεβεία καὶ ἀρετῇ μέλη τῆς πρὸ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ψάλλει σὺν ἄλλοις πολλοῖς: «Πατριαρχῶν οἱ πρόκριτοι καὶ πρὸ νόμου Πατέρες ἐν πίστει προεξέλαμψαν, Ἀβραάμ, Ἰσαάκ τε καὶ Ἰακώβ, ὡς φωστῆρες· ἅπαντες γὰρ Προφῆται καὶ Δίκαιοι ἀνήφθησαν ἐξ αὐτῶν ὡς λαμπάδες φωτοειδεῖς, καὶ τὴν κτίσιν πᾶσαν ἐσκοτισμένην ἀκτίσι κατεφώτισαν τῆς σεπτῆς προφητείας», ἀναδειχθέντες «τῆς χάριτος πίστει πνευματικαὶ ἀπαρχαί». Ὅθεν πᾶσι «τοῖς πρὸ τοῦ Νόμου τὴν χάριν εὐαγγελιζομένοις, ὡς ὑπὲρ Νόμον τῇ πίστει ὑπάρξασιν», ἀναπέμπεται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡ δέησις, ὅπως «ὑπὲρ ἡμῶν ἰκετεύσωσι, Χριστὸν δυσωποῦντες, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι τὸ μέγα ἔλεος»¹. Ἰδίως πολλοὶ χαρακτηριστικοὶ ὕμνοι ἀφιεροῦνται εἰς τοὺς Προφήτας τῆς Π. Διαθήκης, ἐξ ὧν παρατιθέμεθα ἐνταῦθα τὸν ἐπόμενον ἐνδεικτικῶς: «Χαίρετε Προφῆται τίμιοι, οἱ τὸν νόμον Κυρίου καλῶς διαταξάμενοι καὶ τῇ πίστει φανέντες ἀπόρθητοι στῦλοι ἀκλινεῖς· ὑμεῖς γὰρ καὶ μεσῖται ὠφθητε τῆς νέας Διαθήκης Χριστοῦ, καὶ μεταστάντες πρὸς οὐρανόν, αὐτὸν ἰκετεύσατε εἰρηνεῦσαι τὸν κόσμον καὶ σῶσαι τὰς ψυχὰς ἡμῶν»². Τέλος ἐπὶ τῇ «μνήμῃ τῶν ἁγίων Νηπίων, τῶν ὑπὸ Ἡρώδου ἀναιρεθέντων», τὰ ὁποῖα διὰ Χριστὸν τὸ «αἷμα ἐξέχεαν καὶ ἐν κόλποις Ἀβραάμ ἐπαναπαύονται», διδάσκεται, ὅτι τοῖς ἑαυτῶν «αἵμασιν ἢ ἐξ Ἐθνῶν Ἐκκλησία μυστικῶς ἀγνίζεται καὶ στολὴν ἐνδύεται», ἔτι δὲ «ἐκ στελεχῶν νεοφύτων ἢ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία σήμερον, ὡσπερ ἄνθη εὐθαλῆ δρεψαμένη αἵματα τερπνῶς, ἐφηδύνεται αὐτοῖς καὶ ὠραίζεται»³.

1. Τροπάρια ὁρθρου Κυριακῆς πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. Μηναῖον Δεκεμβρίου, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 131, 132.

2. Αὐτόθι, σ. 123.

3. Αὐτόθι, σ. 235, 236, 239.

Ἄλλά, πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐκπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Π. Διαθήκης, ὁ ἀρχαῖος καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ βυζαντιακὸς «Ἑλληνικὸς» πρὸ πάντων Χριστιανισμὸς ἐτίμησαν ὅλως δευτερευόντως καὶ ἐκπροσώπους τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἐθνῶν, οὐχὶ βεβαίως ὡς «ἀγίους», ἀλλ' ἀπλῶς ὡς «σοφοὺς», καθ' ὅσον, κατὰ τὸν Κλήμεντα Ἀλεξανδρίᾳ, «πάντων μὲν αἴτιος τῶν καλῶν ὁ Θεός, ἀλλὰ τῶν μὲν κατὰ προηγούμενον, ὡς τῆς τε Διαθήκης τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας, τῶν δὲ κατ' ἐπακολούθημα, ὡς τῆς Φιλοσοφίας· τάχα δὲ καὶ προηγουμένως τοῖς Ἑλλησιν ἐδόθη τότε, πρὶν ἢ τὸν Κύριον καλέσαι καὶ τοὺς Ἑλληνας· ἐπαιδαγώγει γὰρ καὶ αὕτη (ἡ Φιλοσοφία) τὸ Ἑλληνικόν, ὡς ὁ Νόμος τοὺς Ἑβραίους, εἰς Χριστόν». Ἐντεῦθεν καὶ «ὁ αὐτὸς Θεὸς ἀμφοῖν ταῖν Διαθήκαιν χορηγός, ὁ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας δοτὴρ τοῖς Ἑλλησιν, δι' ἧς ὁ παντοκράτωρ παρ' Ἑλλησι δοξάζεται»¹. Κυρίως τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας σοφοὺς προέβαλλον οἱ ἱεροὶ Πατέρες καὶ ὡς διὰ τῆς φυσικῆς Ἀποκαλύψεως προοδοποίησαντας τὴν ὑπερφυσικὴν Ἀποκάλυψιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ παιδαγωγικῆς ἐπόψεως συνιστῶντες, μετὰ τοῦ Μ. Βασιλείου, «καὶ ποιηταῖς καὶ λογοποιοῖς καὶ ῥήτορσι καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμιλητέον, ὅθεν ἂν μέλλῃ πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιμέλειαν ὠφέλειά τις ἔσσεσθαι», πρὸ πάντων δὲ τοῖς ἀρχαίοις φιλοσόφοις². Διὰ τοῦτο «οἱ παλαιοὶ ἀγιογράφοι ἱστορίζον ἐνίοτε εἰς τὸν νάρθηκα τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς σοφοὺς»³. Οὕτω π.χ. εἰς τὴν «Τράπεζαν» τῆς Μονῆς Λαύρας ἐν Ἀγίῳ Ὅρει σφίζεται ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου μεγάλη παράστασις καλουμένη «ρίζα τοῦ Ἰεσσαί» (Ἦσ. 11,1), εἰκονίζουσα ἐν τῷ μέσῳ τὸν Ἰεσσαί καὶ ἀριστερὰ μὲν αὐτοῦ τὸν Σωκράτην, τὸν Πυθαγόραν, τὴν Αἰαλήαν (Ἰπατίαν;), τὸν Σόλωνα, τὸν Κλεάνθη καὶ τὸν Φίλωνα, δεξιὰ δὲ τὸν Ὅμηρον, τὸν Ἀριστοτέλην, τὸν Γαληνόν, τὴν Σιβύλλαν, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Πλούταρχον.

1. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωμ. I,5 καὶ VI,5, PG 8,717. 9, 261.

2. Μ. Βασιλείου, Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων 2, 35, PG 31,568.

3. Φ. Κόντογλου, Ἐκφρασις τῆς Ὁρθοδόξου Εἰκονογραφίας, Ἀθήναι 1960, τ. I, σ. 308-310.

Ὁμοιοὶ παραστάσεις, εἰκονίζουσαι, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, καὶ ἐτέρους «σοφοῦς», ὡς τὸν Σοφοκλῆν, τὸν Θουκυδίδην, τὸν Ἀπολλώνιον τὸν Τυανέα, τὸν Διογένην καὶ τὸν Χεῖλωνα τὸν Λακεδαιμόνιον, σφύζονται καὶ ἐν ταῖς Μοναῖς Ἰβήρων τοῦ Ἁγίου Ὁρους, Γόλας Λακεδαιμόνος, Φιλανθρωπινῶν καὶ Βελλᾶς Ἡπείρου, ἐν τοῖς ναοῖς Προφήτου Ἡλιοῦ Σιατίστης, ἁγίου Ἀθανασίου Τυρνόβου καὶ Νεγάδες Ζαγορίου καὶ ἀλλαχοῦ, ἔτι δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει, Μικρᾷ Ἀσίᾳ, Παλαιστίνῃ, Βουλγαρίᾳ καὶ Ῥουμανίᾳ, ὀλιγώτεραι δὲ ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ¹.

Ἐπισημειούσθω ἐν τέλει, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία, ἀπονέμουσα τὴν ὀφειλομένην τιμὴν εἰς τοὺς πιστοὺς καὶ δικαίους καὶ ἁγίους² τῆς Π. Διαθήκης, τοὺς «πρὸ Νόμου καὶ ἐν Νόμῳ», ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τινὰς Ἑλληνας σοφοῦς, οὓς πάντας θεωρεῖ ὡς ἀνήκοντας εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν του, καθ' ἃ ἐξετέθη ἀνωτέρω, συνεχίζει ἀπλῶς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν πρᾶξιν τῆς ἀρχαίας ἡνωμένης Ἐκκλησίας, ἣν ἐκ παραλλήλου συνεχίζει καὶ ἡ Ῥωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία³.

3. Τρίτη φάσις τῆς Ἐκκλησίας

Κατὰ τὴν τρίτην φάσιν⁴ ἡ Ἐκκλησία ἀνεγεννήθη καὶ ἀνεπλάσθη καὶ ἐτελειώθη διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ μάλιστα τῆς ἐξιλαστηρίου θυσίας καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ

1. Βλέπ. Κ. Σ π ε τ σ ι ε ρ η, Εἰκόνες Ἑλλήνων φιλοσόφων εἰς ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1964, σ. 4 ἐξ. Πρβλ. καὶ G r e c u, Darstellungen altheidnischer Denker und Schriftsteller in der Kirchenmalerei des Morgenlandes, Bucarest 1924.

2. Κατὰ τὸν J. D a n i é l o u, ἡ ἀγιότης αὐτῶν συνίσταται «à répondre à l' appel de Dieu qui se fait entendre par la conscience. Il s' agit donc bien de sainteté... La sainteté est adhésion héroïque à la volonté de Dieu. Cette volonté s' exprime au niveau chrétien par la loi évangélique, au niveau juif par la loi mosaïque, au niveau cosmique («πρὸ Νόμου») par la loi de la conscience... Cette sainteté de la loi «naturelle» garde toute sa valeur encore aujourd' hui. Le Christ l' a dit, il n' est pas venu détruire, mais accomplir...» (μν. ξ. σ. 166/7).

3. Πρβλ. M. S i m o n, Les saints d' Israël dans la dévotion de l' Eglise ancienne, ἐν Rev. Hist. Phil. Rel., 1954, σ. 80-131. J. D e m a r i e (J. de Menasce), Notes sur la dévotion liturgique aux saints de l' Ancien Testament, ἐν Bulletin catholique de la question d' Israël, Mai 1929 σ. 1-11, Nov. 1929 σ. 11-15. H. - J. M a r r o u, Les saints de l' Ancien Testament au martyrologe romain, ἐν Mémorial J. Chaine, 1950, σ. 280/90. J. D a n i é l o u, μν. ξ., καὶ ἄλλοι.

4. Πρβλ. Ἰ ω. Κ α ρ μ ε τ ρ η, Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, σ. 30 ἐξ.

τοῦ Θεοῦ, ἐξαγνισθεῖσα καὶ ἐξαγιασθεῖσα διὰ τοῦ τιμίου αἵματος αὐτοῦ καὶ ἐνσωματωθεῖσα ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον ὁ μὲν Θεὸς—Πατὴρ «αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἣτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου» (Ἐφ. 1,22-23), ὁ δὲ Θεὸς—Υἱὸς ἐνανθρωπήσας, «Ἐκκλησίας σάρκα ἀνέλαβε»¹, καὶ «σῶμα ἑαυτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν ἐποίησεν»², οὕτω δὲ ἀρρήκτως μετ' αὐτῆς ἠνώθη, ὡς ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ ἰδίου αὐτῆς σώματος, «σωματοποιήσας τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Λόγος»³. Πρὸς τοῦτο ὁ μὲν Θεὸς—Πατὴρ, διὰ τὴν «ἀνασκευάσθη τὰ γενόμενα ῥήγματα» ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐν τῇ «οἰκοδομῇ τοῦ Θεοῦ», «μηδὲ τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ ἐφείσθη», ὁ δὲ Θεὸς—Υἱὸς, κλίνας οὐρανοῦς, κατῆλθεν εἰς τὴν γῆν, καὶ «ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών», καὶ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι τοῦ σταυρικοῦ θανάτου, ἵνα σώσῃ τοὺς ἀνήκοντας καὶ μέλλοντας τὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν, τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κ. Διαθήκης⁴. «Διὰ γὰρ τοῦτο πάντα ἐγένετο· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονε, καὶ πάντα ἐκεῖνα ἐπραγματεύσατο, ἵνα ἡμᾶς συναγάγῃ..., ἵνα συναγάγῃ τοὺς ἐγγύς καὶ τοὺς μακρὰν, ἐν σῶμα ἐποίησε... καὶ πάντων κεφαλὴ ὁ Χριστός»⁵. Ἡ θεία λοιπὸν ἐνανθρώπησις ἀπετέλεσε σταθμὸν ἀναδημιουργίας τῆς προϋπαρχούσης πεπτωκυίας Ἐκκλησίας καὶ ἀναπλάσεως καὶ ἀνακεφαλαιώσεως ὀλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ἀπαρχὴν τῆς «καινῆς κτίσεως»⁶, διὰ ταύτης δὲ ὁ Λυτρωτής, «γενόμενος

1. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Ὁμιλ. πρὸ τῆς ἐξορίας 2, PG 52, 429.

2. Γρηγορίου Νύσσης, Ἐξήγ. ἄσμ. ἄσμ., λόγ. 11, PG 44, 949. Καὶ κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον, διὰ τῆς θείας ἐνσαρκώσεως «des chrétiens et le Christ ne font qu' un seul être (humanité régénérée) étant le corps du Christ avec toute la force réaliste de l' expression chez saint Paul». (L. Bouyer, μν. ξ. σ. 127).

3. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς ἄσμ. ἄσμ., λόγ. 7, PG 44, 929.

4. Μ. Βασιλείου, Εἰς Ψαλμ. 48 καὶ 61, PG 29, 449 ἐξ., 473. Ὅροι κατὰ πλάτος 2,3-4, PG 31, 913. 916. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγ. 38, 13, PG 36, 325. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Πρὸς τοὺς οὐκ εἰς δέον χρωμένους... 4-5, PG 51, 514/5.

5. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς Ματθ. ὁμιλ. 16,9, PG 57, 251. Εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 65,1, PG 59, 361/2.

6. Βλέπ. Γρηγορίου Νύσσης, Κατ' Εὐνομίου, PG 45, 636/7: «Διπλὴν γὰρ τῆς φύσεως ἡμῶν τὴν κτίσιν ἐγνώκαμεν, τὴν τε πρώτην καθ' ἣν ἐπλάσθημεν, καὶ τὴν δευτέραν καθ' ἣν ἀνεπλάσθημεν».

ὅπερ ἡμεῖς, δι' ἑαυτοῦ πάλιν συνῆψε τῷ Θεῷ τὸ ἀνθρώπινον»¹, ἐνωθεὶς ὀντολογικῶς μετὰ τῆς Ἐκκλησίας.

Εἰδικώτερον ὁ ἱερός Χρυσόστομος παρατηρεῖ, ὅτι ὁ ἐνανθρωπήσας Σωτὴρ, «ἐλθὼν εἰς τὸ καταφύγιον αὐτῆς (τῆς Ἐκκλησίας), καὶ εὐρῶν ῥυπῶσαν, αὐχμῶσαν, γυμνήν, πεφυρμένην αἵματι, ἔλουσεν, ἤλειψεν, ἔθρεψεν, ἐνέδυσεν ἱμάτιον, αὐτὸς αὐτῇ γενόμενος περιβολή, καὶ λαβὼν αὐτήν, οὕτως ἀνάγει»², καὶ ποιεῖ αὐτὴν σῶμα αὐτοῦ ἁγίον, ἐξαγιασθὲν διὰ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ σταυροῦ, δι' οὗ ἐθεμελίωσε τὴν οὕτως ἀνακαινισθεῖσαν καὶ τελειωθείσαν Ἐκκλησίαν του. Καὶ ἀλλαχοῦ προστίθῃσιν, ὅτι ὁ οὐράνιος Νυμφίος ἐνανθρωπήσας καὶ ἀναλαβὼν «Ἐκκλησίας σάρκα», οὕτω πρὸς αὐτὴν «ἔρχεται ἱμάτιον περιβεβλημένος, οἶον ἡ νύμφη· μετέχεται γὰρ αἵματος καὶ σαρκὸς παραπλησίως αὐτῇ»³.

1. Αὐτόθι, στ. 889, πρβλ. καὶ στ. 504.

2. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς Ψαλμ. 5, 2, PG 55, 63. Καὶ εἰς τὸ Ἐγκώμιον εἰς Μάξιμον... 2, PG 51, 227/8 ὁ αὐτὸς μέγας Πατὴρ ὀνομάζει τὴν Ἐκκλησίαν τῆς περιόδου ταύτης «δυσειδῆ καὶ ἀκάθαρτον καὶ ἐναγῆ... κνίσση γὰρ καὶ καπνῶ καὶ λύθρῳ καὶ αἵματι καὶ μυρίαὶς ἐτέραις τοιαύταις κατερρυποῦτο κηλῖσιν. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἐβδελύξατο τὴν ἀμορφίαν, ἀλλὰ μετέβαλε τὴν ἀηδῖαν, μετέπλασε, μετερρῶθμισεν, ἀφῆκε τὰ ἡμαρτημένα... Οὐ γὰρ τὴν ἀκαθαρσίαν αὐτῆς μόνον ἐπέσμηξεν, ἀλλὰ καὶ τὸ γῆρας ἀπέξυσε, τὸν παλαιὸν ἀποδύσας ἀνθρωπῶν, τὸν ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων συγκιείμενον... Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ θαυμαστόν, ὅτι λαβὼν ἀμορφον καὶ δυσειδῆ καὶ αἰσχρὰν καὶ γεγηρακυῖαν, οὕτε ἐβδελύξατο τὴν ἀμορφίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς θάνατον ἑαυτὸν παρέδωκε, καὶ μετερρῶθμισεν αὐτὴν εἰς κάλλος ἀμήχανον». Καὶ εἰς τὴν Ἐφεσ. ὁμιλ. 20, 2, PG 62, 137 προστίθῃσιν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία, «ἀκάθαρτος ἦν, μῶμον εἶχεν, ἀμορφος ἦν, εὐτελής... ἀλλ' ὅμως οὐκ ἐβδελύξατο, οὐδὲ ἐμίσησε διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀμορφίας... καὶ τοιαύτην λαβὼν καλλωπίζει αὐτὴν καὶ λούει, καὶ οὐδὲ τοῦτο παραιτεῖται, ἵνα αὐτὴν ἀγιάσῃ... καὶ οὐχ ἀπλῶς αὐτὴν ἐκόσμησεν, ἀλλ' ἐνδοξον ἐποίησεν». Διὰ τοῦτο ἡ ὄντως ἀνακαινισθεῖσα καὶ ἀγιασθεῖσα Ἐκκλησία ψάλλει: «Σὺ ὦ κτειρας τὴν Σιών, ἐξανατείας τοῦ μνήματος, καινὴν ἀντὶ παλαιᾶς τέλεσας, ὡς εὐσπλαγχνος, τῷ θεῷ σου αἵματι· καὶ νῦν βασιλεύεις ἐν αὐτῇ εἰς τοὺς αἰῶνας Χριστέ», (Τροπάριον καταβασιῶν Κυριακῆς Ἁγίων Πάντων, ἐν Πεντηχοσταρίῳ, σ. 244).

3. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Ὁμιλ. πρὸ τῆς ἐξορίας 2, PG 52, 429. Εἰς Ψαλμ. 5, 2, PG 55, 63. Καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης προστίθῃσιν: «Ὡς ἐκ παστάδος ὁ Νυμφίος ἐκπορευθεὶς, ἠρόσατο ἑαυτῷ τὴν παρθένον, ἡμᾶς, διὰ τῆς μυστικῆς ἀναγεννήσεως, τὴν τοῖς εἰδῶλοις ἐκπορευθεῖσαν, εἰς ἀφθαρσίαν παρθενικὴν ἀναστοιχειώσας τὴν φύσιν τῶν οὖν γάμων ἡδὴ τελεσθέντων καὶ νυμφευθείσης ὑπὸ τοῦ Λόγου τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὸν τῶν μυστηρίων θάλαμον αὐτῆς παραδεχθείσης, ἀνέμενον οἱ ἄγγελοι τὴν ἐπάνοδον τοῦ βασιλέως». (Ἐξήγ. ἔσμ. ἔσμ., λόγ. 11, PG 44, 997).

Τοιουτοτρόπως ἡ ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ Ἑκκλησία πρὸ Χριστοῦ, καὶ μάλιστα ἡ τῆς Π. Διαθήκης, οὔσα «τύπος» καὶ «σκιὰ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν» (Ἐβρ. 10,1)¹, προελείανε τὸ ἔδαφος καὶ προ-παρεσκευάσε τὴν ἀνθρωπότητα, ὅπως δεχθῆ τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν², οὕτω δὲ κατέληξεν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ πληρώματι τοῦ χρόνου ἀνακαίνισιν ἑαυτῆς καὶ τὴν μεταμόρφωσιν εἰς τὴν ἐν στενῇ καὶ εἰδικῇ ἐννοίᾳ Ἑκκλησίαν τῆς Κ. Διαθήκης, τὴν θεμελιωθεῖσαν ἐπὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως καὶ προορισθεῖσαν ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς κέντρον καὶ ὄργανον συνεχίσεως καὶ διαω-νίσεως τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου καὶ προσοικειώσεως καὶ ἐφαρ-μογῆς τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας ἐπὶ πάντων τῶν πιστῶν, Ἰουδαίων τε καὶ Ἑθνικῶν. Πρὸς τοῦτο δὲ προσέλαβε καὶ τὴν μορφήν θεανθρωπίνου καθιδρύματος σωτηρίας μὲ ἱεραρχικὴν ὀργάνωσιν, ἐφοδιασθεῖσα παρὰ τοῦ Σωτῆρος δι' ὅλων τῶν πνευματικῶν ἐξουσιῶν καὶ μέσων, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἡδύνατο αὐτὴ νὰ συνεχίσῃ τὸ τρισσὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, ἦτοι τὸ προφητικόν, τὸ ἀρχιερατικόν καὶ τὸ βασιλικόν, δι' οὗ αὐτὸς μὲν ἐπετέλεσεν ἀντικειμενικῶς τὸ ἔρ-γον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ἡ δὲ Ἑκκλησία καθιστᾷ αὐτοὺς ὑποκειμενικῶς καὶ προσωπικῶς μετόχους τῆς σωτηρίας. Ἄλλ' οὕτω δυνάμεθα νὰ διαισθανθῶμεν καὶ τὴν ἐνότητά καὶ ἀνέλιξιν τοῦ περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου σχεδίου τοῦ Θεοῦ, τοῦ συλλη-φθέντος μὲν «πρὸ καταβολῆς κόσμου» (Ἐφ. 1,4), προπαρασκευα-

1. Πρβλ. καὶ Μ. Ἀθανασίου, Κατὰ Ἀρειανῶν, λόγ. 4, PG 26, 520: «Τὰ... τῶν Ἰουδαίων λέλυται· σκιὰ γὰρ ἦν· τὰ δὲ τῆς Ἑκκλησίας ἤδρασται». Γρηγορίου Νύσσης, Ἐξήγ. ἄσμ. ἄσμ., λόγ. 5, PG 44, 877.

2. Ὁ Μ. Βασίλειος, ἐξαίρων τὸν προπαρασκευαστικὸν χαρακτῆρα τῆς Ἰουδαϊκῆς Συναγωγῆς ἢ Ἑκκλησίας ἐναντι τῆς οἰκουμενικῆς καὶ καθολικῆς καὶ πανεθνῆς καὶ πάνδημον χαρακτῆρα ἐχούσης Ἑκκλησίας τῆς Κ. Διαθήκης, ἐδίδαξεν, ὅτι «ὁ Κύριος αὐτὴν εἶπε τὴν Ἰουδαίων, εἰπὼν «καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐτῆς ταύτης», ἐνδεικνύμενος δηλονότι καὶ ἄλλην εἶναι αὐτὴν, τὴν ὄντως ἀγίαν, τὴν μέλλουσαν συναγεῖν τὰ Χριστοῦ πρό-βατα, τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν προωρισμένους εἰς σωτηρίαν, τ.ἔ. τὴν Ἑκκλησίαν ταύτην, ἐν ἣ οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνοῦσιν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» (εἰς Ψαλμ. 28,1, PG 30, 73· πρβλ. καὶ εἰς Ψαλμ. 28,3, PG 29, 288). Ἐντεῦθεν ἐδικαιώθη «ἡ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ Ἑκκλησία, ἐλευθερωθεῖσα τοῦ ζυγοῦ τῆς κατὰ νόμον δουλείας» καὶ προσλα-βοῦσα «τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ δικαιοσύνην» (εἰς Ἡσαΐαν, 1,42, PG 30, 200), οὕτω δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὴν τετελειωμένην Ἑκκλησίαν τῆς Κ. Διαθήκης, εἰς ἣν προσῆλθον πάντες οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύσαντες Ἰουδαῖοι καὶ Ἑθνικοί, γενόμενοι οὕτω «συμπολίται τῶν ἀγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ» (Ἐφ. 2,19).

σθέντος δὲ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Π. Διαθήκης, καὶ πραγματοποιηθέντος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Κ. Διαθήκης, διὰ τὴν ἀποκορυφωθῆναι καὶ τελειωθῆναι ἐν τῇ ἐπουρανίῳ Ἱερουσαλήμ. Οὕτως, ἄρα, ἡ Ἰουδαϊκὴ Συναγωγὴ ἢ Ἐκκλησία τῆς Π. Διαθήκης ἐχρησίμειυσεν οἰοῦναι ὡς «προπαρασκευὴ» καὶ «προλήνιον» εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κ. Διαθήκης¹, ἐγένετο προτύπωσις καὶ παιδαγωγία καὶ προεισαγωγὴ καὶ πρόδρομος εἰς τὴν ἀληθῆ καὶ τελείαν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀναζωογονήσαντος καὶ ἐξαγιάσαντος καὶ ἀναμορφώσαντος καὶ ἀποκαταστήσαντος τὴν ἀχρειωθεῖσαν καὶ ρυτιώσαν, λόγῳ τῆς ἁμαρτίας, εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος, οὕτω δὲ ἀναπλάσαντος αὐτὴν εἰς καινὴν κτίσιν. Καὶ ὄντως ὁ «Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα αὐτὴν ἀγιάσῃ, καθάρισας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι, ἵνα παραστήσῃ αὐτὸς ἑαυτῷ ἕνδοξον τὴν Ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ρυτίδα ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος» (Ἐφ. 5,25-27), καὶ καταστῆ ἡ ἁγία νύμφη αὐτοῦ (Ἐφ. 5,25-32. Ματθ. 22,2.25,1. Α' Κορ. 11, 3-4).

Οὕτως ἡ πρὸς τὸν παλαιὸν Ἰσραὴλ δοθεῖσα καὶ ἐπανειλημμένως ἀνανεωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παλαιὰ διαθήκη ἀντικαθίσταται νῦν ὑπὸ τῆς καινῆς διαθήκης «ἐν τῷ αἵματι Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Ἐφ. 2,13. Ἐβρ. 10,19. Ῥωμ. 3,25. Ἀποκ. 1,5) καὶ ἰδρύεται ἡ Ἐκκλησία τῆς Κ. Διαθήκης, ἣτις ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν νέον καὶ ἀληθῆ Ἰσραὴλ, τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ, ἢ τὸν Ἰσραὴλ κατὰ πνεῦμα, τὸ «ἅγιον ἔθνος» (Α' Πέτρ. 2,9), τὸ «λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος» (Ῥωμ. 11,5). Μὴ ἐκπληρώσαντος δὴλα δὴ τοῦ παλαιοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἀποστολὴν του ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς θείας οἰκονομίας καὶ ἐκβληθέντος ἕξω (Ῥωμ. 9,31-33. 10,2 ἐξ. 11, 7-10. Λουκ. 14, 28 ἐξ.), ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ νέου Ἰσραὴλ, ἀποτελεσθέντος ἐκ τοῦ ἱεροῦ καταλοίπου τοῦ παλαιοδιαθηκικοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν κατὰ κλήσιν Θεοῦ πιστῶν καὶ δικαίων ἐθνικῶν, τῶν ἐλθόντων ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν καὶ βορρᾶ καὶ νότου καὶ ἀνα-

1. Μ. Βασιλείου, Εἰς Ἡσαΐαν 5,142, PG 30, 349: «Προλήνιον δὲ αὐτὴ ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων, διότι ληνός μὲν κυρίως ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, ἐκ τῆς πολλαχόθεν συλλογῆς κεκοσμημένη, δι' ἣν καὶ τὰ ἐπιλήνια ἔσματα παρὰ τῷ ψαλμῶδῳ ἄδεται, προλήνιον δὲ καὶ ἡ προπαρασκευὴ ἢ διὰ τοῦ νόμου καὶ ἡ προμελέτησις εἰς εὐσέβειαν· καὶ καθὼς μὲν εἰς ἐνότητα ἄγει, ληνός, καθὼς δὲ προπαρασκευὴ τελειοτέρων, ἔστι προλήνιον».

κλιθέντων μετὰ Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ (Ματθ. 8,11 ἐξ.). Οὕτως ἐσχηματίσθη τὸ «τρίτον γένος», ὁ νέος ἅγιος λαὸς τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι ἡ Ἐκκλησία τῆς Κ. Διαθήκης, ἣν ὁ Χριστὸς σῶμα ἑαυτοῦ ἐποίησατο καὶ «περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος» (Πράξ. 20,18)¹.

Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ χρονικὴν στιγμήν τῆς ἀναδημιουργίας ἢ ἄλλως λεγομένης ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κ. Διαθήκης, μὴ ὑπαρχούσης εἰδικῆς τινος ἐπισήμου ἰδρυτικῆς πράξεως ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ, δεόν μᾶλλον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι, ἐνῶ ἡ ἀρχὴ αὐτῆς ἀνάγεται εἰς τὸ κατὰ τὴν στιγμήν τῆς θείας ἐνσαρκώσεως «Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί» (Α΄ Τιμ. 3,16), ὁ δὲ πυρὴν καὶ τὸ πρῶτον κύτταρον αὐτῆς κατεβλήθη διὰ τῆς κλήσεως τῶν δώδεκα μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, ἐν τούτοις ὅμως ὀλόκληρος ἡ ζωὴ τοῦ Λυτρωτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπὸ τῆς ἐνσαρκώσεως μέχρι τῆς ἀναλήψεως καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, κέκτηται ἰδρυτικὴν τῆς Ἐκκλησίας σημασίαν, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἡ θεία σάρκωσις αὐτοῦ, ὁ σταυρικὸς θάνατος μετὰ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ καὶ ἡ κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν².

Καὶ πρῶτον, ὡς ἀρχὴ καὶ ἀφετηρία καὶ βᾶσις τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κ. Διαθήκης καὶ τῆς ἀναπλάσεως καὶ τελειώσεως τῆς προϋπαρχούσης δεόν νὰ θεωρηθῆ ἡ θεία ἐνσάρκωσις τοῦ Σωτῆρος, ὅστις ἐνανθρωπήσας «Ἐκκλησίας σάρκα ἀνέλα-

1. Πρβλ. A. O e p k e, Das neue Gottesvolk, Gütersloh 1950. N.A. D a h l, Das Volk Gottes, Oslo 1941. B. H a n s s l e r, Das Gottesvolk der Kirche, Düsseldorf 1960. I. B a c k e s, Die Kirche ist das Volk Gottes im Neuen Bunde, ἐν «Trierer Theologische Zeitschrift» (1960) 111 ἐξ. C a s s i a n, archimandrit, Die Lehre des Neuen Testaments von der Kirche, ἐν «Intern. Kirchl. Zeitschrift» 30 (1940) 1 ἐξ. R. S c h n a c k e n b u r g, Die Kirche im Neuen Testament, Freiburg-Basel-Wien 1961. K. B u c h h e i m, Das messianische Reich. Über den Ursprung der Kirche im Evangelium, München 1948. J. I. C o m o, The Church of the New Testament, Boston 1927. M. H a u g, Die Kirche des Neuen Testaments, Stuttgart 1932. M. G o g u e l, L' idée de l' Eglise dans le Nouveau Testament, Paris 1939. G. J o h n s t o n, The doctrine of the Church in the New Testament, Cambridge 1943. L. G. C h a m p i o n, The Church of the New Testament, London 1951. W. L. K n o x, St. Paul and the Church of the Gentiles, Cambridge 1939. O. M i c h e l, Das Zeugnis des NT von der Gemeinde, Göttingen 1941.

2. Πρβλ. καὶ L. K ö s t e r s, Die Kirche unseres Glaubens, Freiburg 1952⁴, σ. 94 ἐξ. M. S c h m a u s, μν. ε. σ. 113 ἐξ.

βεν»¹, ὡς προεῖρηται, καὶ ταύτην ἐποίησε σῶμα αὐτοῦ ἅγιον, γενόμενος κεφαλὴ αὐτῆς, ὡς ἦτο καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως. Διότι ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ «διὰ τοῦ ἀνθρώπου, ᾧ κατεσκήνωσεν, ὅλον ἀνέλαβε πρὸς ἑαυτὸν τὸ ἀνθρώπινον»², οὕτω δὲ ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἀναληφθείσῃ ἐκ τῆς Παρθένου ἀνθρωπίνῃ φύσει συμπεριελήφθη καὶ ἀνεκεφαλαιώθη καὶ ἀπελυτρώθη ὁ ἄνθρωπος καθόλου ἢ ὁ ἄνθρωπος καθ' ἑαυτόν, δῆλα δὴ ἡ ἀνθρωπότης ὀλόκληρος ὡς ἐνιαῖον ὀργανικὸν ὅλον, ἀποτελέσασα τὸ μυστικὸν σῶμα αὐτοῦ, τ. ἕ. τὸν θεανθρώπινον ὀργανισμὸν τῆς Ἐκκλησίας³. Ὁ Σωτὴρ λοιπὸν ἐνανθρωπήσας δὲν προσέλαβε μόνον ἀτομικὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀλλ' ἠνώθη μεθ' ὅλου τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἵνα ὅλον ἀπολυτρώσῃ, ὡς ἐδίδαξαν οἱ ἀρχαῖοι Πατέρες καὶ μάλιστα ὁ Εἰρηναῖος, ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ὁ Μεθόδιος, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἰλάριος, ὁ Μ. Λέων, ὁ Αὐγουστῖνος καὶ ἄλλοι⁴. Πράγματι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἄνθρωπος γενόμενος καὶ ἀναλαβὼν ἐκ τῆς Παρθένου καὶ ἐνώσας μετὰ τῆς θείας τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, «τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φυράματος»⁵, ἀνέπλασεν, ἠγάασε καὶ ἀπελύτρωσε τὴν καθόλου ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἀνεκεφαλαιώσεν ἐν ἑαυτῷ ὀλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος, ὅπερ ἀπελύτρωσε δυνάμει καὶ ἐξ ἀντικειμένου, ἀρχηγὸς οὕτω γενόμενος τῆς ἀπολυτρωθείσης ὑπ' αὐτοῦ

1. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὁμιλ. πρὸ τῆς ἐξορίας 2, PG 52, 429.

2. Γρηγορίου Νύσσης, Κατὰ Εὐνομίου, PG 45, 700.

3. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς ἔσμ. ἔσμ. 13, PG 44, 1048 ἐξ.

4. Βλέπ. καὶ U. Valeske, μν. ἕ. I, 43: «Diese Vätergedanken von der «universalen» Kirche wurden von der modernen Theologie mit Emphase aufgenommen. Wie zuvor ähnlich schon J. Scheeben, C. Feckes, K. Adam... Viele andere Theologen äusserten sich ähnlich». Π.χ. ὁ K. A d a m γράφει: «Kirche ist schon durch die Menschwerdung Christi keimgelegt, insofern Christus hierdurch zum neuen Menschen und damit zu jenem Gemeinschaftsprinzip wurde, das alle zur Erlösung Berufene bereits umfasst, bevor sie durch die «gratia capitis» ihre individuelle Erlösung erfahren». (Ekklesiologie im Werden? ἐν «Theol. Quartalschrift» 122 (1941) 165). Ὁμοίως ὁ C. F e c k e s γράφει: «Die ins Fleisch eintretende Gottheit wie eine starke magnetische Kraft auf die solidarische Masse des Menschengeschlechtes einwirkte... wie wenn in einen Metallgewebe der elektrische Strom an einer Stelle einsetzt: er erfasst dann das ganze Gewebe». (Das Mysterium der heiligen Kirche. Dogmatische Untersuchungen zum Wesen der Kirche. Paderborn 1934, σ. 31).

5. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδ. ὁρθ. πίστεως III, 2, PG 94, 985.

νέας ἀνθρωπότητας, ὡς ὁ δεύτερος πνευματικὸς Ἀδάμ, οὕτω δὲ προῆλθε νέος «περιούσιος λαὸς καὶ ἐξαίρετος», ὁ χριστιανικὸς, «τὸ ἅγιον ἔθνος», συνηνωμένον εἰς «ἐν σῶμα ἐν Χριστῷ», χωρὶς «τὰ τῆς σαρκὸς γνωρίσματα», τὰ χωρίζοντα τοὺς ἀνθρώπους εἰς «ἄρρεν καὶ θῆλυ, εἰς βάρβαρον, Σκύθην, δοῦλον, ἐλεύθερον»¹. Ἐκ πάντων δὲ τούτων ἀπετελέσθη νέα τις δημιουργία πνευματικῆ, ἡ καινὴ ἐν Χριστῷ κτίσις καὶ ζωὴ, τ.ἐ. ἡ τελειωθείσα Ἐκκλησία αὐτοῦ, ἥτις διαφέρει βεβαίως κατ' οὐσιώδη γνωρίσματα τῆς πρὸ τῆς θείας ἐνσαρκώσεως Ἐκκλησίας καὶ ἥτις κατήργησε τινὰ ἐκείνης, «ὅσα τύπος ἐκείνων ἦν καὶ σκιά τῶν μελλόντων»². Οὕτως οἱ ἱεροὶ Πατέρες ἐδίδαξαν, ὅτι ἐν τῇ ἀναληφθείσῃ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ Θεάνθρωπου, ὡς ὁ νέος πνευματικὸς Ἀδάμ καὶ ἡ κεφαλὴ ὁλοκλήρου τῆς ὑπ' αὐτοῦ σεσωσμένης ἀνθρωπότητας, τ.ἐ. τῆς Ἐκκλησίας, νοουμένης ὡς ἐνὸς ζῶντος ὀργανισμοῦ, ἐπέτυχεν ἀνακεφαλαιώσασθαι πάλιν καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀναλαβεῖν τὸ διολισθῆσαν ἀνθρώπινον γένος»³, καθ' ὅσον ἀνεκεφαλαιώσε καὶ συνεσωμάτωσε μυστικῶς καὶ ἀρρήτως ἐν ἑαυτῷ τὴν ὅλην ἀνθρωπίνην φύσιν, «antiquam plasmationem in se recapitulans»⁴, ἐπειδὴ «ὅλην εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὴν φύσιν, ἵνα πᾶσαν ἐπανορθώσῃ μετασκευάσας εἰς τὸ ἀρχαῖον»⁵, καθ' ὅσον πάντας «πεφόρηκεν ἡμᾶς διὰ τῆς ἰδίας σαρκός, ἐν αὐτῷ γὰρ ἤμεν οἱ πάντες»⁶. «Ὅλον γὰρ ὅλος ἀνέλαβέ με καὶ ὅλος ὅλω ἠνώθη, ἵνα ὅλω τὴν σωτηρίαν χαρίσῃται· τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον ἀθεράπευτον»⁷. Τῷ ὄντι «πᾶσα ἡ φύσις ἡμῶν ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ ὑποστάσει» ἦτο⁸. Τοῦτο ἐστήριζον οἱ

1. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Εἰς Καισάριον 7,23, PG 35, 785. Περὶ φιλοπτ. λόγ. 14,15, PG 35, 876. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς τὸ «οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν...», PG 51, 246/7.

2. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ματθ. διμλ. 16, PG 57, 244 ἐξ. Εἰς τὸ «οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν...», PG 51, 245 ἐξ. Εἰς τὸ «ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα...» 5, PG 51, 285.

3. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Εἰς Ἰωάν. 9, PG 74, 273.

4. Εἰρηναίου, Ἔλεγχος... III, 18,7, PG 7, 938: «ut occideret quidem peccatum, evacualet autem mortem et vivificaret hominem».

5. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Εἰς Ἰωάν. 5, 2, PG 73, 753.

6. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Εἰς Ἰωάν. 16, 6-7, PG 74, 432.

7. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, μν. ε. III, 6, PG 94, 1005. Πρβλ. καὶ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Ἐπιστ. 101 πρὸς Κληδόμιον, PG 37, 181/4.

8. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ἀπόθι, στ. 1008.

ἐν γένει διδακτικὴν δραστηριότητα τοῦ Κυρίου, δι' ὧν ἀνεδείχθη ἡ Ἐκκλησία «θέλημα θεῖον ἐπὶ γῆς»¹. Πράγματι διὰ τούτων, καὶ μάλιστα τῶν προμνημονευθειῶν κυρίων ἰδρυτικῶν πράξεων, ἐκφράζεται καὶ σαφῶς πιστοῦται ἡ βούλησις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἰδρύσῃ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κ. Διαθήκης, ἀνακαινίζων τὴν προϋπάρξασαν, ἥτις βούλησις, ὡς προεδηλώθη, δὲν ἐξεδηλώθη εἰς μίαν μόνον ὠρισμένην στιγμὴν ἢ πρᾶξιν τῆς ἀπολυτρωτικῆς ἐνεργείας καὶ ζωῆς του, ἀλλ' ἀντιθέτως πᾶσαι αἱ πράξεις του ἦσαν ἐκδηλωτικαὶ καὶ ἐκφραστικαὶ τῆς ἰδρυτικῆς τῆς Ἐκκλησίας βουλήσεώς του καὶ συντελεστικαὶ εἰς τοῦτο. Οὕτως ἤδη ἐν ἀρχῇ, ἀρχόμενος ὁ Χριστὸς τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου του, ἐξέλεξε καὶ ἐκάλεσε τοὺς πρώτους μαθητὰς καὶ ὁπαδούς του, ὡς φαίνεται ἐν Ματθ. 4, 18-22, Μάρκ. 1,16-20, Λουκ. 5,1-11 καὶ 10, 1-16, Ἰωάν. 1,35-52. Οὗτοι ἀπετέλεσαν τὸ πρῶτον κύτταρον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κ. Διαθήκης. Εἶτα ἐκ τῶν πρώτων τούτων μαθητῶν του ἐξέλεξεν ὁ Χριστὸς «δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασε»², καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ θεοῦ λόγου καὶ τὸ ἐν γένει ἀποστολικὸν ἔργον, ὡς ἐξουσιοδοτημένους ἀντιπροσώπους του³, ὅπως συνεργασθῶσιν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν συνεχίσωσιν αὐτό, διαβεβαιώσας «ὁ δεχόμενος ὑμᾶς ἐμὲ δέχεται, καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με» (Ματθ. 10,40). Οὕτως ἤρchiσε

1. Κ λ ἡ μ ε ν τ ο ς Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ έ ω ς, Σ τ ρ ω μ. 4, 26, P G 8, 1381.

2. Λουκ. 6, 13-16. Βλέπ. καὶ Μάρκ. 3,13-19: «Καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος, καὶ προσκαλεῖται οὓς ἠθέληεν αὐτός, καὶ ἀπῆλθον πρὸς αὐτόν. Καὶ ἐποίησε δώδεκα, ἵνα ᾧσι μετ' αὐτοῦ, καὶ ἵνα ἀποστέλλῃ αὐτοὺς κηρύσσειν, καὶ ἔχειν ἐξουσίαν θεραπεύειν τὰς νόσους καὶ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια. Καὶ ἐποίησε τοὺς δώδεκα· καὶ ἐπέθηκε τῷ Σίμωνι ὄνομα Πέτρον, καὶ Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἰακώβου· καὶ ἐπέθηκεν αὐτοῖς ὄνομα Βοανηργές, ὃ ἐστὶν υἱοὶ βροντῆς· καὶ Ἀνδρέαν καὶ Φίλιππον καὶ Βαρολομαῖον καὶ Ματθαῖον καὶ Θωμᾶν καὶ Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ἀλφαιοῦ καὶ Θαδδαῖον καὶ Σίμωνα τὸν Καναναῖον, καὶ Ἰούδαν Ἰσκαριώτην, ὃς καὶ παρέδωκεν αὐτόν».

3. Μάρκ. 6, 7-13: «Καὶ προσκαλεῖται τοὺς δώδεκα, καὶ ἤρξατο αὐτοὺς ἀποστέλλειν δύο δύο, καὶ ἐδίδου αὐτοῖς ἐξουσίαν τῶν πνευμάτων τῶν ἀκαθάρτων... Καὶ ἐξεληθόντες ἐκήρυσσον ἵνα μετανοῶσι, καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλλον, καὶ ἤλειπον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀρρώστους καὶ ἐθεράπευον». Λουκ. 10,16: «Ὁ ἀκούων ὑμῶν ἐμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς ἐμὲ ἀθετεῖ· ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά με».

σχηματιζόμενος καὶ βαθμηδὸν διευρυνόμενος ὁ πρῶτος πυρὴν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κ. Διαθήκης, τὸ πρῶτον «μικρὸν ποίμνιον» αὐτῆς, ἀποτελεσθὲν ἀπὸ τὸ ἱερὸν κατάλοιπον τοῦ Ἰσραὴλ, τὸ «λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος». Μεταξὺ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, ὧν ἡ εἰδικὴ ἔννοια τυγχάνει ἀνεπανάληπτος ἱστορικῶς, μνημονεύεται ἰδιαίτερος ὁ Πέτρος, ὁ ὁμολογήσας τὴν πίστιν τῶν Ἀποστόλων εἰς τὸν «Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ», πρὸς ὃν «ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· μακάριος εἶ, Σίμων Βαριωνᾶ, ὅτι σάρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ γὰρ δέ σοι λέγω, ὅτι σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς» (Ματθ. 16, 16-18). Συμφώνως πρὸς τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τοῦ χωρίου τούτου ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων, ἡ Ἐκκλησία οἰκοδομεῖται ἐπὶ τῆς πίστεως εἰς τὸν «Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ», ἣν ἐξ ὀνόματος πάντων τῶν μαθητῶν ὠμολόγησεν ὁ Πέτρος. Ὡς ἐκ τούτου τὸ χωρίον τοῦτο κέκτηται ἐξαιρετικὴν ἰδρυτικὴν τῆς Ἐκκλησίας σημασίαν. Βραδύτερον θὰ καλέσῃ ὁ θεῖος Ἰδρυτὴς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸν Παῦλον ὡς «σκεῦος ἐκλογῆς» καὶ θὰ συγκαταλέξῃ αὐτὸν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων, ὅστις οὕτως ὠρίσθη «ἀπόστολος οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς», καὶ ἀπεστάλη ἵνα εὐαγγελίζηται Χριστὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν (Γαλ. 1,1.15-16. Ἐφ. 3,8). Ἐπὶ τούτοις ἰδρυτικὸν τῆς Ἐκκλησίας χαρακτῆρα κέκτηνται καὶ πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι τοῦ προφητικοῦ ἀξιώματος τοῦ Χριστοῦ, δυνάμει τοῦ ὁποίου ἀπεκάλυψε καὶ ἐδίδαξεν οὗτος λόγῳ τε καὶ ἔργῳ, ὡς ὁ ὑψιστος καὶ ἀπόλυτος καὶ μοναδικὸς καὶ αἰώνιος «διδάσκαλος» τῆς ἀνθρωπότητος (Ματθ. 23,8. 10. 16,14. 21,11. Μάρκ. 1, 21-22. Ἰωάν. 3,2. 6, 14. 7,40. 13,13. πρβλ. καὶ Δευτ. 18,18) τὴν ὑψίστην καὶ τελειοτάτην θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ἀλήθειαν, ἥτις αἰείποτε ἀσκεῖ ἀληθῶς ἀπολυτρωτικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖ ταύτην ὡς τὸ ἀποκλειστικὸν περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας αὐτῆς. Ἐντεῦθεν καὶ ἀνεγνωρίζετο ὁ Κύριος ὑπὸ μὲν τῶν ἀκροατῶν του ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν καὶ μοναδικὸς θεῖος «διδά-

σκαλος» (Ματθ. 8,19. 12,38. 19,16. 22,16. 24,36. 23,8. 26,18. Μάρκ. 4,38. 5,35. 9,17. 38. 10,35. 12,19. 32. 13,1. 14,14. Λουκ. 3,12. 7,41. 9,38. 10,25. 11,45. 12,13. 19,39. 20,39. 21,7. Ἰωάν. 1,39. 3,2. 8,4. 11,28. 13,13. 20,16), ὡς ἡ μοναδική πηγὴ πάσης σοφίας καὶ ἀληθοῦς διδασκαλίας, ὡς ἡ ἐξανθρωπισθεῖσα «ἀλήθεια» ἐν ἀπολύτῳ ἐννοίᾳ (Ἰωάν. 14,6) καὶ ὡς «τὸ φῶς τοῦ κόσμου» (Ἰωάν. 8,12), τὸ φωτίζον καὶ καθοδηγοῦν τὴν Ἐκκλησίαν του πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς θείας ἀποστολῆς της ἐν τῷ κόσμῳ, ὑπὸ δὲ τῶν Πατέρων ὡς ἀληθῆς «ἐκκλησιαστῆς», ὁ «διὰ τοῦ ὑψαγγελίου τὴν Ἐκκλησίαν πηξάμενος... τὰ γὰρ ῥήματα, φησίν, ἃ ἐγὼ λαλῶ, πνευμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστιν· οὗτος ὀνομάζει ἑαυτὸν ἐκκλησιαστήν, ὡς ἰατρὸν καὶ ζωὴν καὶ ἀνάστασιν καὶ φῶς καὶ ὁδόν, θύραν τε καὶ ἀλήθειαν καὶ πάντα τὰ τῆς φιλανθρωπίας ὀνόματα»¹.

Τρίτον, τὰ ἱστορικὰ ὅμως θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κ. Διαθήκης ἐτέθησαν διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος, διότι ἀναμφιβόλως ἡ μεγάλη ἐξιλαστήριος θυσία τοῦ Γολγοθᾶ ἦτο ἐκείνη, ἣτις ἐξήγγισε καὶ ἐξηγγίασε τὴν πρὸ τῆς θείας ἐνσαρκώσεως Ἐκκλησίαν τῆς Π. Διαθήκης καὶ τῶν Ἐθνῶν καὶ ὠλοκλήρωσεν αὐτὴν διὰ τῆς κλήσεως πάντων τῶν ἀνθρώπων, καθ' ὅσον ἡ θυσία ἐκείνη «πᾶσαν τὴν γῆν ἐκάθρε, πάντα τόπον εὐκτῆριον εἰργάσατο... πᾶσα γὰρ ἡ γῆ γέγονεν ἅγια λοιπόν, μᾶλλον δὲ καὶ τῶν παρ' Ἰουδαίοις ἁγίων ἁγιωτέρα»². Ἀληθῶς μόνον διὰ τοῦ παναγίου αἵματος τοῦ Θεανθρώπου Λυτρωτοῦ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ («ἡ ἐξ Ἐθνῶν Ἐκκλησία μυστικῶς ἀγνίζεται καὶ στολὴν ἐνδύεται»³. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ Ἐκκλησία, αἰείποτε ἐπίστευσε, ὅτι ὁ Λυτρωτής, ἐκπετάσας τὰς χεῖράς του ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἐπισυνήγαγεν εἰς μίαν Ἐκκλησίαν ἅπαντας τοὺς πιστεύοντας, Ἰουδαίους τε καὶ ἐθνικούς, ζῶντάς τε καὶ τε-

1. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν, λόγ. 1. 2. PG 44, 620. 636.

2. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς τὸν σταυρόν... ὁμιλ. 2, 1, PG 49, 409.

3. Ἀνδρέου Κρήτης, Δοξαστικὸν ἐσπερινοῦ ἁγίου Νηπίων. Μηναιὸν Δεκεμβρίου, ἐνθ' ἄν. σ. 235. Δι' ἃ καὶ ἱκετεύεται ὁ Χριστός, ὡς «ὁ τὴν ἐξ ἔθνῶν προμνηστευσάμενος Ἐκκλησίαν παρθένον ἀγνήν». (Εὐχὴ ἐπὶ μνήστροις. Εὐχολόγιον τὸ μέγα, Ἀθήναι 1902, σ. 254).

θεωῶτας, τοὺς «ἐπὶ γῆς καὶ οὐρανοῦ»¹. Διότι «ἔμελλεν ὁ Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν... ἵνα τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἓν» (Ἰωάν. 11,52) καὶ συσσωματώσῃ εἰς τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, ὃ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία, «ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος» (Πράξ. 20,28). Ὁμοίαν διδασκαλίαν ἀναπτύσσει ὁ Παῦλος καὶ ἐν Ἐφ. 2,13 ἐξ. καὶ 5,25-27². Τοιοῦτοτρόπως διὰ τῆς θυσίας τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς μετ' αὐτῆς ἀρρήκτως συνδεδεμένης ἀναστάσεως «κατελύθη τοῦ θανάτου τὸ κράτος καὶ γέγονεν ἄλλη γέννησις, βίος ἕτερος, ἄλλο ζωῆς εἶδος, αὐτῆς τῆς φύσεως ἡμῶν μεταστοιχείωσις»³, «ἄλλης βιοτῆς, τῆς αἰωνίου, ἀπαρχῆς»⁴. Οὕτως ἀρξάμενη ὑψώθη ἡ Ἐκκλησία τῆς Κ. Διαθήκης ἐν τῷ κόσμῳ δίκην οὐρανομήκους δένδρου, ποτισθέντος διὰ τοῦ παναγίου αἵματος τῆς φρικτῆς θυσίας τοῦ σταυροῦ καὶ ἀύξηθέντος καὶ γιγαντωθέντος καὶ κατακαλύψαντος πᾶσαν τὴν γῆν καὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ τῷ ὄντι ἡ ἰλαστικὴ δύναμις τῆς σταυρικῆς θυσίας τοῦ Λυτρωτοῦ ἐπεκτείνεται ἐπὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους (Α'

1. «Χεῖρας ἐκπετάσας ἐν σταυρῷ, τὰ ἔθνη ἅπαντα ἐπισυνήγαγες, καὶ μίαν ἐδειξας, Δέσποτα, Ἐκκλησίαν, ἀνυμνοῦσάν σε, τοῖς ἐπὶ γῆς καὶ οὐρανοῦ, συμφώνως ψάλλουσαν· εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα τὸν Κύριον». (Τροπᾶριον ὄρθρου Κυριακῆς δ' ἡχου. Παρακλητικῆ, ἦτοι Ὀκτώηχος ἡ μεγάλη, ἔκδ. Π. Παρασκευοπούλου, Ἀθῆναι 1900, σ. 164). Πρβλ. καὶ εἰρμὸν δ' ᾠδῆς Τριψίδιου: «Ἵψώθης μακρόθυμε ἐπὶ τοῦ ξύλου καὶ ἔπρξας ἐν αὐτῷ τὴν Ἐκκλησίαν σου». Ὁμοίως: «ἐπὶ σταυροῦ τὰς ἀχράντους σου χεῖρας ἐξέτεινας, ἐπισυνάγων πάντα τὰ ἔθνη». (Τροπᾶριον στ' ὥρας Μ. Παρασκευῆς. Τριψίδιον, σ. 405) κλπ. Ὁθεν «τὸ στερέωμα τῶν ἐπὶ σοὶ πεποιθῶτων, στερέωσον, Κύριε, τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν ἐκτίσω τῷ τιμίῳ σου αἵματι». (Καταβασία Ὑπαπαντῆς. Μηναῖον Φεβρουαρίου, ἔκδ. Ἀποστολ. Διακονίας, Ἀθῆναι 1966, σ. 16, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ). Βλέπ. καὶ H. Schlier, μν. ξ. σ. 85: «Wie man die Einzelheiten der Stelle Eph. 2,14-16 auch auslegen mag; das ist deutlich: der Ursprung der Kirche in Zeit und Welt liegt in dem Leibe Christi Jesu am Kreuz, sofern in diesem Leibe Juden und Heiden aufgenommen, in gleicher Weise Neubegründet und Gott hingegeben wurden. Dieser Leib Christi am Kreuz, dieser konkrete, fleischliche Leib des am Kreuz sich zum Himmel aufrichtenden Erlösers, der da in sich den Menschen die Versöhnung mit Gott gewährt, ist schon potentiell oder auch virtuell der Leib der Kirche aus Juden und Heiden. Mit dem Leibe Christi Jesu, der die von Gott und unter einander radikal geschiedenen Menschen in seiner Hingabe geeint hat, ist prinzipiell der Leib gegeben, in dem die Menschen ein einiges und neues Sein vor Gott haben, die Kirche».

2. Πρβλ. καὶ Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, Σμυρν. 1,2, ΒΕΠ 2, 280.

3. Γρηγορίου Νύσσης, Περὶ τῆς τριημέρου ἀναστάσεως... ΡΓ 46, 604.

4. Τροπᾶριον ζ' ᾠδῆς κανόνος Πάσχα. Πεντηκοστᾶριον, ἔκδ. Ἀποστολ. Διακονίας, Ἀθῆναι 1959, σ. 4.

Ἰωάν. 2,2. Β' Κορ. 5,15) καὶ ἐπὶ πάσας τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν (Α' Ἰωάν. 1,7) καὶ καθ' ἅπαντα τὸν χρόνον, ἐφ' ὅσον «μιαῖ προσφορᾷ τετελείωκεν εἰς τὸ διηνεκὲς τοὺς ἁγιαζομένους» (Ἑβρ. 10,14). Ἡ δὲ δικαιοῦσα καὶ σφύζουσα θεία χάρις, ἡ ἀπὸ τῆς ἐξιλαστηρίου θυσίας τοῦ σταυροῦ ἐκπηγάσασα καὶ ὑπὸ τῆς οἰκονόμου αὐτῆς Ἐκκλησίας χορηγούμενη, ἐκχέεται ἐπὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἀδιακρίτως, «οὐκ Ἰουδαῖον, οὐχ Ἑλληνα, οὐ βάρβαρον, οὐ Σκύθην, οὐκ ἐλεύθερον, οὐ δοῦλον, οὐκ ἄνδρα, οὐ γυναῖκα, οὐ πρεσβύτην, οὐ νέον ἀποστρεφομένη, πάντας δὲ ὁμοίως προσιεμένη καὶ μετὰ τῆς ἴσης καλοῦσα τιμῆς»¹. Τοιουτοτρόπως ἐν Χριστῷ ἀπελυτρώθη καὶ κατηλλάγη καὶ ἐπανηνώθη μετὰ τοῦ Θεοῦ ὀλόκληρος ἡ ἀπ' αὐτοῦ ἐκπεσοῦσα ἀνθρωπότης διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἧ συνεχίζεται προσοικειούμενον τοῖς πιστοῖς τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Σωτῆρος, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ διὰ τῆς ἀκαταπαύστου προσφορᾶς τῆς ἀναιμάκτου θυσίας μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.

Ἀξιοπαρατήρητον δὲ εἶναι, ὅτι ἱκανοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ρίπτοντες τὸ κέντρον τοῦ βάρους διὰ τε τὴν σωτηρίαν τοῦ κόμου καὶ διὰ τὴν κιβωτὸν τῆς σωτηρίας Ἐκκλησίαν πρὸ πάντων ἐπὶ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Σωτῆρος, ἐπίστευον ὅτι ἄνευ τούτου δὲν θὰ ἐτελειοῦτο ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴν πλήρη ἔννοιαν αὐτῆς, ὅπως ἄνευ τῆς ἐκστάσεως καὶ ὑπνώσεως τοῦ Ἀδὰμ δὲν θὰ διεπλάττετο ἡ Εὐα. Διότι «καθάπερ ἡ Εὐα ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδὰμ γέγονεν, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ... καὶ καθάπερ τοῦ Ἀδὰμ καθεύδοντος, ἡ γυνὴ κατεσκευάζετο, οὕτω τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντος, ἡ Ἐκκλησία διεπλάττετο ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ». Ἐπομένως «ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ συνέστη... Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Χριστὸς εἰς τὸν σταυρὸν ἀνήνεχθη καὶ προσηλώθη καὶ ἀπέθανε, «προσελθὼν εἰς τῶν στρατιωτῶν ἔνυξεν αὐτοῦ τὴν πλευρὰν καὶ ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ» καὶ ἐξ ἐκείνου τοῦ αἵματος καὶ τοῦ ὕδατος ἡ Ἐκκλησία ἅπασα συνέστηκεν». Ὅθεν καὶ οἱ πιστοὶ—μέλη αὐτῆς «γεννώμεθα μὲν

1. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 8,1, PG 59, 65.

διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ βαπτίσματος, τρεφόμεθα δὲ διὰ τοῦ αἵματος» τῆς θείας εὐχαριστίας¹. Ἡ τοιαύτη δὲ ἀντίληψις ὑποστηρίζεται καὶ ὑπ' ἄλλων ἀρχαίων Πατέρων², ἀναχωρούντων ἀπὸ τοῦ Γεν. 2,21-24 καὶ διαπιστούντων μυστηριῶδες τι παράλληλον μεταξὺ τῆς δημιουργίας τῆς Εὐας καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἤτοι μεταξὺ τοῦ τῆς ἐκστάσεως ὕπνου τοῦ πρώτου Ἀδάμ καὶ τοῦ τῆς θείας κενώσεως σταυρικοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου Ἀδάμ, ἐντεῦθεν δὲ καὶ δεχομένων ὅτι ὅπως κατὰ τὸν τῆς ἐκστάσεως ὕπνον τοῦ πρώτου Ἀδάμ ἐπλάσθη ἡ πρώτη Εὐα, τοιούτοτρόπως καὶ κατὰ τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θάνατον τοῦ δευτέρου Ἀδάμ ἐπλάσθη ἡ δευτέρα Εὐα, ἤτοι ἡ Ἐκκλησία τῆς Κ. Διαθήκης, προελθοῦσα οἰονεὶ ἐκ τῆς νυγείσης πλευρᾶς τοῦ Ἐσταυρωμένου, ὡς σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς καὶ ὄστουν ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ, οὗτος δὲ ὀνομάζεται καὶ νυμφίος τῆς Ἐκκλησίας, ὡς κτησάμενος αὐτὴν τῷ τιμίῳ αὐτοῦ αἵματι, ἔτι δὲ εἶναι καὶ ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ κύριος αὐτῆς. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ Ἐκκλησία προῆλθεν ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ὡς σῶμα αὐ-

1. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ἐγκώμιον εἰς Μάξιμον... 3, PG 51, 229. Πρβλ. καὶ εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 15, 3-4, PG 62, 139/40. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ Ἐκκλησία ψάλλει: «Κρατῆρα ἡ Ἐκκλησία ἐκτίσαστο τὴν πλευράν σου τὴν ζωηφόρον, ἐξ ἧς ὁ διπλοῦς ἡμῖν ἀνέβλυσε κρουνὸς τῆς ἀφέσεως καὶ γνώσεως, εἰς τύπον τῆς πάλαι καὶ τῆς νέας, τῶν δύο ἄμα Διαθηκῶν, Σῶτερ ἡμῶν». (Κανὼν Ἀνδρέου Κρήτης, PG 97, 1352. Τροπᾶριον Α' ἐβδομάδος Μ. Τεσσαρακοστῆς, Τριψίδιον, σ. 106).

2. Οὕτω π.χ. ὁ Μεθόδιος Ὀλύμπου, ἀναχωρῶν ἀπὸ τοῦ Ἐφ. 5, 27 ἐξ., ἐδέχεται ἐκ τῶν τοῦ Χριστοῦ, ὡς δευτέρου Ἀδάμ, «ὀστέων καὶ τῆς σαρκὸς τὴν Ἐκκλησίαν γεγενῆναι» ἧς δὴ χάριν, καταλείψας τὸν Πατέρα τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, κατῆλθεν ὁ Λόγος προσκολληθῆσόμενος τῇ γυναικί· καὶ ὕπνωσε τὴν ἐκστασιν τοῦ πάθους, ἐκουσίως ὑπὲρ αὐτῆς ἀποθανών, ὅπως αὐτὸς ἑαυτῷ παραστήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν ἐνδοξον καὶ ἄμωμον, καθάριας τῷ λουτρῷ, πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ νοητοῦ καὶ μακαρίου σπέρματος, ὃ σπεῖρει μὲν αὐτὸς ὑπηγῶν καὶ καταφυτεύων ἐν τῷ βάθει τοῦ νοός, ὑποδέχεται δὲ καὶ μορφοῖ δίκην γυναικὸς ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸ γεννᾶν τὴν ἀρετὴν καὶ ἐκτρέφειν. Ταῦτη γὰρ καὶ τὸ «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε» πληροῦται προσηκόντως, εἰς μέγεθος καὶ κάλλος καὶ πλῆθος καθ' ἡμέραν αὐξανομένης αὐτῆς διὰ τὴν σύnergieν καὶ κοινωνίαν τοῦ Λόγου, συγκαταβαίνοντος ἡμῖν ἔτι καὶ νῦν καὶ ἐξισταμένου κατὰ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ πάθους. Οὐ γὰρ ἂν ἄλλως ἡ Ἐκκλησία συλλαβεῖν τοὺς πιστευόντας καὶ ἀναγενῆσαι διὰ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας δύναίτο, ἐὰν μὴ καὶ διὰ τούτους ὁ Χριστὸς κενώσας ἑαυτὸν, ἵνα χωρηθῇ κατὰ τὴν ἀνακεφαλαίωσιν, ὡς ἔφην, τοῦ πάθους, πάλιν ἀποθάνῃ καταβάς ἐξ οὐρανῶν, καί, προσκολληθεὶς τῇ ἑαυτοῦ γυναικί, τῇ Ἐκκλησίᾳ, παράσχῃ τῆς πλευρᾶς ἀφαιρεῖσθαι τῆς ἑαυτοῦ δυνάμιν τινα, ὅπως αὐξηθῶσιν οἱ ἐν αὐτῷ οἰκοδομηθέντες ἅπαντες, οἱ γεγεννημένοι διὰ τοῦ λουτροῦ, ἐκ τῶν ὀ-

τοῦ, ἐγένοντο ἀμφότεροι — ὁ Σωτὴρ καὶ ἡ ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ ἐξαγνισθεῖσα καὶ σωθεῖσα Ἐκκλησία — δύο ἐν ἐνὶ σώματι, μίαν ἔχοντες ζωὴν. Χρονικῶς δὲ θὰ ἡδύνατο ἴσως νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀπό

στῶν καὶ ἐκ τῆς σαρκός, τοῦτέστιν ἐκ τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς δόξης προσειληφότες. Ὅσα γὰρ καὶ σάρκα σοφίας ὁ λέγων εἶναι σύνεσιν καὶ ἀρετὴν, ὀρθότατα λέγει· πλευρὰν δὲ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ Παράκλητον, ἀφ' οὗ λαμβάνοντες, εἰς ἀφθαρσίαν ἀναγεννῶνται προσηκόντως οἱ πεφωτισμένοι. Ἀδύνατον δὲ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου μετασχεῖν τινα καὶ μέλος καταλεχθῆναι Χριστοῦ, ἐάν μὴ πρότερον καὶ ἐπὶ τούτου συγκατελθῶν ὁ Λόγος, ἐκστῇ κοιμηθεὶς, ἵνα τὴν ἀνανέωσιν καὶ τὸν ἀνακαινισμόν, συνεξαναστᾶς τοῦ ὕπνου τῷ ὑπὲρ αὐτοῦ κεκοιμημένῳ, καὶ αὐτὸς μεταλαβεῖν δυναθῇ Πνεύματος, ἀναπλασθεὶς. Τοῦτο γὰρ κυρίως ἀν' ἡ πλευρὰ λέγοιτο τοῦ Λόγου, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ ἐπτάμορφον, κατὰ τὸν προφήτην, ἀφ' οὗ λαμβάνων ὁ Θεὸς κατὰ τὴν ἔκστασιν τοῦ Χριστοῦ, ὁ δὲ ἔστι μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ τὸ πάθος, τὴν βοήθον, αὐτῷ κατασκευάζει· λέγω δὴ τὰς ἡρμοσμένας αὐτῷ καὶ νενυμφευμένας ψυχάς...» (Συμπόσιον 3,8, PG 18,73. Gr. chr. Schr., ὑπὸ G. B o n w e t s c h, Leipzig 1917, σ.35). Τῆς αὐτῆς πίστεως ἐγένοντο καὶ ἄλλοι ἀνατολικοὶ Πατέρες, ὡς ὁ Ὠριγένης, ὁ Ἐπιφάνιος, ὁ Χρυσόστομος, ὁ Νεῖλος κλπ., ἐκ δὲ τῶν δυτικῶν ὁ Τερτυλλιανός, ὁ Ἰλάριος, ὁ Ἰερώνυμος, ὁ Μ. Λέων, ὁ Αὐγουστίνος καὶ ἄλλοι. Σχετικῶς διαπιστοῖ καὶ ὁ V. W a r n a c h, μν. ἐν. σ. 77-78, σημ. 120: «Häufig haben die Väter den Gedanken ausgesprochen, dass die Kirche als «wahre Eva» aus der verwundeten Seite des am Kreuze entschlafenen Herrn hervorgehe; als erster tat dies, abgesehen von Andeutungen bei den Alexandriner, Tertullian, bei dem wir lesen: «si enim Adam de Christo figuram dabat, somnus Adae mors erat Christi dormituri in mortem, ut de iniuria perinde lateris eius vera mater viventium figuraretur Ecclesia». (De anima 43, CSEL 20, 372)... Vgl. Hilarius, Tract. myster. 1,3, Ambrosius, In Luc. 2, 86 f., Augustinus, En. in ps. 126,7; In Joh. 9,10 und in der späteren Tradition, z. B. Bonaventura, De ligno vitae 30; Thomas Aq., IV Sent. d. 18 q. 1 a. 1 sol. 1.; Concil. Vienn., Denz. n. 480; Concil. Florent. ebd. n. 698; Leo XIII., Enc. «Divinum illud» ASS 29 (1897) 649; Pius XII, Enc. «Mystici Corporis» 204 f. (Vgl. ebd. 193 f., 206-208). In eindrucksvoller Weise verbindet der syrische Dichtertheologe Jacob von Batna (Sarug, gest. 521) mit diesem Motiv das andere von der Hochzeit zwischen Christus und der Ekklesia am Kreuze. (Gedicht über die Decke vor dem Antlitz des Moses, BKV 6 (1912) 99-103)». Ὁμοίως καὶ ὁ U. V a l e s k e, μν. ἔ. I, 41, διαπιστοῖ: «Auch in der späteren Tradition-bei Bonaventura, Thomas und auf verschiedenen Konzilien-spielte dieser Gedanke noch eine Rolle. Pius XII. endlich nahm ihn in seiner Kirchenzyklika auf, als er im Anschluss an Leo XIII. von der Kirche sprach, «die bereits vorher empfangen, aus der Seite des zweiten, am Kreuze gleichsam schlummernden Adam hervor gegangen war». Auch die - vor allem romanische - Kunst gab diesem Gedanken Ausdruck: die Ecclesia steht unter dem Kreuz und fängt mit dem Kelch das Blut der Seitenwunde auf oder wird gar von diesem überströmt». Πρβλ. καὶ S. T r o m p, De nativitate Ecclesiae ex corde Jesu in cruce, ἐν «Gregorianum» 13 (1932) 489-527, ὡς καὶ ἐν «Zeitschrift für Aszese und Mystik» 9 (1934) 233-246: «Die Geburt der Kirche aus dem Herzen Jesu am Kreuze. Σχετικῶς καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ψάλλει: «Ἡ ζωηφόρος σου πλευρά, ὡς ἐξ Ἐδέμ πηγὴ ἀναβλύζουσα, τὴν Ἐκκλησίαν σου Χριστέ ὡς λογικὸν ποτίζει παράδεισον...» (Τροπάριον μακαρισμῶν Μ. Πέμπτης. Τριψῆδιον, σ. 395).

τοῦ Σταυροῦ ἐκφώνησις τοῦ «τετέλεσται» ὡς ἡ στιγμή τῆς ἀναγεννήσεως καὶ ἀναπλάσεως καὶ τελειώσεως τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ. Γενικῶς ὁ σταυρικός θάνατος τοῦ Λυτρωτοῦ εἶναι ἡ στιγμή, καθ' ἣν οὗτος ἀνεζωογόνησε καὶ ἀνεγέννησε τὴν Ἐκκλησίαν ἐν τῇ καινοδιαθηκικῇ μορφῇ αὐτῆς, ἀφοῦ ἐξήγγισε καὶ ἐξηγγίασεν αὐτὴν καὶ δι' αὐτῆς καὶ πάντα τὰ μέλη τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἐν ἑαυτῷ, «ἵνα ὧσι καὶ αὐτὰ ἡγιασμένα ἐν ἀληθείᾳ» (Ἰωάν. 17,19).

Τέταρτον, ὡς ἀποκορύφωμα καὶ ἐπιστέγασμα τῆς ἐκκλησιολογικῆς σημασίας τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου θεωρεῖται ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ ἡ μετ' αὐτοῦ συνηνωμένη ἀδιασπαστως ἀνάστασις αὐτοῦ, μεθ' ἧς συνάπτεται καὶ ἡ ἀνάληψις αὐτοῦ, αἰτινες ὁμοίως κέκτηνται ἰδρυτικὴν τῆς Ἐκκλησίας σημασίαν. Ὁ Κύριος ἀνέστη «πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν» (Κολ. 1,18) καὶ ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ὀλοκληρώσας οὕτω τὸ ἀπολυτρωτικὸν του ἔργον, τὴν διαιώνισιν τοῦ ὁποίου ἐνεπιστεύθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, τῇ συνεργίᾳ τοῦ πεμφθέντος κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν Ἁγίου Πνεύματος. Μετὰ τοῦ ἀναστάντος δὲ Λυτρωτοῦ ζωοποιηθεῖσα συνανέστη δυνάμει καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀπολυτρωθεῖσα καὶ ἀναπλασθεῖσα νέα ἀναγεγεννημένη ἀνθρωπότης, ἡ καινὴ κτίσις, τὸ «σῶμα αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία» (Κολ. 1,24), τῆς ὁποίας εἶναι οὗτος ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ κύριος καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ κυβερνήτης. Διότι, ὅπως διὰ τοῦ πρώτου Ἀδάμ πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης παρεσύρθη εἰς τὸν θάνατον, οὕτω διὰ τοῦ δευτέρου Ἀδάμ συνανέστη αὕτη καὶ ἀποκατέστη εἰς τὸ ἀρχαῖον. «Καθάπερ ἡ ἀρχὴ τοῦ θανάτου, ἐν ἐνὶ γενομένη, πάση συνδιεξῆλθε τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναστάσεως δι' ἑνὸς ἐπὶ πᾶσαν διατείνει τὴν ἀνθρωπότητα»¹. «Ἐπεὶ οὖν ἔδει γενέσθαι ὅλης τῆς φύσεως ἡμῶν τὴν ἐκ τοῦ θανάτου πάλιν ἐπάνοδον, οἴονει χεῖρα τῷ κειμένῳ ὀρέγων, διὰ τοῦτο πρὸς τὸ ἡμέτερον ἐπικύψας πτώμα, τοσοῦτον τῷ θανάτῳ προσήγγισεν, ὅσον τῆς νεκρότητος ἀψασθαι καὶ ἀρχὴν δοῦναι τῆς ἀναστάσεως τῷ ἰδίῳ σώματι, ὅλον τῇ δυνάμει συναναστήσας τὸν ἀνθρωπον. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἄλλοθεν,

1. Γρηγορίου Νύσσης, Λόγ. κατηχητ. 16, PG 45, 52.

ἀλλ' ἐκ τοῦ ἡμετέρου φυράματος ὁ θεοδόχος ἄνθρωπος ἦν, ὁ διὰ τῆς ἀναστάσεως συνεπαρθεὶς τῇ θεότητι, ὡσπερ ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς σώματος ἢ τοῦ ἐνὸς τῶν αἰσθητηρίων ἐνέργεια πρὸς ἅπαν τὴν συναίσθησιν ἄγει τὸ ἠνωμένον τῷ μέρει, οὕτως, καθάπερ ἐνός τινος ὄντος ζώου πάσης τῆς φύσεως, ἢ τοῦ μέρους ἀνάστασις ἐπὶ τὸ πᾶν διεξέρχεται, κατὰ τὸ συνεχές τε καὶ ἠνωμένον τῆς φύσεως, ἐκ τοῦ μέρους ἐπὶ τὸ ὅλον συνεκδιδομένη¹. Ἐντεῦθεν ὁ ἀναστάς καὶ ἀναληφθεὶς εἰς τοὺς οὐρανοὺς Κύριος συνανέστησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, τ.ἐ. τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐξακολουθεῖ ἀοράτως νὰ κυβερνᾷ αὐτήν, ὡς κεφαλὴ καὶ μοναδικὸς κυβερνήτης αὐτῆς, κυβερνῶν ἅμα καὶ κρίνων τὸν κόσμον καὶ νῦν καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἐσχάτῃ κρίσει ὡς βασιλεὺς καὶ κύριος, ἔχων «πᾶσαν ἐξουσίαν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς» (Ματθ. 28,18) καὶ ὡς «ἡ κεφαλὴ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας» (Κολ. 2,10). Ὁ ἀναστάς λοιπὸν Χριστὸς βασιλεύει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ζῶν ἐν αὐτῇ καὶ παρατεινόμενος εἰς τοὺς αἰῶνας, ἢ δὲ Ἐκκλησία ἐξηγγίσθη καὶ ἀνεκαινίσθη καὶ ἐτελειώθη διὰ τῆς ἐνώσεώς της μετὰ τοῦ σαρκωθέντος πρωτοτόκου τοῦ νέου γένους καὶ παθόντος καὶ ἀναστάντος Κυρίου, ζῶσα ἐκ τῆς ζωτικῆς παρουσίας καὶ κυριαρχίας αὐτοῦ ἐν αὐτῇ, ὡς «βασιλεία τοῦ Χριστοῦ», ἐξελισσομένη καὶ τελειομένη εἰς «βασιλείαν τοῦ Θεοῦ» ἢ «βασιλείαν τῶν οὐρανῶν»².

Πρὸς τούτοις, κατὰ τὸν μεταξὺ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀναλήψεως χρόνον παρέδωκεν ὁ Χριστὸς εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἅπασαν τὴν πνευματικὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν, καὶ εἰδικώτερον τὴν τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν τὰς ἁμαρτίας τῇ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Ματθ. 18,18) καὶ γενικῶς τοῦ κρίνειν καὶ δικάζειν μετὰ δικαιοδοσίας, πέμψας αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον. «Καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ Πατήρ, καὶ γὰρ πέμπω ὑμᾶς· καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐνεφύσησε καὶ λέγει

1. Αὐτόθι 32, στ. 80.

2. Πρβλ. G. W. H. Lampe, Some Notes on the significance of Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, Βασιλεία Χριστοῦ, in the Greek Fathers, ἐν «The Journal of Theological Studies» 49 (1948) 58-73. O. Cullmann, The Kingship of Christ and the Church in the New Testament, ἐν The Early Church, London 1956.

αὐτοῖς· λάβετε Πνεῦμα Ἅγιον· ἂν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφ-ωνται αὐτοῖς, ἂν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται» (Ἰωάν. 20, 21-23). Ὁμοίως παρέδωκεν οὗτος εἰς τοὺς Ἀποστόλους τὴν καθορίσασαν τὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ μεγάλην ἐντολὴν τοῦ βαπτίσματος: «πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» (Ματθ. 28, 19-20)¹. Διὰ τῆς ἐντολῆς ταύτης παρέχεται εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ γενικῶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡ ἐξουσία τοῦ κηρύττειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ βαπτίζειν τοὺς πιστεύοντας ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν καὶ οὕτω πολιτογραφομένους ὡς μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις οὕτως ἤρξατο ἀπὸ τῆς Πεντηκοστῆς τοῦ ἔργου τῆς πνευματικῆς κατακτήσεως τοῦ κόσμου ὡς Ἐκκλησία παγκόσμιος μὲ χαρακτηριστὰ οἰκουμενικόν. Οἱ Ἀπόστολοι ἐξουσιοδοτοῦνται νὰ κηρύξωσι τὸν Χριστὸν ὡς τὸ «φῶς τοῦ κόσμου» καὶ ὡς τὸν «ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ τὸν αἶροντα τὴν

1. Παρατηρήθῃτω, ὅτι τὰ δύο μνημονευθέντα ἀνωτέρω ἐκκλησιολογικὰ χωρία Ἰωάν. 11,52 καὶ Ματθ. 28, 19-20 δέον νὰ συνδυάζονται καὶ πρὸς τὰ δύο ἕτερα ὁμοίως ἐκκλησιολογικὰ χωρία τοῦ Ματθαίου, ἥτοι 16,18: «ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄβου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς», ὡς καὶ 18,17: «ἐὰν δὲ παρακούσῃ αὐτῶν, ἐπεὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ: ἐὰν δὲ καὶ τῆς Ἐκκλησίας παρακούσῃ, ἔστω σοι ὡσπερ ὁ ἔθνικός καὶ ὁ τελώνης», ὡς καὶ πρὸς τὰ ὁμοίως ἐκκλησιολογικοῦ περιεχομένου πλείονα χωρία τῆς Κ. Διαθήκης, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν βλέπ. Β. Ἰωάννου, Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Κ. Διαθήκης, Ἀθήναι 1955. Περιττὸν δὲ νὰ προστεθῇ, ὅτι ἀπορρίπτεται ὑπὸ τῶν Ὁρθόδοξων ἡ περὶ μεταγενεστέρως παρεμβολῆς τοῦ Ματθ. 16,18 ὑπόθεσις διαμαρτυρομένων τινῶν θεολόγων, οἷον τοῦ R. Bultmann, Theologie des Neuen Testaments, Tübingen 1965⁵, σ. 40, 51. Τοῦ αὐτοῦ, Die Frage der Echtheit von Matth. 16, 17-19, ἐν «Theol. Blätter» 20(1941) 365 ἐξ., καὶ Exegetica, Tübingen 1967, σ.255-277. G. Bornkamm, Jesus von Nazareth, Stuttgart 1960⁴, σ. 171. H. v. Campenhausen, Kirchliches Amt und geistliche Vollmacht, 1953, σ. 140 ἐξ. Ἀντιθέτως ὑπὲρ τῆς ἱστορικῆς γνησιότητος τοῦ χωρίου ἐτάχθησαν ὁ A. Oepke, Der Herrspruch über die Kirche Mt. 16, 17-19 in der neuesten Forschung, ἐν Studia Theologica, Lund 1948-1950, σ.110ἐξ., ὁ O. Cullmann, Petrus, 1952, σ. 176 ἐξ., ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι θεολόγοι, ἰδίως ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ ὀρθόδοξοι. Γενικώτερον ἐναντι τῶν ἀμφισβητούντων τὴν ἰδρυτικὴν τῆς Ἐκκλησίας βούλησιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐ μόνον ἅπαντες οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ, ἀλλὰ καὶ «die Mehrzahl der evangelischen Theologen und Christen von heute dürfte sich in der Überzeugung begegnen, dass Jesus Kirche gewollt hat» (U. Valeske, μν. §. I, 40).

ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου» καὶ νὰ θεμελιώσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς τὴν «βασίλειαν τοῦ Θεοῦ», διδάσκοντες τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀληθείας καὶ τῆς σωτηρίας πρὸς τε τὸν Ἰσραὴλ καὶ «πάντα τὰ ἔθνη» «καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. 1,8), ὡς οἱ αὐθεντικοὶ μάρτυρες τῆς διδασκαλίας, τῆς ζωῆς, τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου καὶ ὡς τὸ «θεμέλιον» καὶ οἱ «στῦλοι» τῆς Ἐκκλησίας. «Πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάση τῇ κτίσει· ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται, ὁ δὲ ἀπιστήσας κατακριθήσεται» (Μάρκ. 16, 15-16. 13,10-13.14,9).

Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις εἶχεν ἤδη ἐφοδιασθῆ ἡ Ἐκκλησία καὶ διὰ τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἡ κατὰ τὸν μυστικὸν δεῖπνον ἴδρυσις τῆς ὁποίας (Ματθ. 26, 26-29) εὐλόγως ἐχαρακτηρίσθη ὡς «πρᾶξις ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας καθ' ἑαυτήν»¹. Ἐξ ἄλλου δ' ὀρθῶς παρατηρήθη, ὅτι ἡ «Εὐχαριστία ποιεῖ τὴν Ἐκκλησίαν»² διὰ τῆς ἐνώσεως καὶ συσσωματώσεως πάντων τῶν πιστῶν ἐν τῷ ἐνὶ σώματι τοῦ Χριστοῦ, «ὃ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία» (Κολ. 1,24), ἐντεῦθεν δὲ καὶ χαρακτηρίζεται ὑπὸ τινων ὡς αὐτὸ τοῦτο τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τῆς θείας Εὐχαριστίας παρίσταται ἡ Ἐκκλησία ὡς ἐόρτιος εὐχαριστιακὴ σύναξις καὶ μυστηριακὴ κοινωνία τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, τ.ἔ. ὡς ἀληθῆς Ἐκκλησία, ἐν ᾗ προσφέρεται ἡ εὐχαριστιακὴ θυσία μὲ θύτην καὶ θῦμα αὐτὸν τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς πιστοὺς κοινωνοῦν-

1. F. Kattenbusch, Der Quellort der Kirchenidee, 3th ed. σ. 143-172. Πρβλ. καὶ E. Brunner, Dogmatik, τ. III: Die christliche Lehre von der Kirche... Zürich 1960, σ. 40: 'Ο Χριστὸς «hat am letzten Abend ihres Zusammenseins das grosse Wort vom «Neuen Bund» gesprochen. Indem er auf seinen gebrochenen Leib und das vergossene Blut hinwies, hat er sie (τὴν Ἐκκλησίαν) als das neue Israel, das Volk des Neuen Bundes gegründet, und ihre in ihm begründete Gliedschaft ist in diesem Bundesschluss geschichtlich gestiftet».

2. H. de Lubac, Die Kirche, μετάφρ. H. U. von Balthasar, Einsiedeln 1968, σ. 133-142: «Die Eucharistie macht die Kirche. Sie ist nach Augustin das Sakrament, «quo in hoc tempore consociatur Ecclesia»...Nun ist es Christus, der sich die Kirche anverleiht, und sie ist in Wahrheit «corpus Christi effecta»... So erschafft sich durch die Feier der heiligen Messe in Wahrheit die Kirche selber. Die heilige und heiligende Kirche baut die Kirche der Geheiligten auf... Die Kirche auf Erden körpert sich ein in die himmlische Kirche... Beide : Eucharistie und Kirche, sind der Leib Christi, und der Leib Christi ist nur einer...In der Eucharistie erhält das geheimnisvolle Wesen der Kirche vollkommenen Ausdruck».

τας τοῦ σώματος αὐτοῦ, οὕτω δὲ ἐμφανίζεται ἡ Ἐκκλησία ὡς ἀληθὲς σῶμα τοῦ Χριστοῦ, συνωδὰ τῇ σχετικῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ὡς ἐκ τούτου «ἐν σῶμα οἱ πολλοὶ ἐσμεν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν» (Α΄ Κορ. 10, 17). Ἐντεῦθεν ἀπὸ τῶν πρώτων μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἡμερῶν ἤρξατο ἐμφανιζομένη ἡ Ἐκκλησία ὡς εὐχαριστιακὴ σύναξις, δι' ἧς κατ' ἐξοχὴν ἐκφράζεται ἡ «Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ» ὡς «σῶμα» αὐτοῦ, κατὰ τὸν Παῦλον, οὗτινος ἡ Ἐκκλησιολογία ἐ-
 χαρακτηρίσθη διὰ τοῦτο ὡς «εὐχαριστιακὴ». Τῷ ὄντι «ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ δὲν ἔχομεν μέρος τι τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' αὐτὴν ταύτην τὴν ὅλην Ἐκκλησίαν, τὸ ὅλον σῶμα τοῦ Χριστοῦ»¹, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐν ἧ τελεῖται ἡ Εὐχαριστία τοπικὴ ἐκκλησία ἐκφράζει τὸ πλῆρωμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ. Τέλος παρατηροῦμεν, ὅτι αἱ χορηγηθεῖσαι εἰς τοὺς Ἀποστόλους ὑπὸ τοῦ Κυρίου τρεῖς πνευματικαὶ («ἐξουσίαι»), τοῦ διδάσκειν τὸν θεῖον λόγον, τελεῖν τὰ μυστήρια καὶ ποιμαίνειν τοὺς πιστοὺς, καὶ γενικῶς πᾶσαι αἱ ἐκ τοῦ τρισσοῦ ἀξιώματος τοῦ Κυρίου, τοῦ τε προφητικοῦ καὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ καὶ τοῦ βασιλικοῦ, ἀπορρέουσαι λειτουργίαι, δὲν ἦσαν προσωπικαὶ τῶν Ἀποστόλων μόνον, ἀλλ' ἦσαν μεταδοταί, μέλλουσαι νὰ συνεχισθῶσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, καὶ διὰ τοῦτο μετεδόθησαν ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων εἰς τοὺς διαδόχους αὐτῶν, ἀρξάμενης οὕτω τῆς «ἀποστολικῆς διαδοχῆς», τῆς θεωρουμένης ὑπὸ τῶν

1. I. Ζηζιούλα, Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ θεῇ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, Ἀθήναι 1965, σ. 189. Διευκρινιστέον ὅμως ἐνταῦθα, ὅτι ἡ «Εὐχαριστιακὴ Ἐκκλησιολογία» δέον νὰ νοητῆ ἀνευ τῶν μονομερειῶν καὶ υπερβολῶν καὶ ἀκροτήτων αὐτῆς, τῶν ὑποστηρικθεισῶν ὑπὸ τινων συγχρόνων θιασωτῶν αὐτῆς, καὶ μάλιστα τοῦ N. A f a n a s s i e f f, La doctrine de la primauté à la lumière de l' Ecclésiologie, ἐν «Istina» 4 (1957) 401-420, ὡς καὶ L' Infaillibilité de l' Eglise du point de vue d' un théologien orthodoxe, ἐν τῷ συλλογικῷ ἔργῳ «L' Infaillibilité de l' Eglise», Chevetogne 1962, σ. 183-201, καὶ «Una sancta», ἐν «Irenikon» 36 (1963) 436-475 κλπ. Σχέτικα εἶναι καὶ αἱ μελέται τοῦ A. S c h m e m a n n, Unity, division, reunion in the light of Orthodox Ecclesiology, ἐν «Θεολογία» 22 (1951) 242-254, καὶ Primauté et autocéphalie dans l' Eglise Orthodoxe, ἐν «Istina» 1 (1954) 28-45, καὶ Θεολογία καὶ Εὐχαριστία, ἐν «Θεολογία, ἀλήθεια καὶ ζωή», Ἀθήναι 1962, ἰδ. σ. 104-127 κλπ., ὡς καὶ τοῦ J. M e y e n d o r f f, Sacraments et hiérarchie dans l' Eglise, ἐν «Dieu Vivant» No 26, σ. 81-91. Ἀντιθέτως βλέπ. Π. Τ ρ ε μ π έ λ α, Θεωρία ἀπαρδεκτοῦ περὶ τὴν Unam sanctam, ἐν «Ἐκκλησία» 41 (1964) 236 ἐξ.

Ὁρθοδόξων ὡς *conditio sine qua non* τῆς ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας¹.

Τελευταῖος σταθμὸς τῆς ἐνιαίας ἰδρυτικῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐνεργείας τοῦ Κυρίου εἶναι ἡ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς πέμψις τοῦ Παρακλήτου ἐπὶ τοὺς Ἀποστόλους καὶ πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν, τοῦθ' ὅπερ ὑπῆρξεν ἡ πρώτη μεγάλη ἐκκλησιολογικῆς σημασίας πρᾶξις τοῦ ἀναληφθέντος καὶ καθίσαντος ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς Θεανθρώπου. Διότι διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐξακολουθεῖ οὗτος νὰ ἐνεργῇ καὶ κυβερνᾷ τὴν Ἐκκλησίαν του, ὡς ἡ ἀόρατος κεφαλὴ αὐτῆς, ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος καὶ δι' αὐτοῦ «τὰ πατρῶα δόγματα ὁ Λόγος ἐκκαλύπτει»². Πράγματι, ὅπως τῇ ἐπελεύσει καὶ ἐπισκιάσει καὶ ἐπενεργεία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐγένετο ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ θείου Ἰδρυτοῦ τῆς Ἐκκλησίας, «σαρκωθέντος ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου», διὸ καὶ τὸ γεννηθὲν ἅγιον ἐκλήθη υἱὸς Θεοῦ (Λουκ. 1,35), τοιοῦτοτρόπως τῇ καθόδῳ καὶ ἐπενεργεία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐγένετο καὶ ἡ ἴδρυσις τῆς Ἐκκλησίας, τῆς συνεχίζουσας οἶονεὶ τὴν θείαν ἐνανθρώπησιν καὶ οὔσης αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὅπως τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὸν εὐαγγελισμὸν συνετελέσθη ἡ σύλληψις καὶ ἡ μόρφωσις τῆς «σαρκός», ἥτοι τῆς φυσικῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Χριστοῦ, τοιοῦτοτρόπως τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἐμορφώθη τὸ μυστικὸν σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τ.ἔ. ἡ Ἐκκλησία. Οἶαν λοιπὸν σημασίαν ἔχει τὸ Ἅγιον Πνεῦμα διὰ τὴν πραγματικὴν ἀνθρωπότητα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὴν αὐτὴν σημασίαν ἔχει κατ' ἀναλογίαν καὶ διὰ τὸ μυστικὸν σῶμα αὐτοῦ, δῆλα δὴ τὴν Ἐκκλησίαν. Διὰ τοῦτο ἡ παρουσία καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποτελεῖ οὐσιαστικὸν καὶ ἀπαραίτητον στοιχεῖον αὐτῆς. Καθὼς λοιπὸν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα

1. Πρβλ. καὶ U. K ü r y, μν. ξ. σ. 235: «Durch die dreifache Sendung, Beauftragung and Bevollmächtigung, die durch den Herrn an die Apostel und in ihnen an die Gemeinde ergeht, diese berufen werden, in Repräsentation des dreifachen Amtes Christi sein Heilswerk fortzusetzen, als seine Diener s in Evangelium zu verkünden, seine Sakramente zu verwalten, sein Hirtenamt auszuüben».

2. Παρακλητικῆ, σ. 182.

εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, τῆς κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας, οὕτως εἶναι καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ σώματος αὐτοῦ, τ.έ. τῆς Ἐκκλησίας, ἧς ἀποτελεῖ οἶονει τὴν ψυχὴν, ἐμψυχοῦν καὶ ζωοποιοῦν καὶ ποδηγετοῦν αὐτὴν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς σωτηριώδους ἀποστολῆς τῆς ἐν τῷ κόσμῳ καὶ πάντα ἐνεργοῦν ἐν αὐτῇ. Ἐντεῦθεν ἀπὸ τῆς σαρκώσεως μέχρι τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶχεν ἀναπλασθῆ καὶ ὀλοκληρωθῆ καὶ ἐφοδιασθῆ διὰ τῆς ἀποκαλυφθείσης θείας διδασκαλίας καὶ ἀπάσης τῆς ἀπορροῦσης ἐκ τοῦ τρισσοῦ ἀξιώματος τοῦ Κυρίου ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, ὡς καὶ τῆς σφζούσης θείας χάριτος, τῶν ἀγίων μυστηρίων καὶ τῆς ἱεραρχικῆς ὀργανώσεως αὐτῆς μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς Ἀποστόλους, ἀναμένουσα τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐνιαίας ταύτης ἰδρυτικῆς ἐνεργείας τοῦ θείου Δομήτορος αὐτῆς διὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Παρακλήτου. Ἐντεῦθεν πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς δὲν ἐτέθη εἰς κινήτοποίησιν ὁ διαμορφωθείς ἐκκλησιαστικὸς ὀργανισμὸς, οὐδ' ἤρξατο τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἡ τέλεσις τῶν ἀγίων μυστηρίων. Διότι, διὰ τὴν μετατραπῆ ἡ Ἐκκλησία εἰς ζῶντα καὶ δρῶντα ὀργανισμὸν καὶ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῇ ὑπὸ τοῦ Ἰδρυτοῦ τῆς θείας ἀποστολῆς ἐν τῷ κόσμῳ, εἶχεν ἀνάγκην τῆς ζωοποιοῦ δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐπεὶδὴ «εἰ μὴ Πνεῦμα παρῆν, οὐκ ἂν συνέστη ἡ Ἐκκλησία· εἰ δὲ συνίσταται ἡ Ἐκκλησία, εὐδηλον ὅτι τὸ Πνεῦμα πάρεστιν»· ὁμοίως, «εἰ μὴ Πνεῦμα ἦν, λόγος σοφίας καὶ γνώσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐκ ἦν· εἰ μὴ Πνεῦμα ἅγιον ἦν, ποιμένες καὶ διδάσκαλοι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐκ ἦσαν...»¹. «Ἐδει γὰρ σφαγῆναι τὸν Ἄμνόν καὶ τὴν ἁμαρτιαν ἀφανισθῆναι καὶ καταλυθῆναι τὴν ἔχθραν καὶ τὴν ταφὴν γενέσθαι καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τότε τὸ Πνεῦμα παραγενέσθαι»². Διότι «ubi Spiritus Dei, illic Ecclesia et omnis gratia, et ubi Ecclesia, ibi Spiritus Dei»³. Διὰ ταῦτα ὁ Κύριος ἐπὶ τὸν ἀκινήτοῦντα ὀργανισμὸν τῆς Ἐκκλησίας «ἐξέχεε πλουσίως τὸ

1. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστὴν, ὁμιλ. 1,4, PG 50, 458/9.

2. Τοῦ αὐτοῦ, Εἰς Ματθ. ὁμιλ. 11,5, PG 57, 197.

3. Εἰρηναίου, Ἐλεγχος ... III, 24,1, PG 7, 966.

Πνεῦμα τὸ ἅγιον»¹ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς², ἥτις διὰ τοῦτο ἐχαρακτηρίσθη καταχρηστικῶς ὡς ἡ γενέθλιος ἐν τῷ κόσμῳ ἡμέρα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κ. Διαθήκης³, ἅτε νῦν δοθείσης διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μόνον τῆς ζωτικῆς πνοῆς καὶ δυνάμεως πρὸς ζωοποίησιν καὶ κινητοποίησιν, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ τέως ἀκίνητου καὶ ἀδρανουῦντος ἐκκλησιαστικοῦ ὄργανισμοῦ διὰ τὴν συνέχισιν καὶ διαιώνισιν τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Λυτρωτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας⁴.

1. Μ. Βασιλείου, Περὶ κρίσεως Θεοῦ 1, PG 31, 653.

2. Κατ' αὐτὴν ἐγένετο ἡ ἀνεκδιήγητος χάρις· κατεμίχθη γὰρ πάλιν τοῖς ἀνθρώποις τὸ Πνεῦμα, ὅπερ πρότερον, διὰ τὸ γενέσθαι σάρκα τὸν ἄνθρωπον, τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπεφοίτησεν». (Γρηγορίου Νύσσης, Λόγ. εἰς Ἁγ. Πνεῦμα, PG 46, 697). Βλέπ. καὶ Μ. Meschler, Die Gabe des hl. Pfingstfestes, Freiburg 1930, σ. 103: «Wann hat denn die Kirche zu leben und zu wirken begonnen? Nicht vor dem heiligen Pfingsttage. Und doch waren die Bestandteile der Kirche vor demselben schon vorhanden, zusammengefügt, organisiert, mit allen Gestalten ausgerüstet; die Lehre war verkündet, die Apostel gewählt, die Sakramente gestiftet, die Hierarchie gegliedert, und doch lebte und rührte sie sich nicht. Die göttliche Kräfte schlammerten gleichsam noch, die Aufträge waren versiegelt, niemand predigte, taufte, sprach von Sünden frei, und niemand einrichtete das heilige Opfer; ungeduldig harrte vor den Toren die Heiden und Juden Welt, und niemand öffnete—wie in einem traumähnlichen Zustand lag die Kirche, gleich dem Leibe Adams, bevor der Hauch des Lebens ihm mitgeteilt ward... So lag auch die Kirche bis zur neunten Stunde am heiligen Pfingstfest, wo im Bransen des Windes und in Flammen den Zeugen der Heilige Geist auf sie herabstieg. Das war die Augenblick der Belebung. Nun regte sich und wirkte alles».

3. Ἐκ τῶν λεχθέντων ἐξάγεται τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα, ὅτι κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἐγένετο κατ' ἀκριβείαν ἡ ἐπίσημος δημοσία ἐμφάνισις τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐναρξίς τοῦ κοσμοσωτηρίου ἔργου αὐτῆς, οὐχὶ δὲ ἡ ἀναγέννησις ἢ ἰδρυσις αὐτῆς, ὡς οὐχὶ ἐπιτυχῶς φέρεται ἐν ταῖς παρ' ἡμῖν Δογματικαῖς καὶ Κατηχήσεσι, καθ' ὅσον ἡ ἀναγέννησις καὶ τελείωσις τῆς Ἐκκλησίας ἐγένετο, ὡς ἐρρήθη, διὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θανάτου τοῦ Λυτρωτοῦ. Πρβλ. καὶ Μ. P r e m m, Katholische Glaubenskunde, Wien 1952, τ. II, σ. 476: «Man pflegt Pfingsten den Geburtstag der Kirche zu nennen. Es wird gut sein, diesen Ausdruck zu revidieren. In Wahrheit wurde die Kirche geboren aus dem Herzen des sterbenden Erlösers. Pfingsten war sozusagen Epiphanie der Kirche, ihr erstes Auftreten vor der Öffentlichkeit». Ἐπιθέτως ἕτεροι θεολόγοι τοποθετοῦσι τὴν ἀρχὴν καὶ ἰδρυσιν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἀνάστασιν, ἀνάληψιν καὶ Πεντηκοστὴν, ὡς π.χ. ὁ G. B o r n k a m m, μν.ξ. σ. 170-171: «In der Auferstehung Jesu Christi hat die Kirche ihren Ursprung und Anfang... Aufertehung und Erhöhung Jesu und Geistessendung unlöslich zusammengehören (Apg. 2, 32 f.). Die Gründung der Kirche ist also nicht schon das Werk des irdischen Jesus, sondern des Auferstandenen...»

4. Σημειωτέον ὅτι τοῦτο δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐρχόμενον εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὸ προηγουμένως λεχθὲν περὶ οἰκοδομῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κ. Διαθήκης ἐπὶ τῆς σαρκώσεως,

Κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν λοιπὸν ἐγένετο ἡ ζωοποίησις τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ ζωοποιοῦ Πνεύματος καὶ ἀπ' αὐτῆς ἄρχονται ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, ὑπὸ τὴν πνοὴν καὶ ποδηγεσίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου τῆς σωτηρίας, ἡ τέλεσις τῶν ἱερῶν μυστηρίων καὶ πᾶσαι ἐν γένει αἱ δραστηριότητες τῆς Ἐκκλησίας πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἀνατεθείσης αὐτῇ ὑπὸ τοῦ θείου Ἰδρυτοῦ τῆς σωτηρίου ἀποστολῆς αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ διὰ τῆς μεταδόσεως τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας εἰς πάσας τὰς γενεὰς τῶν ἀνθρώπων. Ἀληθῶς, κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν, «τὸ Πνεῦμα κατῆλθε τὸ Ἅγιον ἐν πυρίναις γλώσσαις» ἐπὶ τοὺς μαθητάς, ὅτε «ἐγένετο ἦχος καθάπερ φερομένης βιαίας πνοῆς καὶ ἐπλήρωσε τὸν οἶκον, οὗ ἦσαν καθήμενοι, καὶ πάντες ἤρξαντο φθέγγεσθαι ξένοις ῥήμασι, ξένοις δόγμασι, ξένοις διδάγμασιν»¹, οἱ δὲ ἐκ τῶν «ἐθνῶν» ἰδόντες καὶ ἀκούσαντες τὰ «παράδοξα» ταῦτα, «ἐβαπτίσθησαν καὶ προσετέθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ψυχὰι ὡσεὶ τρισχίλια», οὗτοι δὲ «ἦσαν προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς» (Πράξ. 2, 41-42). Οὕτως ἐσχηματίσθη ἡ πρώτη Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων, βαπτισθεῖσα «ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ καὶ πυρὶ» (Πράξ. 1,5. Ματθ. 3,12), ἣτις παρευθὺς ἤρχισε τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου καὶ τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς θείας εὐχαριστίας, βραδύτερον δὲ καὶ τῶν λοιπῶν μυστηρίων, ὁμοίως δὲ ἤρξατο διαμορφοῦσα γενικῶς τὴν νέαν θείαν λατρείαν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν ὑπὸ τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους, ἐνῶ «τοῦ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία» (Πράξ. 4,32), «ὁ δὲ Κύριος προσετίθει τοὺς σφζομένους καθ' ἡμέραν τῇ Ἐκκλησίᾳ» (Πράξ. 2,47), ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ παραμένῃ «πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» (Ματθ. 28,20). Τοιουτοτρόπως ὁ Κύριος κατέστη «ὁ ἄλη-

τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, διότι καὶ τὰ τρία ταῦτα ὁμοῦ μετὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἀποτελοῦσιν ἐνιαίαν ἰδρυτικὴν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κ. Διαθήκης ἐνέργειαν τοῦ Σωτῆρος, καθὼς ἐπίσης ὡς τοιαύτη ἐνιαία σωτηριώδης ἐνέργεια δέον νὰ θεωρῆται καὶ δλόκληρον τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον αὐτοῦ.

1. Τροπάριον αἰῶν Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς, Πεντηκοστάριον, σ. 207.

θινὸς ἐκκλησιαστῆς, ὁ τὰ ἐσκορπισμένα συνάγων...καὶ ἐκκλησιά-
ζων..., ὁ τὰ πεπλανημένα τε καὶ διεσκορπισμένα συνάγων εἰς ἓν
καὶ ποιῶν τὰ πάντα μίαν ποιήμην», ἔτι δὲ καὶ «πᾶσαν ἐκκλησιά-
ζων τὴν κτίσιν καὶ τὰ ἀπολωλότα ζητῶν»¹. Προσθετέον ὅτι ἡ
κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν κάθοδος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πρὸς τοῖς
ἄλλοις, ἔχει καὶ ταύτην τὴν διπλὴν σημασίαν, ἥτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν
ἐσήμανε τὸ τέλος τοῦ «ἐνεστῶτος αἰῶνος τοῦ πονηροῦ», ἀφ' ἐτέ-
ρου δὲ ἐνεκαινίασε τὸν νέον, τὸν «μέλλοντα αἰῶνα», τὸν αἰῶνα
τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐν αὐτῇ «καινῆς ζωῆς», τὴν «καινὴν κτί-
σιν» καὶ τὸν «καινὸν κόσμον» τῆς «βασιλείας τοῦ Θεοῦ».

Ἐκ πάντων τῶν προειρημένων συνάγεται, ὅτι ἡ θεία ἐναν-
θρώπησις, ἡ σταυρικὴ θυσία, ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ πεντηκοστὴ ἀπο-
τελοῦσι τοὺς κυριωτέρους σταθμοὺς τῆς ἀναδημιουργίας καὶ ἀνα-
πλάσεως τῆς πεπτωκυίας ἐπιγείου Ἐκκλησίας, ἐξ ἧς προέκυ-
ψεν ἡ Ἐκκλησία τῆς Κ. Διαθήκης. Εἶναι δὲ αὕτη κοινωνία
ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, κοινωνία πίστεως καὶ ἀγάπης, καὶ δὴ
εἶναι κοινωνία ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ, ἐν αὐτῇ δὲ «χάρις ἐστὶν ἡ τὸ
πᾶν ἐργαζομένη»², παρελθούσης τῆς σκιᾶς τοῦ Νόμου. Εἶναι τὸ
κέντρον καὶ ἡ πηγὴ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς καινῆς ζωῆς, τῆς ἀπο-
τελοῦσης συνέχειαν τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ ἐν τοῖς μέλεσι τοῦ σώ-
ματός του διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἐν αὐτῇ
μόνον δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐπιτύχη διὰ τῆς θείας χάριτος τὴν
ἑαυτοῦ σωτηρίαν καὶ νὰ γίνῃ «κοινωνὸς θείας φύσεως» (Β' Πέτρ.
1,4), καθ' ὅσον μόνον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ ὑπ' αὐτῆς χορη-
γουμένη «χάριτι τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ σωτηρία»³, ἐνῶ τὸναντίον
ἔξω τῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἔστι σωτηρία⁴. Διότι μόνον ἡ Ἐκκλη-
σία εἶναι τὸ θεόδοτον ὄργανον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων καὶ
τῆς ἐπικρατήσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, καθ' ὅσον
ἀκριβῶς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας μόνον πραγμα-

1. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν, λόγ. 1, 2, 3. PG 44, 620.
636. 649.

2. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 87,4, PG 59, 472.

3. Μ. Βασιλείου, Εἰς Ψαλμ. ὁμιλ. 33,2, PG 29, 353.

4. Μ. Βασιλείου, Εἰς Ἡσαΐαν 1,28, PG 30, 173.

τοποιεῖται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἢ τε σωτηρία τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐπὶ τῆς γῆς μορφή ἐμφανίσεως τῆς ὁποίας εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ Ἐκκλησία. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ τετελειωμένη Ἐκκλησία εἶναι ὁ μέγας καὶ μυστηριώδης καρπὸς τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον¹, δι' αὐτῆς δὲ ὁ Θεὸς «τῷ οὐρανῷ συνῆψε τὴν γῆν, καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τὸν θρόνον τὸν βασιλικὸν ἐκάθισεν»² ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅστις ἀκριβῶς διὰ τῆς Ἐκκλησίας του ἐξεπλήρωσε τὴν προαιώνιον βουλήν τοῦ Θεοῦ, «εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν, ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς» (Ἐφ. 1,10)³. Ἰδίως δὲ εἶναι ἡ Ἐκκλησία τῆς Κ. Διαθήκης ἀληθῶς «καθολικὴ» καὶ οἰκουμενικὴ καὶ παγκόσμιος, προσκαλέσασα πάντας τοὺς λαούς, τοὺς τε Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ἐθνικούς, «τοὺς ἐγγύς καὶ τοὺς μακρὰν», πάντας «τοὺς τεταγμένους εἰς ζῶν ἀΐωνιον» εἰς τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν καὶ ἔνωσιν «ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἐν καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίση ἐν αὐτῷ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἐνὶ σώματι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ· καὶ ἔλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν καὶ εἰρήνην τοῖς ἐγγύς· ὅτι δι' αὐτοῦ ἔχομεν τὴν προσαγωγὴν οἱ ἀμφότεροι ἐν ἐνὶ πνεύματι πρὸς τὸν πατέρα» (Ἐφ. 2,13-18), διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Κ. Διαθήκης, ἥτις εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἔχουσα μέλη τοὺς πιστεύσαντας αὐτῷ καὶ ἀποκαταλλαγέντας τῷ Θεῷ ἐν ἐνὶ σώματι διὰ τοῦ σταυροῦ Ἰουδαίους καὶ Ἐθνικούς, ἀποτελέσαντας τὸν νέον λαὸν

1. Πράγματι «ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν τὸν Ἀγαπητόν, ὑπὲρ τῶν μισούντων τὸν Υἱόν, ὑπὲρ τῶν δούλων τὸν Δεσπότην, ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων τὸν Θεόν, ὑπὲρ οἰκητῶν τὸν ἐλεύθερον ἐκδοθῆναι ἐποίησεν». (Ἰωάννου Χρυσοστομοῦ, Εἰς Ἐφεσ. 4,4, PG 62, 74).

2. Ἰωάννου Χρυσοστομοῦ, αὐτόθι.

3. Πρβλ. καὶ Ἰωάννου Χρυσοστομοῦ, Εἰς Ἐφεσ. ὁμλ. 1,4, PG 62, 15/6.

τοῦ Θεοῦ. Οὗτοι, ὡς προεῖρηται, ἀπετέλεσαν τὸν νέον λαὸν τοῦ Θεοῦ τῆς Κ. Διαθήκης, τὸν συνεχίζοντα τὴν ἱστορίαν καὶ ἀποστολὴν τοῦ παλαιοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ τῆς Π. Διαθήκης, οὕτω δὲ συγκροτοῦντα τὸ «τρίτον γένος»¹, παρὰ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ἐθνικούς, τ.ἔ. τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κ. Διαθήκης².

(Συνεχίζεται)

1. Ἀριστείδου, Ἀπολογ. 2,1. ΒΕΠ. τ. 3, σ. 135.

2. Προστεθῆτω ἐν τέλει, ὅτι καὶ ὁ Ἱ. Παπαδόπουλος, Ἐπίτομος Δογματικὴ τῆς Ὁρθόδοξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀλεξάνδρεια 1932, σ. 152, ἀναφερόμενος εἰς τὴν προῦπαρξιν τῆς Ἐκκλησίας, γράφει: «Κατ' εὐρυτέραν ἔννοιαν, τὴν Ἐκκλησίαν συναποτελοῦσιν οὐ μόνον οἱ χριστιανοὶ ὅλων τῶν αἰώνων, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἀναφερόμενοι εὐσεβεῖς καὶ δίκαιοι· διὰ τοῦτο διακρίνεται ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν τῆς Π. Διαθήκης καὶ εἰς τὴν τῆς Κ. Διαθήκης· καὶ κατ' εὐρυτάτην ἔτι ἔννοιαν, τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ συναποτελοῦσι μετὰ τῶν ζώντων καὶ οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ ἀπ' αἰώνων κεκοιμημένοι δίκαιοι τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης».